

TAMPEREEN YLIOPISTO

Johtamiskorkeakoulu

Leena Jalomäki

**VAKIOEHTOJEN TULKINTA JA SOVELTAMINEN
VAPAAEHTOISISSA KULUTTAJAVAKUUTUKSISSA –
TARKASTELUSSA AJONEUVOVAKUUTUKSET**

Pro gradu -tutkielma

Yritysjuridiikka

Tampere 2013

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto	Johtamiskorkeakoulu, yritys juridiikka
Tekijä:	JALOMÄKI, LEENA
Tutkielman nimi:	Vakioehtojen tulkinta ja soveltaminen vapaaehtoisissa kuluttajavakuutuksissa – tarkastelussa ajoneuvovakuutukset
Pro gradu -tutkielma:	X + 83 sivua
Aika:	Marraskuu 2013

Tutkielman aiheena on vakuutusehtojen tulkinta ja soveltaminen erityisesti vapaaehtoisissa kuluttajille suunnatuissa ajoneuvovakuutuksissa. Tutkielmassa selvittää, miten vapaaehtoisten ajoneuvovakuutusten vakuutusehtoja tulee tulkita ja soveltaa sopimusoikeudellisten periaatteiden, lainsäädännön ja muiden normien sekä oikeudellisen ratkaisukäytännön perusteella. Tutkielmassa on käytetty lainopillista tutkimusmetodia.

Vakuutukset ovat lähtökohtaisesti vakiosopimuksia, joiden ehdot vakuutuksenantaja on laatinut yksipuolisesti. Kuluttaja ei voi juurikaan vaikuttaa vakuutussopimuksissa käytettäviin ehtoihin, minkä vuoksi kuluttajaa voidaan pitää vakuutussopimussuhteen heikompana osapuolena. Tästä syystä kuluttajan asemaa ja oikeuksia on haluttu suojata vakuutussopimuslailla. Erityisesti vakuutussopimuslain mukaisella tiedonantovelvollisuudella on erityistä merkitystä vakuutusehtojen soveltamisessa. Vakuutuslalla vakiintuneen hyvän vakuutustavan mukaiset periaatteet vaikuttavat myös vakuutusehtojen muotoiluun, soveltamiseen ja tulkintaan koskeviin vaatimuksiin. Vakuutuksenottajan ja muun korvauksenhakijan oikeusturvaa lisää mahdollisuus viedä vakuutuksenantajan päätös esimerkiksi Vakuutuslautakunnan arvioitavaksi.

Vakuutusehtojen tulkintaa koskevat lähtökohtaisesti samat tulkintaperiaatteet kuin sopimuksia yleensä. Tulkinnan lähtökohtana on sanamuodon ja yleiskielen mukainen objektiivinen tulkinta. Keskeisimpiä vakuutussopimukseen sovellettavia tulkintaperiaatteita ovat epäselvyyssääntönä tunnettu tulkintaperiaate, jonka mukaan epäselvästi laadittua vakioehtoa tulkitaan laittajansa vahingoksi, ja erityisesti rajoitusehtojen tulkinnassa sovellettava suppean tulkinnan periaate. Sopimuksen tulkinnan tavoitteena on selvittää sopimuksen tai sen yksittäisen ehdon sisältö ja tarkoitus. Jos yksittäinen ehto todetaan kohtuuttomaksi, voidaan ehtoa sovitella.

Vapaaehtoiset ajoneuvovakuutukset voidaan jakaa esine- ja varallisuusvakuutuksiin. Kolarivakuutus on korvauspiiriltään vakuutuslajeista laajin. Tutkielmassa esitellään tyypillisiä ajoneuvovakuutuksia ja niiden ehtoja, joiden tulkintaan ja soveltamiseen liittyviä kysymyksiä havainnoidaan erityisesti Vakuutuslautakunnan ratkaisusuositusten avulla. Vakuutuslautakunnan ratkaisusuosituksista ilmenee, että monet ajoneuvovakuuttamista koskevat erimielisyydet liittyvät rajoitusehtojen tulkintaan ja soveltamiseen. Näin ollen myös rajoitusehtojen suppea tulkinta korostuu Vakuutuslautakunnan ratkaisuuksissa.

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO.....	1
1.1 Tutkimusongelma ja tutkimuksen tavoitteet	1
1.2 Keskeiset rajaukset.....	5
1.3 Tutkimusmetodi	7
1.4 Lähestymistapa ja tutkimusaineisto	9
1.5 Tutkielman rakenne.....	10
2 YKSILÖLLISISTÄ SOPIMUKSISTA VAKIOSOPIMUKSIIN	11
2.1 Sopimusvapaus sopimusoikeuden lähtökohtana	11
2.2 Sopimusten oikeudellinen arviointi.....	13
2.3 Vakiosopimusoikeus	16
2.3.1 Sopimuskäytännön standardisoituminen.....	16
2.3.2 Sopimusosapuolten asema vakiosopimuksia käytettäessä	17
2.3.3 Vakioehtojen liityntä yksittäiseen sopimukseen	19
2.3.4 Yllättävien ja ankarien ehtojen korostamisvaatimus.....	21
3 VAKIOSOPIMUSTEN TULKINTA JA SOVITTELU	23
3.1 Tulkinnan tehtävät ja tulkintamenetelmät	23
3.2 Tulkintaperiaatteet ja tulkintasäännöt	24
3.2.1 Epäselvyyssäännön mukainen tulkinta.....	27
3.2.2 Vastuunrajoitusehdot ja niiden suppea tulkinta	28
3.3 Vakuutusopimusten tulkinta	30
3.4 Sopimusehtojen kohtuullisuus ja sovittelu	33
4 VAKUUTUSSOPIMUSLAKI JA HYVÄ VAKUUTUSTAPA.....	39
4.1 Vakuutusopimuslain soveltamisala	39
4.2 Vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuus	41
4.2.1 Tiedonantovelvollisuus ennen sopimuksen päättämistä	41
4.2.2 Tiedonantovelvollisuus vakuutusopimuksen aikana	44
4.3 Vakuutuskäytäntö ja hyvä vakuutustapa	46
4.4 Muutoksenhakukeinot	48

5 VAPAAEHTOISTEN AJONEUVOVAKUUTUSTEN EHTOJEN TULKINTA JA SOVELTAMINEN.....	50
5.1 Vapaaehtoisten moottoriajoneuvovakuutusten vakuutuslajit.....	50
5.2 Esinevakuutukset.....	51
5.2.1 Kolarivakuutus	51
5.2.2 Ilkivaltavakuutus	57
5.2.3 Hirvivakuutus	59
5.2.4 Varkausvakuutus	61
5.2.5 Palovakuutus	64
5.2.6 Korvaussäännökset.....	65
5.3 Varallisuusvakuutukset	67
5.3.1 Autopalveluvakuutus.....	67
5.3.2 Keskeytysvakuutus.....	69
5.4 Suojeluohjeet vakuutussopimuksen sopimusehtoina	73
6 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTELMÄT	76
6.1 Vakuutussopimuksista vakiosopimuksina.....	76
6.2 Tiedonantovelvollisuus ja yllättävien ja ankarien ehtojen korostaminen	76
6.3 Vakuutusehtojen tulkinta.....	79
6.4 Ehtojen kohtuullistaminen ja sovittelu	81
6.5 Tulkintaepäselvyyksien ja ristiriitatilanteiden välttäminen.....	82

LÄHDELUETTELO

Kirjallisuus

Aarnio, Aulis: Mitä lainoppi on? Helsinki 1978.

Aarnio, Aulis: Laintulkinnan teoria. Juva 1989.

Annola, Vesa: Sopimustulkinnan subjektiivisuus ja objektiivisuus. [verkkodokumentti].

19.1.2012. [viitattu 15.9.2013]. Edilex > Lakikirjasto > Artikkelit. Saatavissa:

www.edilex.fi/lakikirjasto/8500.pdf.

Eskuri, Seppo & Patala, Riikka: Autovakuutus – selitysteos. 3. uud. painos. Jyväskylä 2010.

Eskuri, Seppo; Jumppanen, Janne; Nio, Asko ja Vihermaa, Kyösti: Liikennevakuutus. Helsinki 2012.

Hemmo, Mika: Sopimuksen soveltamiskäytännön sitovuus – erityisesti vakuutuksenantajan korvauskäytännön kannalta. Teoksessa Lena Sisula-Tulokas, Irene Luukkonen & Marja Saario (toim.): Kuluttajien vakuutustoimisto ja Vakuutuslautakunta 30 vuotta, s. 83-103. Helsinki 2001.

Hemmo, Mika: Sopimusoikeus I. 2. uud. painos. Helsinki 2003.

Hemmo, Mika: Vahingonkorvausoikeus. 2. painos. Vantaa 2006.

Hemmo, Mika & Hoppu, Esko: Vakuutusoikeus. Porvoo 2006.

Hirvonen, Ari: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsinki 2011. [verkkodokumentti]. 2011. [viitattu 22.11.2013]. Helsingin yliopisto > Yliopisto > Tiedekunnat > Oikeustieteellinen tiedekunta > Tutkimus ja julkaisut > Julkaisut > Muita tiedekunnan julkaisuja > Yleisen oikeustieteen julkaisuja. Saatavissa:

http://www.helsinki.fi/oikeustiede/tutkimus_ja_julkaisut/julkaisut/yleinen_oikeustiede/hirvonen_mitka_metodit.pdf.

Hoppu, Esko & Hoppu, Kari: Kauppa- ja varallisuusosoikeuden pääpiirteet. 13. painos. Helsinki 2011.

Hoppu, Esko: Vakuutusyhtiön tiedonantovelvollisuudesta vakuutussopimusta solmittaessa.

Teoksessa Lena Sisula-Tulokas, Irene Luukkonen & Marja Saario (toim.): Kuluttajien vakuutustoimisto ja Vakuutuslautakunta 30 vuotta, s.104-119. Helsinki 2001.

Lehtipuro, Katriina: Hyvä vakuutustapa. Teoksessa Lena Sisula-Tulokas, Irene Luukkonen & Marja Saario (toim.): Kuluttajien vakuutustoimisto ja Vakuutuslautakunta 35 vuotta, s. 47-55. Helsinki 2006.

Lehtipuro, Katriina; Luukkonen, Irene; Mäntyniemi, Lea; Raulos, Ville; Santavirta, Pia:

Vakuutuslainsäädäntö. 4. uud. painos. Sastamala 2010.

Muukkonen, P. J.: Sopimusvapauden käsitteestä. Lakimies VI-VII. 1.1.1956. s. 601-612.

[verkkodokumentti]. 1956. [viitattu 23.11.2013]. Kansalliskirjasto > Digitaaliset kokoelmat > Digitoidut aineistot > Aikakauslehdet > Nimekeselailu > Lakimies > 1956 > VI-VII (1956).

Saatavissa:

<http://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/secure/showPage.html?conversationId=4&action=entryPage&id=498613>.

Norio-Timonen, Jaana: Kuluttajavakuutusten vertailtavuus ja sääntely. Jyväskylä 1997.

Norio-Timonen Jaana: Vakuutuksenantajan vastuu vakuutustapahtumasta. Helsinki 2003.

Norio-Timonen, Jaana: Uusi vakuutusopimuslaki ja korkeimman oikeuden ennakkoratkaisu.

2006 a). [verkkodokumentti]. 2007. [viitattu 30.9.2013]. Edilex > Lakikirjasto > Artikkelit.

Saatavissa: www.edilex.fi/lakikirjasto/4554.

Norio-Timonen Jaana: Lainsäätäjän, vakuutusvalvoja ja vakuutustuotteet. 2006 b) Lakimies, s. 1282-1298. 7-8/2006. 2006 b). [verkkodokumentti]. 2006. [viitattu 30.9.2013]. Edilex > Lakikirjasto > Lakimies. Saatavissa: <http://edilex.fi/lakimies/4170.pdf>.

Norio-Timonen, Jaana: Voiko vakuutustapahtumalla rikastua? Lakimies, s. 1166–1188. 7–8/2008 [verkkodokumentti]. 2008. [viitattu 30.9.2013]. Edilex > Lakikirjasto > Lakimies.

Saatavissa: <http://edilex.fi/lakimies/5572.pdf>.

Norio-Timonen, Jaana: Vakuutusopimuslain pääkohdat. Helsinki 2010.

Pellikka Tuula, Peilimö Petri, Puntari Pasi ja Vaitomaa Mikko: Omaisuuden vakuuttaminen. 3. uud. painos. Saarijärvi 2011.

Rantala Jukka & Pentikäinen Teivo: Vakuutusoppi. 11. uud. painos. Sastamala 2009.

Saarnilehto, Ari; Annola, Vesa; Hemmo, Mika; Karhu, Juha; Kartio, Leena; Tammi-Salminen, Eva; Tolonen, Juha; Tuomisto, Jarmo ja Viljanen, Mika: Varallisuus oikeus. 2. uud. painos. Helsinki 2012.

Raulos, Ville: Vakuutusopimuksen rajoitusehtojen sitovuudesta. Teoksessa Lena Sisula-Tulokas, Irene Luukkonen & Marja Saario (toim.): Kuluttajien vakuutustoimisto ja Vakuutuslautakunta 35 vuotta, s. 189-212. Helsinki 2006.

Saarnilehto Ari: Vastuun rajoitukset riskien hallinnassa ja vakioehdot. [verkkodokumentti]. 5.10.2005. [viitattu 15.9.2013]. Edilex > Lakikirjasto > Artikkelit. Saatavissa:

www.edilex.fi/lakikirjasto/2666.pdf.

Saarnilehto, Ari: Oikeustoimen sovittelu korkeimmassa oikeudessa. [verkkodokumentti].

27.9.2007. [viitattu 15.9.2013]. Edilex > Lakikirjasto > Artikkelit. Saatavissa:

www.edilex.fi/lakikirjasto/4778.

Saarnilehto, Ari: Sopimusoikeuden perusteet. 7. uud. painos. Helsinki 2009.

Ståhlberg, Pauli & Karhu, Juha: Suomen vahingonkorvausoikeus. 6. uud. painos. Helsinki 2013.

Viljanen, Mika: Oikeustapauskommentti ratkaisusta KKO 2007:24. Lakimies 1/2009 s. 147–162.

Wilhelmsson, Thomas: Vakiosopimus. 2. uud. painos. Helsinki 1995.

Wilhelmsson, Thomas: Vakiosopimus ja kohtuuttomat sopimusehdot. 3. uud. painos. Helsinki 2008.

Wilska, Marita: Vakuutuksenottajan turvaverkko. Teoksessa Lena Sisula-Tulokas, Irene Luukkonen & Marja Saario (toim.): Kuluttajien vakuutustoimisto ja Vakuutuslautakunta 35 vuotta, s. 38-46. Helsinki 2006.

Ämmälä, Tuula: Suomen kuluttajaoikeus. Helsinki 2006.

Lainsäädäntö

Kuluttajansuojalaki (38/1978)
Laki varallisuusosoikeudellisista oikeustoimista (228/1929)
Liikennevakuutusasetus (324/1959)
Liikennevakuutuslaki (279/1959)
Oikeustoimilaki (228/1929)
Vakuutusopimuslaki (543/1994/)

Virallislähteet

HE 66/1927 vp. Hallituksen esitys laiksi varallisuusosoikeudellisista oikeustoimista.

HE 114/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle vakuutusopimuslaiksi ja laeiksi eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 247/1981 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle Oikeustoimen kohtuullistamista koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 218/1994 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi kuluttajansuojalain 3 ja 4 luvun, varallisuusosoikeudellisista oikeustoimista annetun lain 36 §:n, huoneenvuokralain 5 §:n ja maanvuokralain 4 §:n muuttamisesta.

HE 63/2009 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi vakuutusopimuslain ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

Neuvoston direktiivi 93/13/ETY kuluttajasopimusten kohtuuttomista ehdoista.

Vakuutusehdot

Aktia Autovakuutusehdot. [verkkodokumentti]. 2013. [viitattu 1.11.2013]. Aktia Pankki Oyj > Vakuutukset > Auto- ja liikennevakuutus > Autovakuutuksen vakuutusehdot. Saatavissa: http://www.aktia.fi/c/document_library/get_file?uuid=49e2437e-40ee-42d4-a29a-c0fd2c47a449&groupId=10143.

Fenniakaskon vakuutusehdot. [verkkodokumentti]. 2013. [viitattu 1.11.2013]. Fennia-ryhmä > Vakuutukset > Ajoneuvot > Fenniakasko > Vakuutusehdot. Saatavissa: <http://lomakkeet.fennia.fi/lomakepalvelu/servlet/fi.efennia.lomakepalvelu.LomakeHandler?open=2253&contentType=application/pdf&url=B95F696A8FDDE8A756A0D863FFB59AAD&name=Fenniakasko,%20ehdot>.

If kaskovakuutusehdot. [verkkodokumentti]. 2013. [viitattu 1.11.2013]. If Vahinkovakuutusyhtiö Oy > Vakuutukset > Ajoneuvovakuutukset > Auto > Kaskovakuutusehdot. Saatavissa: <http://www.if.fi/web/fi/sitecollectiondocuments/private/ehdot/kaskovakuutusehdot.pdf>.

Pohjolan Autoturvan autovakuutusehdot. [verkkodokumentti]. 2013. [viitattu 1.11.2013]. Pohjola Vakuutus Oy > Henkilöasiakkaat > Vakuutukset > Ajoneuvot > Autoturvan vakuutusehdot. Saatavissa: <https://www.pohjola.fi/loso/1336931.pdf>.

Pop Kaskovakuutusehdot. [verkkodokumentti]. 2012. [viitattu 1.11.2013]. Suomen Vahinkovakuutus Oy > Vakuutukset > Pop Auto > Vakuutusehdot > Kaskovakuutusehdot. Saatavissa: <https://www.popvakuutus.fi/static/v950/files/terms/POP%20Kasko%20vakuutusehdot.pdf>

Lähi-Tapiolan kaskovakuutusehdot henkilö- ja pakettiautoille. [verkkodokumentti]. 2013. [viitattu 1.11.2013]. Lähi-Tapiola Keskinäinen Vakuutusyhtiö > Vakuutukset ja eläke > Autot ja ajoneuvot > Henkilö- ja pakettiautot > Kaskovakuutusehdot. Saatavissa: http://public.brandgate.fi/lahitapiola/lahitapiola/fi/tiedostot/108498/Kasko_ehdot

Muut

Vakuutus- ja rahoitusneuvonta FINEn vuosikertomus 2012. [verkkodokumentti]. 2013. [viitattu 22.11.2013]. Vakuutus- ja rahoitusneuvonta FINE > FINE-organisaatio > Vuosikertomukset > Vakuutus- ja rahoitusneuvonta FINEn vuosikertomus 2012. Saatavissa: http://www.fine.fi/userfiles/file/FINE_vk2012.pdf.

Korvaustoiminnan periaatteet 16.6.1998. [verkkodokumentti]. 1998. [viitattu 1.10.2013]. Finanssialan Keskusliitto > Materiaalipankki > Ohjeet > Vakuutusalan ohjeet, Korvaustoiminnan periaatteet 16.6.1998. Saatavissa: http://www.fkl.fi/materiaalipankki/ohjeet/Dokumentit/Korvaustoiminnan_periaatteet.pdf.

Vastuunvalinnan yleiset periaatteet vakuutustoiminnassa. Suomen Vakuutusyhtiöiden Keskusliitto. [verkkodokumentti]. 2002. [viitattu 1.10.2013]. Finanssialan Keskusliitto > Materi-

aalipankki > Ohjeet > Vakuutusalan ohjeet, Vastuunvalinnan yleiset periaatteet vakuutustoi-
minnassa. Saatavissa:

http://www.fkl.fi/materiaalipankki/ohjeet/Dokumentit/Vastuunvalinnan_yleiset_periaatteet.pdf

Vakuutus- ja rahoitusneuvonta FINE:n tiedote 1/2012. [verkkodokumentti] 22.1.2012. [viitattu 20.11.2013]. Vakuutus- ja rahoitusneuvonta FINE > Tiedotteet > Vuosi 2012 > Vakuutus- ja rahoitusneuvonta FINEn vuosi. Saatavissa:

<http://www.fine.fi/userfiles/file/Tiedote1-12.pdf>.

Vakuutusyhtiöt Suomessa 2012. [verkkodokumentti]. 2013. [viitattu 22.11.2013]. Finanssialan Keskusliitto > Materiaalipankki > Julkaisut. Saatavissa:

http://www.fkl.fi/materiaalipankki/julkaisut/Julkaisut/Vakuutusyhtiöt_Suomessa_2012.pdf.
22.11.2013.

Vakuutustutkimus 2012. Tulevaisuuden turvaa vakuuttamalla. [verkkodokumentti]. 2013. [viitattu 22.11.2013]. Finanssialan Keskusliitto > Materiaalipankki > Julkaisut > Vakuutustutkimus. Saatavissa:

http://www.fkl.fi/materiaalipankki/julkaisut/Julkaisut/Vakuutustutkimus_2012.pdf.

SOS International. [kotisivut]. 2013. [viitattu 15.10.]. Saatavissa:

<https://www.sos.eu/fi/private/>.

Mustonen, Jaana. <jaana.mustonen@fine.fi>. Vakuutusasiantuntija, Vakuutus- ja rahoitusneuvonta FINE. 21.11.2013. [henkilökohtainen sähköpostiviesti].

OIKEUSTAPPAUSLUETTELO

VKL 584/95

VKL 252/98

VKL 428/98

VKL 409/99

VKL 389/00

VKL 559/00

VKL 44/04

VKL 100/04

VKL 175/05

VKL 189/05

VKL 497/05

VKL 590/05

VKL 782/05

VKL 124/06

VKL 167/06

VKL 207/06

VKL 641/06

VKL 77/07

VKL 205/07

VKL 312/07

VKL 598/07

VKL 646/07

VKL 4/08

VKL 58/08

VKL 253/11

VKL 526/12

VKL 49/12

VKL 498/12

Kuluttajavalituslautakunta

KVL 03/38/2733

KVL 01/38/161

Korkein oikeus

KKO 1982 II 116

KKO 1983 II 149

KKO 1985 II 94

KKO 1986 II 21

KKO 1993:137

KKO 1994:108

KKO 1995:118

KKO 2005:66

LYHENNELUETTELO

HE	hallituksen esitys
KKO	korkein oikeus
KSL	kuluttajansuojalaki
KVL	kuluttajavalituslautakunta
LiikVA	liikennevakuutusasetus
LiikVL	liikennevakuutuslaki
OikTL	oikeustoimilaki
RL	rikoslaki
TieliikL	tieliikennelaki
VHVL	Vahinko- ja henkilövakuutuslautakunta
VKL	Vakuutuslautakunta
VSL	vakuutussopimuslaki

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimusongelma ja tutkimuksen tavoitteet

Korvauspäätöksistä voi syntyä ristiriitoja vakuutusyhtiön ja korvausta hakevan osapuolen välillä. Vakuutuksenottajalla voi olla hyvin puutteellinen käsitys siitä, minkälaisin perustein ja kuinka laajasti hänen ottamansa vakuutus korvaa aiheutuneita menetyksiä. Ehtojen tulkinnasta ja soveltamisesta syntyy helposti ristiriitoja, kun vakuutuskorvaus ei vastaa vakuutuksenottajan tai muun korvauksenhakijan enemmän tai vähemmän perusteltuja odotuksia. Vakuutuksenhakija ei useinkaan perehdy tarjolla olevien vakuutusten ehtoihin¹, jolloin käsitys vakuutuksen sisällöstä saattaa perustua oletuksille ja jää usein myyntitilanteessa saatujen tietojen varaan.

Vakuutusyhtiöt laativat vakuutusehtonsa yleensä vakiomuotoisina ehtovihkoihin, joissa vakuutusehdot on selostettu melko pitkästi ja usein vakuutukseen perehtymättömän kuluttaja-asiakkaan kannalta vaikeaselkoisesti. Vakuutuksissa käytetty terminologia, ehtojen rakenne ja vakuutusten laajuus voivat vaikeuttaa vakuutuksen sisältöön tutustumista, minkä seurauksena myös vakuutustuotteiden vertailu on erityisen vaikeaa². Vakuutuksen todellinen sisältö ei käy aina selvästi ilmi edes vakuutusehtojen kokonaisuudesta vaan vakuutuksen sisältö konkretisoituu vasta vakuutusyhtiön noudattamassa soveltamis- ja korvauskäytännössä³. Finanssialan Keskusliiton teettämän Vakuutustutkimus 2012 -tutkimuksen mukaan jopa 80 % suomalaisista uskoi, että vakuutusyhtiöt pyrkivät tilaisuuden tullen vetoamaan ehtoihin vapautuakseen korvausten maksamisesta. Vain reilu 50 % vastaajista koki, että vakuutusyhtiöt antavat tuotteistaan oikean kuvan ja riittävästi tietoa. Kuitenkin selvästi suurin osa tutkimuksen vastaajista arvioi, että korvaus oli vakuutusehtojen mukainen ja vastasi sattunutta vahinkoa.⁴

Suomen lainsäädännössä tai kirjallisuudessa ei ole yksiselitteistä määritelmää vakuutukselle. Vakuutusta kuvataan usein sopimukseksi, jolla vakuutuksenantaja ottaa vakuutussopimuksessa määritellyn riskin kantaakseen vakuutuksenottajan maksamaa vakuutusmaksua vastaan.

¹ Norio-Timonen 1997, s. 19.

² Norio-Timonen 1997, s. 19.

³ Norio-Timonen 1997, s. 20.

⁴ Vakuutustutkimus 2012, s. 2, 6.

Vakuutuksenantaja⁵ ja vakuutuksenottaja⁶ sopivat vakuutus sopimuksella siitä, millä ehdoilla riski siirretään. Vakuutuksen keskeisiä piirteitä on, että sen kohteena on epävarma tapahtuma: epävarmuus koskee niin riskin toteutumista kuin toteutumisen ajankohtaa. Vakuutustapahtumassa on kyse riskin toteutumisesta. Vakuutuskorvaukseen oikeuttava vakuutustapahtuma voi olla esimerkiksi tulipalo, kuolema, matkan peruuntuminen tai kolari. Vakuutus sopimuksen hyötynä on korvausmahdollisuuden olemassaolo, vaikka vakuutustapahtuma ei toteutuisi.⁷

Vakuutuksissa ei ole kyse ainoastaan yksittäisten sopimusten solmimisesta, vaan etukäteen valmistettujen standardoitujen tuotteiden massaluonteisesta myymisestä. Vakuutukseen liittyy varsinaisten sopijapuolten lisäksi usein muitakin henkilötahoja, kuten vakuutettu, edunsaaja tai korvauksenhakija. Vakuutetulla tarkoitetaan VSL 2 §:n mukaan sitä, joka on henkilö vakuutuksen kohteena tai jonka hyväksi vahinkovakuutus on voimassa. Voidaan puhua myös vakuutetusta omaisuudesta⁸. Näiden osapuolten asemaa, oikeuksia ja velvollisuuksia arvioidaan ennen kaikkea vakuutus sopimuslain perusteella.⁹

Vakuutustoiminnassa on kyse siitä, että samankaltaiselle riskille alttiina olevat jakavat riskin keskenään maksamalla vakuutuksenantajalle vakuutusmaksuja. Yksittäisen riskin toteutuessa vakuutusmaksuina kerätystä varallisuusmassasta maksetaan korvaus siihen oikeutetulle. Vakuutuksenottajien kesken tapahtuu näin riskintasausta. Yksittäiset vakuutus sopimukset muodostavat vakuutuskannan, jonka puitteissa voidaan arvioida riskien todennäköisyyksiä ja vahingoista aiheutuvien kulujen määrää sekä laskea korvauskulujen kattamiseksi tarvittavan vakuutusmaksun suuruus.¹⁰ Yksittäisen vakuutuksen hintaan ja ehtoihin vaikuttaa se, kuinka paljon muiden samaan vakuutuskantaan kuuluvien vahingoista aiheutuu korvauskuluja. Vakuutus korvaukseen oikeutetun toivoessa itselleen edullisia vakuutusehtoja ja niiden asiakasystävällistä soveltamista, voi yhteys muiden vakuutuskantaan kuuluvien kanssa auttaa ymmärtämään, miksi vakuutusyhtiöt käyttävät erilaisia korvausoikeutta rajoittavia ehtoja.¹¹

⁵ VSL 2 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan vakuutuksenantajalla tarkoitetaan sitä, joka myöntää vakuutuksia. Ks. Vakuutusyhtiöt Suomessa 2012, s. 6, jonka mukaan vuoden 2012 lopussa Suomessa toimi 43 kotimaista vakuutusyhtiötä, joista vahinko- ja jälleenvakuutusyhtiöitä oli 23.

⁶ VSL 2 §:n 1 momentin 4 kohdan mukaan vakuutuksenottajalla tarkoitetaan sitä, joka on tehnyt vakuutuksenantajan kanssa vakuutus sopimuksen.

⁷ Norio-Timonen 2010, s. 1.

⁸ Rantala & Pentikäinen 2009, s. 71.

⁹ Norio-Timonen 2006 b), s. 1282.

¹⁰ Norio-Timonen 2010, s. 2.

¹¹ Norio-Timonen 2010, s. 2.

Moottoriajoneuvovakuutuksilla tarkoitetaan sekä vapaaehtoisia ajoneuvovakuutuksia että lakisääteisiä liikennevakuutuksia. Lähtökohtaisesti kaikilla ajoneuvoilla on oltava vähintään lakisääteinen liikennevakuutus¹². Liikennevakuuslain 1 §:n mukaan liikennevakuutuksesta korvataan moottoriajoneuvon liikenteeseen käyttämisestä aiheutunut henkilö- tai omaisuusvahinko¹³. Vapaaehtoisella ajoneuvovakuutuksella, josta käytetään vakiintuneesti myös nimitystä kaskovakuutus, on ennen kaikkea liikennevakuutusta täydentävä rooli. Liikennevakuutus ei korvaa kahden tai useamman ajoneuvon välisissä vahingoissa syyllisen (vakuutetun) osapuolen ajoneuvolle aiheutunutta vahinkoa, mutta ajoneuvon vauriot voivat tulla korvattavaksi vapaaehtoisesta ajoneuvovakuutuksesta. Jos liikennevahingon syyllisyys jakautuu useamman osapuolen kesken, sovitetaan liikennevakuutuksesta maksettava korvaus syyllisyyttä vastaavasti ja vapaaehtoisesta vakuutuksesta voidaan korvata omaa syyllisyyttä vastaava osa. Kaskovakuutuksen perusteella korvataan toisin sanoen sellaisia vakuutetulle ajoneuvolle sattuneita vahinkoja, joiden korvaaminen ei kuulu liikennevakuutuksen piiriin. Korvattavassa vahingossa voi olla kyse sellaisista riskeistä kuin ojaanajosta, varkaudesta, ajoneuvon palamisesta, ilkivallasta tai törmäyksestä toisen ajoneuvon kanssa.¹⁴

Tämän tutkielman kiinnostuksen kohteena on, miten vakuutusehtoja tulisi tulkita ja soveltaa sopimusoikeudellisten periaatteiden, kuluttajavakuutuksia koskevan lainsäädännön ja muiden normien perusteella. Näitä kysymyksiä tarkastellaan erityisesti vapaaehtoisen ajoneuvovakuuttamisen osalta. Tutkimuskysymyksenä on, miten ajoneuvovakuutusten vakuutusehtoja tulkitaan ja sovelletaan vakuutusehtojen, edellä mainittujen normien ja oikeudellisen ratkaisukäytännön perusteella. Erityisesti Vakuutuslautakunnan ratkaisujen avulla pyritään tuomaan esille tyypillisiä ehtojen tulkintaa ja soveltamista koskevia kysymyksiä, jotka aiheuttavat ristiriitoja korvauskäytännössä.

Vakuutus sopimukset ovat yleensä vakiosopimuksia, joissa käytetään vakuutusyhtiöiden itsensä laatimia vakioehtoja¹⁵. Vakioehtojen käyttöön liittyy niiden synty- ja käyttötavasta johtuen

¹² Vakuuttamisvelvollisuudesta säädetään LiikVL 4:15 §:ssä, jonka mukaan liikenteessä käytettävää moottoriajoneuvoa varten on oltava liikennevakuutus 19 §:ssä tarkoitetussa vakuutusyhtiössä. Vakuuttamisvelvollisuus ei koske valtion ajoneuvoja. LiikennevakuutusA 1 §:n 1 momentin 1-4 kohdissa säädetään, mitä ajoneuvoja ei pidetä LiikVL:n tarkoittamina moottoriajoneuvoina.

¹³ LiikVL 6 §: ”Liikennevahingon korvaus määrätään soveltaen vahingonkorvauslain (412/1974) 5 luvun 2, 2 a–2 d, 3, 4, 4 a, 4 b, 5, 7 ja 8 §:n sekä 7 luvun 3 §:n säännöksiä. Oikeutta korvaukseen kivusta ja särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta ei kuitenkaan ole, jos henkilövahinko on ollut vähäinen, eikä vahingonkorvauslain 5 luvun 5 §:ää sovelleta 3 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa.” Myös vakuutetun osapuolen henkilövahingot voivat tulla korvattavaksi liikennevakuutuksesta liikennevahingon syyllisyyden jakautumisesta huolimatta.

¹⁴ Rantala & Pentikäinen 2009, s. 429.

¹⁵ Hoppu & Hemmo 2006, s. 109.

eräitä ongelmia. Näitä ovat esimerkiksi vakioehtojen liittäminen sopimukseen, sopimuksen tulkinta, yllättävien ja ankarien ehtojen sitovuus sekä ehtojen mahdollinen kohtuuttomuus¹⁶. Vakiosopimusten tulkinnassa vakiintuneisiin periaatteisiin kuuluu keskeisesti epäselvyyssääntö, jonka mukaan epäselvää vakioehtoa tulkitaan laatijansa vahingoksi. Epäselvyyssäännöllä on merkitystä myös vakuutusehtojen tulkinnassa.¹⁷ Vakuutusehtojen tulkintaan liittyy myös suppean tulkinnan periaate, jonka mukaan rajoitusehtoja ja muita vakuutuksenantajan korvausvastuuta rajoittavia ehtoja tulee tulkita suppeasti¹⁸. Kaikkia näitä käsitellään tarkemmin myöhemmissä luvuissa.

Vakuutus sopimukset eroavat monin tavoin muista kaupallisista sopimuksista. Kyse on abstrakteista sitoumuksista, joilla myydään ja ostetaan vakuutusturvaa. Vakuutus sopimukset ovat yleensä pitkäaikaisia, ja vakuutuksenantajan suoritusvelvollisuus voi konkretisoitua pitkän ajan kuluttua sopimuksen päättämisestä. Parhaassa tapauksessa suoritusvelvollisuus ei konkretisoidu koskaan. Vakuutusten erityispiirteiden vuoksi vakuutustoimintaan kohdistuu erityissääntelyä, eikä sitä ole voitu jättää pelkästään yleisten velvoiteoikeudellisten lakien ja kuluttajansuojalainsäädännön varaan.¹⁹ Tutkielman kannalta keskeisin laki on vapaaehtoista vakuuttamista koskeva vakuutus sopimuslaki (VSL). Vakuutus sopimuslaki on vakuutus sopimusten erityislakina ensisijainen yleisiin sopimusoikeudellisiin säännöksiin nähden²⁰. Vakuutus sopimuslaki määrittelee vakuutuksenantajan ja vakuutuksenottajan suhdetta, keskeisiä oikeuksia ja velvollisuuksia. Vakuutuksenantajalle on asetettu vakuutus sopimuslain nojalla esimerkiksi muita varallisuus oikeudellisia sopimuksia laajempi tiedonantovelvollisuus²¹. Tiedonantovelvollisuus on seurausta vakuutuksen hyödyke- ja vakiosopimusluonteesta: tulkintakysymykset koskevat vakuutusta vakioehdoin solmittavana kuluttajasopimuksena²².

Vakuutus sopimuslaki on vapaaehtoisia vakuutuksia koskeva erityislaki. Sen lisäksi vakuutus sopimukseen sovelletaan esimerkiksi varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annetun lain eli lyhyemmin oikeustoimilain (OikTL) säännöksiä sopimuksen syntymisestä²³ ja kohtuullistamisesta. Vakuutuksenottajan ollessa kuluttaja vakuutus sopimukseen sovelletaan myös kuluttajansuojalain säännöksiä sopimusehtojen sääntelystä (3 luku) sekä sopimuksen sovittelusta ja

¹⁶ Saarnilehto 2009, s. 63.

¹⁷ Hoppu & Hemmo 2006, s. 110.

¹⁸ Raulos Ville 2006, s. 206.

¹⁹ Lehtipuro et al. 2010, s. 117.

²⁰ Hoppu & Hemmo 2006, s. 8.

²¹ Hoppu & Hemmo 2006, s. 36.

²² Norio-Timonen 1997, s. 144-145

²³ Ks. tarkemmin vakuutus sopimuksen syntymisestä esim. Hoppu & Hemmo 2006, s. 90-100.

tulkinnasta (4 luku)²⁴. Kuluttajansuojalakia sovelletaan vakuutussopimuslain rinnalla myös arvioitaessa esimerkiksi vakuutuksia koskevan markkinoinnin asianmukaisuutta²⁵. Lainsäädännön ja yleisten sopimusoikeudellisten periaatteiden lisäksi vakuutusyhtiöiden tulee ehtoja tulkitessaan ja korvauspäätöksiä tehdessään ottaa huomioon myös vakuutusosalalla yleisesti hyväksytyt hyvää vakuutustapaa koskevat vaatimukset. Myös hyvän vakuutustavan vaatimuksista on löydettävissä sellaisia vakuutustoimintaa koskevia normeja, jotka tulee ottaa huomioon vakuutusehtojen tulkinnassa.

1.2 Keskeiset rajaukset

Vapaaehtoisten vakuutusten suosio on kasvanut viime vuosina. Yhä harvempi uskoo siihen, että lakisääteinen sosiaaliturva takaa riittävän turvan elämän kriiseissä. Ajoneuvovakuutukset ovat kiinnostava tutkimuskohde, sillä jo edellä mainitusta voidaan päätellä, että myös vapaaehtoisilla ajoneuvovakuutuksilla on tärkeä rooli lakisääteisen vakuuttamisen rinnalla. Vakuutustutkimukseen vastanneista yli 80 %:lla oli kotivakuutus ja 56 %:lla vapaaehtoinen autovakuutus²⁶. Ajoneuvot ovat kalliita, ja niiden aiheuttamat ja niihin kohdistuvat vahingot voivat johtaa suuriinkin taloudellisiin menetyksiin. Ajoneuvovakuutusten osuus kaikkien vahinkoensivakuutusten²⁷ maksutulosta ja maksetuista korvauksista on merkittävä: vuonna 2012 vakuutusyhtiöiden vakuutusmaksutulo oli vapaaehtoisten ajoneuvovakuutusten osalta 719 miljoonaa euroa. Korvauksia maksettiin 458 miljoonaa euroa. Liikennevakuutuksen vakuutusmaksutulo oli 793 miljoonaa euroa ja korvauksia maksettiin 490 miljoonaa euroa.²⁸ Vahinkoensivakuutuksen kokonaismaksutulo oli yhteensä 3 924 miljoonaa euroa ja maksettujen korvausten määrä 2 601 miljoonaa euroa.²⁹

Vapaaehtoiset moottoriajoneuvovakuutukset ja liikennevakuutus liittyvät toisiinsa varsin läheisesti, ja korvauskäytännössä niitä käsitellään usein rinnakkain. Saman vahinkotapahtuman johdosta voi korvauksia tulla maksettavaksi niin kaskovakuutuksesta kuin liikennevakuutuksesta. Kaskovakuutusten ja liikennevakuutuksen ehtojen tulkintaa ei kuitenkaan voida arvioida täysin samoista lähtökohdista. Liikennevakuutusten, kuten muidenkin lakisääteisten vakuu-

²⁴ Norio-Timonen 2010, s. 5.

²⁵ Lehtipuro 2010, s. 120.

²⁶ Vakuutustutkimus 2012, s. 7.

²⁷ Vahinkoensivakuutuksiin kuuluvat vahinkovakuutukset pois lukien koti- ja ulkomaiset jälleenvakuutukset.

²⁸ Vrt. lakisääteisen tapaturmavakuutuksen maksutulo oli 620 milj. € ja maksetut korvaukset 473 milj. €. Vapaaehtoisten tapaturma- ja sairausvakuutusten maksutulo oli 400 milj. € ja maksetut korvaukset 276 milj. €.

²⁹ Vakuutusyhtiöt Suomessa 2012, s. 7.

tusten osalta sopimusvapautta on rajoitettu niin sopijakumppanin valinnan kuin sopimuksen sisällön suhteen³⁰. Vapaaehtoisten vakuutusten osalta ei sen sijaan ole sopimuspakkoa³¹. Kaskovakuutukset ovat vapaaehtoisia vakuutuksia, joten vakuutusyhtiö voi lähtökohtaisesti valita sopimuskumppaninsa ja laatia ehdot itse. Vakuutuslakia asettaa kuitenkin tiettyjä rajoituksia näihin liittyen.

Vakuutusehdot kuuluvat olennaisena osana kaskovakuutusta koskevaan vakuutus sopimukseen, jolloin on luonnollista, että vakuutusehtoja koskevat tulkinta- ja soveltamiskysymykset ratkaistaan yleisten sopimusoikeudellisten periaatteiden ja normien sekä vakuutus lakin perusteella. Vakuutus lakia sovelletaan määrätyn edellytyksen myötä liikennevakuutukseen, mutta vahinkojen korvattavuutta koskevien tulkintojen on perustuttava liikennevakuutus lakiin. Liikennevakuutuksen ehdoista ja korvausperiaatteista säädetään lailla. Vakuutusyhtiö voi kuitenkin jossain määrin vaikuttaa esimerkiksi vakuutusmaksuihin³². Liikennevahinkojen syyllisyydenjakoa koskevat ratkaisut tehdään liikennevakuutus lain ja tieliikenne lain (TieliikL) nojalla. Liikennevakuutuksen tulkinnassa on kyse ennen kaikkea lain tulkinnasta, minkä vuoksi liikennevakuutusta koskevat tulkintakysymykset jätetään tämän sopimusoikeudellisen tarkastelun ulkopuolelle.³³

Suomalaisen kuluttajansuojajärjestelmän viime vuosikymmenien kehityksessä juuri vakuutuspalvelut ovat olleet tärkeä kuluttajapoliittisen vaikuttamisen kohde. Vakuutuksiin liittyy juridisesti ja taloudellisesti merkittäviä sitoumuksia. Kuluttajien arkikieli on erilaista kuin vakuutusalan asiantuntijoiden käyttämä kieli, ja silti vakuutuksenantajan pitää pystyä tarjoamaan kuluttajalle riittävät tiedot ja ymmärrys vakuutuksen kattavuudesta, sisällöstä, korvauksista ja kustannuksista.³⁴ Monet tutkielmassa esiteltävät periaatteet ja normit ovat seurausta siitä, että sopimusoikeudessa on viime vuosikymmeninä alettu kiinnittää huomiota sopimusosapuolten erilaiseen asemaan, joka on erityisen ilmeinen yritysten ja kuluttajien välisissä sopimussuhteissa. Juuri tämä asetelma on erityisen kiinnostava, ja siksi liikesopimukset jätetään tarkastelun ulkopuolelle. Ei sovi kuitenkaan unohtaa, että vaikka tämän tutkielman pää-

³⁰ Hoppu & Hemmo 2006, s. 102.

³¹ Hoppu & Hemmo 2006, s. 100.

³² LiikVL 18 § 3 momentin mukaan liikennevakuutusmaksut on laskettava vakuutettujen etuja turvaten niin, että ne ovat kohtuullisessa suhteessa vakuutuksista aiheutuviin kustannuksiin, ja että maksut yleensä ovat suuremmat niistä vakuutuksista, joista on jouduttu suorittamaan korvausta.”

³³ Ks. tarkemmin liikennevakuutuksesta esim. Hoppu & Hemmo 2006, s. 336-368 ja Eskuri et al. 2012.

³⁴ Wilska 2006, s. 38-39.

huomio on kuluttajasopimuksissa, myöhemmin esiteltävät tulkintaperiaatteet ovat monilta osin sovellettavissa myös liikesopimuksiin.

1.3 Tutkimusmetodi

Oikeusjärjestystä ei voi laatia niin täydelliseksi, että se antaisi vastauksen jokaiseen esille tulevaan ongelmaan. Tuomarit, virkamiehet, asianajajat ja tutkijat joutuvat toimimaan jatkuvassa epätietoisuudessa oikeusjärjestyksen sisällöstä. Epätietoisuutta voidaan kuitenkin hälventää antamalla säännöksille jokin sisältö. Oikeusjärjestyksen sisältöä täsmennettäessä joudutaan tasapainoilemaan kahden erisuuntaisen tavoitteen välillä. Toisaalta on kunnioitettava stabiiliisuutta ja toisaalta pyrittävä olosuhteiden vaatimaan joustavuuteen. Ensimmäinen palvelee jatkuvuutta, kansalaisten muodollista yhdenvertaisuutta lain edessä ja yhteiskuntasuhteiden ennalta-arvattavuutta. Erityisesti lain soveltajien ja oikeustieteen vastuulla on reagoida muutokseen, jotta oikeus ei muodostu kehityksen jarruksi.³⁵ Tätä jännitettä voidaan purkaa lain kirjaimesta joustamalla eli tulkitsemalla lain säännöksiä. Kun sääntö ei anna enää tulkinnallisesti myöten, tarvitaan uusia sääntöjä ongelman ratkaisemiseksi.³⁶

Oikeustiede selvittää voimassaolevan oikeuden sääntöjä, millä on kaksi puolta: 1) oikeuden voimassaolon toteaminen ja 2) oikeuden sisällön selvittäminen. Vanhin oikeustieteiden tutkimusala, oikeusdogmatiikka eli lainoppi³⁷ vastaa kysymykseen voimassa olevan oikeuden sisällöstä. Sisällön selvittämiseen tähtäävää toimintaa voidaan kutsua tulkinnaksi. Lainoppi toimii muiden tutkimusalojen tavoin systemaattisesti ja systematisoiden (jäsentäen) voimassa olevaa oikeutta. Lainopin tehtävänä on toisin sanoen oikeusnormien tulkinta ja systematisointi.³⁸ Tässä tutkielmassa tutkimusmenetelmänä on käytetty lainopillista metodia.

Oikeustiede voidaan määritellä oikeutta tutkivaksi tieteenksi³⁹. Kun oikeustiede määritetään tutkimuskohteensa eli oikeuden kautta, oikeutta ei saa rajata vain voimassaolevaan oikeuteen tai yhteiskunnassa vallitseviin oikeudellisiin käytäntöihin, vaan oikeus on pidettävä avoimena

³⁵ Aarnio 1989, s. 18.

³⁶ Aarnio 1989 s. 19.

³⁷ Ks. Aarnio 1978 s. 52-53, jonka mukaan oikeustieteellisen tutkimuksen ydinaluetta on lainoppi, johon kuuluu 1) oikeudellisten käsitteiden konstruointi ja systematisointi näiden käsitteiden avulla sekä 2) oikeussäännösten sisällön selvittäminen eli tulkinta ja niiden ajateltu soveltaminen. Myöhemmin oikeudellisen tutkimuksen piiriin on luettu myös 3) oikeussäännösten toiminnan tarkastelu, 4) voimassaolevien säännösten ja instituutioiden arviointi ja 5) lainlaadintaan liittyvien ongelmien tarkastelu eli oikeuspoliittinen tutkimus.

³⁸ Aarnio 1989, s. 47-48.

³⁹ Ks. tieteellisen ja oikeustieteellisen tiedon kriteereistä Hirvonen 2011, s. 17-18.

kaikille oikeudellisille ilmiöille⁴⁰. Lainoppi selvittää oikeussääntöjen sisältöä hyödyntäen yhteiskuntatieteellistä tutkimusta, mutta se eroaa oikeustieteen yhteiskunnallisista suuntauksista, kuten oikeussosiologiasta siten, että sen tehtävänä ei ole tutkia käyttäytymisen säännönmukaisuuksia. Oikeussosiologia selvittää, miten normeja noudatetaan ja mikä vaikutus oikeussäännöillä on (oikeuden ja yhteiskunnan yhteys). Oikeushistorian kiinnostus voi taas kohdistua normien historiaan tai normien muuttumiseen vaikuttaviin yhteiskunnallisiin syihin.⁴¹

Lainoppi selvittää voimassa olevien oikeusnormien sisältöä esittämällä kahdenlaisia väitteitä oikeusnormeista. Normikannanotot ovat väitteitä siitä, mitkä oikeusnormit kuuluvat voimassa olevaan oikeuteen. Tulkintakannanotossa edetään sen sijaan pidemmälle ja väitetään jotain kyseisen oikeusnormin sisällöstä.⁴² Lainoppi ei keskity pelkästään oikeussääntöjen tutkimiseen vaan myös oikeusperiaatteisiin, jotka sisältyvät oikeusnormin käsitteeseen. Lainopin tehtävänä on myös oikeusperiaatteiden punninta ja niiden yhteensovittaminen, mikä edellyttää aina myös oikeusnormien tulkintaa. Lainoppi tuottaa siten myös tulkintakannanottoja sisältäviä punnintakannanottoja.⁴³ Lainopin piirissä tutkitaan oikeusnormien lisäksi myös oikeudellisia käytäntöjä, erityisesti tuomioistuinkäytäntöä⁴⁴.

Hallitsemalla säädösaineistoa, johon kuuluvat esimerkiksi lait ja asetukset, hallitsemme jossain määrin oikeusjärjestystä tai sen osa-aluetta teknisesti. Jos haluamme ymmärtää näitä säännöksiä, tarvitaan systematisointia. Näin yksittäisiä normeja voidaan jäsentää järjestelmälliseksi kokonaisuudeksi, jossa voidaan ymmärtää säännökset suhteessa toisiinsa ja säännösten kokonaisuuteen. Ymmärrystä voidaan syventää tutustumalla muuhunkin oikeudelliseen materiaaliin, kuten lain esitöihin ja ennakkotapauksiin.⁴⁵ Lainopin systematisoinnissa on keskeistä tutkia ja jäsentää oikeudenalojen käsitteitä (tahallisuus, sopimus), oikeusperiaatteita (sopimusten sitovuus- ja kohtuusperiaate) ja teoreettisia rakennelmia (sopimusteoria)⁴⁶. Lainopillista

⁴⁰ Hirvonen 2011, s. 21. Hirvonen jakaa oikeuden tutkimuksen tieteenhaarat kolmeen kokonaisuuteen: lainoppiin eli oikeusdogmatiikkaan, oikeusteoriaan ja oikeuden monitieteisiin eli oikeuden yleistieteisiin.

⁴¹ Aarnio 1989, s. 48-50. Ks. Hirvonen 2011, s. 26: Lainopin puitteissa vertaillaan kotimaista oikeusjärjestystä ja sen normeja ja käytäntöjä muiden maiden oikeusjärjestyksiin. Oikeusvertailu on oikeustieteen itsenäinen osa-alue, joka on keskittynyt oikeusvertailuun ja sen teoreettisiin ja metodologisiin kysymyksiin.

⁴² Hirvonen 2011, s. 22. Ks. tarkemmin Hirvonen 2011, s. 22-24, jonka mukaan erottelu normikannanottoon ja tulkintakannanottoon on kuitenkin siitä puutteellinen, että jo normikannanotto edellyttää tulkintakannanottoa ja toisin päin.

⁴³ Hirvonen 2011, s. 24.

⁴⁴ Hirvonen 2011, s. 32.

⁴⁵ Aarnio 1989, s. 48-49.

⁴⁶ Hirvonen 2011, s. 25.

systematisointia voidaan pitää lainlaatijan systematisoinnin jatkamisena: systemaattisuuden aste on lainopillisessa järjestelmässä korkeampi kuin lähtökohtaisessa järjestelmässä⁴⁷.

Lainoppi on oikeudellisia tekstejä ja niiden merkityksiä tutkiva tulkintatiede, minkä vuoksi sen metodit liittyvät ennen kaikkea tulkintaan. Tässä mielessä tekstien tulkintaan keskittyvä kirjallisuustiede ja teologia sekä kielitiede (etenkin semantiikka eli merkitysoppi, joka tutkii sanojen ja tekstien merkityksiä) ovat oikeustieteiden sukulaistieteitä. Lainoppi tutkii oikeusnormien ajatussisältöjä, joista oikeusnormilauseet antavat informaatiota.⁴⁸

1.4 Lähestymistapa ja tutkimusaineisto

Vakuutusosoikeus muodostuu niistä yksityis- ja julkisoikeudellisista säännöksistä, jotka säätelevät vakuutusta ja vakuutustoimintaa. Pääosa yksityisen vakuutusosoikeuden säännöksistä koskee vakuutusyhtiön ja vakuutuksenottajan tai korvauksen saajan välisiä ongelmia. Yksityisen vakuutusosoikeuden säännökset ovat näin pääosin velvoiteoikeudellisia. Vakuutusosoikeuden säännösten perusteella ei voida ratkaista kaikkia vakuutusta koskevia oikeudellisia ongelmia. Esimerkiksi vakuutussopimuksen solmimiseen ja tulkintaan liittyvissä kysymyksissä joudutaan ottamaan vakuutussopimuslain lisäksi huomioon yleisiä sopimusosoikeudellisia periaatteita sekä oikeustoimilain ja kuluttajansuojalain säännöksiä.⁴⁹

Tämä tutkielma on yleisluonteeltaan sopimusosoikeudellinen. Vakuutussopimusten vakiosopimusluonteen vuoksi näkökulma on erityisesti vakiosopimusosoikeudellinen. Tutkielmassa yhdistyy siis sopimusosoikeudellinen ja vakuutusosoikeudellinen lähestymistapa, minkä vuoksi voidaan puhua vakuutussopimusosoikeudellisesta tutkimuksesta. Tutkielman lähdeaineistona on käytetty ensisijaisesti sopimus- ja vakuutusosoikeudellista kirjallisuutta, tieteellisiä artikkeleita ja lainsäädäntömateriaalia. Lain säädösten lisäksi apuna on käytetty lainvalmisteluaineistoa. Myös korkeimman oikeuden ratkaisut ja ennen kaikkea Vakuutuslautakunnan ratkaisusuositukset ovat tutkielman keskeisiä lähteitä.

⁴⁷ Aarnio 1978, s. 76. Ks. tarkemmin oikeussäännösten systematisoinnista ja tulkinnasta Aarnio 1978, ss. 74.

⁴⁸ Hirvonen 2011, s. 36.

⁴⁹ Hoppu & Hemmo 2006, s. 6-8.

1.5 Tutkielman rakenne

Tutkielman toisessa luvussa esitellään yleisiä sopimusoikeudellisia periaatteita, kuluttajan asemaa vakiosopimuksen osapuolena sekä muita vakiosopimusten käyttöön liittyviä kysymyksiä. Erityistä huomiota kiinnitetään vakiosopimusten käyttöön olennaisesti liittyvään yllättävien ja ankarien ehtojen korostamisperiaatteeseen.

Kolmannessa luvussa käydään tarkemmin läpi vakioehtoihin liittyviä tulkintamenetelmiä ja tulkintaperiaatteita, joista perehdytään tarkemmin epäselvyyssääntöön ja suppean tulkinnan periaatteeseen. Samalla pohditaan näiden soveltuvuutta vakuutus sopimuksiin. Sopimuksen tulkintaperiaatteiden esittelyn jälkeen kerrotaan ehtojen kohtuullistamisesta ja sovittelusta. Neljäs luku keskittyy vakuutus sopimuslain säännöksiin, mutta siinä esitellään myös hyvän vakuutustavan vaatimuksia. Tähän liittyen perehdytään erityisesti vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuuteen. Luvun lopussa esitellään lyhyesti vakuutuksenottajan, vakuutetun tai muun korvauksensaajan käytettävissä olevia oikeusturvakeinoja.

Vapaaehtoista ajoneuvovakuuttamista käydään tarkemmin läpi viidennessä luvussa, jossa esitellään keskeisimpiä ajoneuvovakuutusten vakuutuslajeja. Ajoneuvovakuutusten ehtojen soveltamiseen ja tulkintaan liittyviä kysymyksiä havainnoidaan ja arvioidaan erityisesti Vakuutuslautakunnan ratkaisusuositusten avulla. Tarkoitus ei ole esitellä ratkaisukäytäntöä laajasti vaan ennen kaikkea havainnollistaen korvauskäytännössä esiintyviä tyypillisiä ristiriitakysymyksiä. Lausunnot koskevat tavanomaisia ajoneuvovakuutusten ehtoihin ja rajoitusehtoihin liittyviä kysymyksiä. Tutkielman kuudennessa luvussa tiivistetään keskeiset asiat ja esitellään tutkimuskysymyksen ja tutkielman tavoitteiden kannalta johtopäätelmät.

2 YKSILÖLLISISTÄ SOPIMUKSISTA VAKIOSOPIMUKSIIN

2.1 Sopimusvapaus sopimusoikeuden lähtökohtana

Sopimusvapaus on yksi sopimusoikeuden tärkeimpiä periaatteita, jolle länsimaiset oikeusjärjestykset rakentuvat ennen kaikkea velvoiteoikeuden osalta⁵⁰. Se on vaihdannan keskeinen elementti ja lähtökohta sopimusten solmimiselle. Ajatus sopimusvapaudesta kumpuaa liberalistisesta yhteiskuntäkäsityksestä, joka korostaa yksilöiden vapautta ja kykyä huolehtia omista eduistaan. Yksilöitä pidetään rationaalisina toimijoina, joiden oman edun tavoittelu lisää hyvinvointia myös laajemmin yhteiskunnallisesti. Sopimusvapaus perustuu oletukselle rationaalisista ja tasavertaisista sopimusosapuolista, jotka voivat sopimusten avulla tavoitella vapaasti omaa etuaan.⁵¹ Sopimusvapauden korostaminen liittyy vahvasti uskoon markkinamekanismin itsesäätelevästä voimasta⁵².

Kuluneen vuosisadan aikana sopimusvapaus on säilyttänyt perusmerkityksensä, mutta toisaalta se on selvästi kaventunut ja muuttunut. Ilmiö perustuu muutokseen ihmis- ja yhteiskuntakuvassa: usko sopijapuolten tasavertaiseen asemaan on menettänyt merkitystään ja huomiota alettu kiinnittää enemmän sopimusosapuolten tosiasialliseen asemaan. Tämä näkyy erityisesti heikomman suojaa korostavan sosiaalisen siviilioikeuden alueella.⁵³

Sopimusvapaudessa on kyse vapaudesta valita, tehdäänkö sopimus (päättäjävapaus), kenen kanssa (sopimuskumppanin valinnanvapaus) sekä millä tavoin ja minkä muotoisena (sisältö-, tyyppi- ja muotovapaus) se tehdään⁵⁴. Sopimusvapauden olennaisinta osaa, sisältövapautta, on alettu rajoittaa heikomman osapuolen suojaamisen edistämiseksi. Sopimusosapuolten ollessa toisiinsa nähden epätasa-arvoisessa asemassa heikommpaa sopijaosapuolta pyritään suojaamaan

⁵⁰ Muukkonen 1956, s. 601-602.

⁵¹ Hemmo 2003, s. 69-71.

⁵² Saarnilehto et al. 2012, s. 86.

⁵³ Saarnilehto et al. 2012, s. 86. Ks. sosiaalisen siviilioikeuden määritelmästä Wilhelmsson 2008, s. 11-12, jonka mukaan sosiaalisen siviilioikeuden peruskysymyksiin kuuluu, missä määrin voidaan ja tulee ottaa huomioon osapuolen taloudellinen ja sosiaalinen asema siviilioikeudellisena oikeustositseikkana. Sosiaalisessa siviilioikeudessa on analysoitu erityisesti osapuolten taloudellisen aseman merkitystä sopimusoikeudessa. Sopimusehtojen soveltusäänneksiä sovellettaessa on otettu huomioon myös osapuolten henkilökohtainen asema.

⁵⁴ Hemmo 2003, s. 75-76. Ks. myös Muukkonen 1956, s. 607-608, jonka mukaan sopimusvapauden elementit ovat 1) päättäjävapaus, 2) sopimuskumppanin valitsemisvapaus, 3) tyyppivapaus, 4) sisältövapaus suppeassa mielessä (muu sisältövapaus kuin tyyppivapaus), 5) muotovapaus ja 6) purkuvapaus. Ks. kuitenkin Hemmo 2003, s. 76, jonka mukaan jaottelu voidaan pääosin hyväksyä, mutta hänen mukaansa purkuvapaus eroaa olennaisesti muista jaottelun elementeistä.

pakottavan lainsäädännön avulla. Esimerkiksi kuluttajansuojalainsäädännön säännökset ovat tavallisesti yksipuolisesti pakottavia niin, ettei niistä voida pätevästi poiketa heikomman osapuolen eli kuluttajan vahingoksi. Yritysten välisissä sopimussuhteissa sopimusvapaus vaikuttaa sen sijaan voimakkaammin, ja pakottava sääntely on harvinaista.⁵⁵

Rajoituksista huolimatta sopimusvapaudella on edelleen presumtiivinen asema. Sopimuspakon vallitessa osapuolen on solmittava sopimus jokaisen sitä haluavan kanssa, mikäli tämä suostuu tavanomaisiin sopimusehtoihin, eikä sopimuksen solmimiseen liity erityisiä sopimuksesta kieläytymiseen oikeuttavia riskejä, kuten sopimuskumppanin maksukyvyttömyys. Sopimuspakosta ei ole yleissäännöksiä, mutta erityissäännösten nojalla voidaan rajoittaa elinkeinonharjoittajan oikeutta valita sopimuskumppaninsa. Tällaisia säännöksiä on esimerkiksi postipalvelulaissa (415/2011)⁵⁶, sähkömarkkinalaissa (588/2013), luottolaitoslaissa (121/2007), rautatiekuljetuslaissa (1119/2000) ja liikennevakuutusasetuksessa (324/1959). Sopimuspakko on perinteisesti koskenut pääasiassa monopoliasemassa olevia yrityksiä ja julkisia palveluita tai niihin rinnastettavia hyödykkeitä tarjoavia toimijoita. Kyse on yleensä välttämättömyshyödykkeistä ja kiinteästi arkielämään liittyvistä palveluista. Sopimuspakon kohteena voivat olla esimerkiksi energianjakelu, teletoiminta ja henkilökuljetukset.⁵⁷ Näin ollen esimerkiksi posti, taksi, liikennelaitokset, apteekki ja alkoholiliike eivät lähtökohtaisesti saa valita asiakkaitaan⁵⁸.

Sopimuspakossa on kyse lakiin perustuvasta velvollisuudesta päättää sopimus. Varsinaisesta sopimuspakosta tulee erottaa velvollisuus yksittäisen sopimuksen päättämiseen syrjäntäkiellon perusteella tai osapuolten aiemman sopimuksen, kuten esisopimuksen perusteella.⁵⁹ Lainsäädäntö ei ole kuitenkaan ainoa tekijä, joka rajoittaa sopimusvapautta. Tämän normatiivisen sopimusvapauden ohella voidaan puhua tosiasiallisesta sopimusvapaudesta, jolla tarkoitetaan osapuolten tosiasiallisia mahdollisuuksia vaikuttaa solmimiensa sopimusten sisältöön. Vakiosopimuksiin liittyvät ongelmat ilmentävät hyvin sitä, että normatiivinen sopimusvapaus voi merkitä käytännössä hyvin rajallista sopimusvapautta toiselle osapuolelle. Kuluttajan valinnanvapaus on usein rajoitetumpaa kuin yrityksen, ja vaihtoehdoksi jää joko solmia sopimus

⁵⁵ Hemmo 2003, s. 71-73.

⁵⁶ Postipalvelulaki (415/2011) on kumottu. Postilaki (415/2011) tuli voimaan 1.6.2011.

⁵⁷ Hemmo 2003, s. 77-80.

⁵⁸ Saarnilehto 2009, s. 57.

⁵⁹ Hemmo 2003, s. 81.

tarjotuun ehdoin tai jättää sopimus kokonaan solmimatta. Yritysten välisissä sopimuksissa on usein enemmän neuvotteluvaraa – sitä enemmän, mitä suuremmasta toimijasta on kyse.⁶⁰

Sopimuksen sisältövapautta koskevat rajoitukset ovat käytännössä sopimuspakkoa yleisempiä. Sisältövapauden rajoitukset saattavat koskea oikeustoimeen liitettäviä ehtoja. Pääsääntönä on, että oikeustoimi voidaan tehdä ehdollisena, mutta joissain tilanteissa oikeustoimi ei saa sisältää ehtoja. Esimerkiksi avioliittoa ei voi solmia ehdollisena. Myös määrätynlaiset ehdot voivat olla kiellettyjä. Tällaisia ovat esimerkiksi hyvän tavan vastaiset ehdot. Mikäli oikeustoimeen otetaan kielletty ehto, on seurauksena ehdon tai joko oikeustoimen pätemättömyys.⁶¹

Lakisääteisissä vakuutuksissa sopimusvapautta on rajoitettu laajasti, sillä vakuutuksen sisältö määräytyy pitkälti pakottavien lainsäädännösten mukaan⁶². Liikennevakuutusasetuksen 3 §:n mukaan liikennevakuutusyhtiö ei saa kieltäytyä antamasta ja voimassa pitämästä siltä haettua vakuutusta, jos vakuutus koskee sellaista moottoriajoneuvoa, jota varten yhtiöllä toimilupansa tai ilmoituksensa sekä vahvistetun yhtiöjärjestyksensä tai sääntöjensä mukaan on oikeus myöntää vakuutus. Vapaaehtoisten vakuutusten osalta vakuutusyhtiöllä on oikeus valita asiakkaansa. Vakuutuksenantajalla ei ole vapaaehtoisten vakuutusten osalta sopimuspakkoa. Jos vakuutuksenantaja katsoo, että haettuun vakuutukseen liittyy liian suuri riski, voi se kieltäytyä solmimasta sopimusta. Hyvän vakuutustavan ja vakuutusopimuslain mukaisesti vakuutuksenhakijoihin tulee suhtautua kuitenkin tasapuolisesti ja yhdenvertaisesti.⁶³

2.2 Sopimusten oikeudellinen arviointi

Sopimus⁶⁴ on varallisuus oikeudellinen oikeustoimi, joka luo oikeuksia ja velvoitteita sopimusosapuolten välille. Oikeustoimen edellytyksiin kuuluu kiinteästi tahto tulla sidotuksi sopimukseen, tahdonilmaisuuksien ja tarkoitus saattaa tahto vastaanottajan tietoon⁶⁵. Oikeustoimi voidaan määritellä tahdonilmaisuuksiksi, joka annetaan oikeuksien perustamiseksi, muuttamiseksi,

⁶⁰ Wilhelmsson 2008, s. 55-56.

⁶¹ Hoppu & Hoppu 2011, s. 61-62.

⁶² Hoppu & Hemmo 2006, s. 102.

⁶³ Hoppu & Hemmo 2006, s. 100-101.

⁶⁴ Ks. Saarnilehto 2009, s. 4, jonka mukaan sopimus-sanalla voidaan tarkoittaa ainakin 1) sopimuksen tekemistä eli sitä, että sopijapuolet tulevat sopimusoikeudellisesti sidotuksi sopimukseen, 2) sopijapuolten suhteen sisältöä (yhteisnimitys osapuolten velvoitteille ja oikeuksille) ja 3) asiakirjaa, joka sisältää sopimuksen ehdot.

⁶⁵ Saarnilehto 2009, s. 14.

siirtämiseksi ja kumoamiseksi⁶⁶. Sopimusosapuolten vapaa tahdonmuodostus on perusta sopimusten sitovalle vaikutukselle. Periaatetta sopimuksen sitovasta vaikutuksesta (pacta sunt servanda) voidaan pitää sopimusvapauden korrelaattina eli vastinperiaatteena.⁶⁷

Oikeustoimilaki on keskeisin varallisuus oikeudellisia oikeustoimia koskeva yleislaki, joka säätelee sopimusten syntymisestä, pätemättömyydestä ja valtuutuksesta⁶⁸. Sopimusoikeudellinen lainsäädäntö on kuitenkin pääsääntöisesti sopimustyyppikohtaista. Sopimuksen oikeudellisessa arvioinnissa on kiinnitettävä huomiota paitsi sopimustyyppiin myös siihen, onko kyseessä yksilöllinen vai vakiosopimus, kuluttaja- vai liikesopimus tai kerta- vai kesto sopimus. Kuluttajansuojalailla on laaja soveltamisala kuluttajasopimuksissa, mutta vain 4 luvun 1-2 sovittelusäännökset ja 4:3 tulkintaa koskeva säännös soveltuvat suoraan yksittäisiin sopimussuhteisiin.⁶⁹ Suurin osa sopimusoikeuden teoreettisesta kehityksestä viime vuosikymmeninä on tapahtunut juuri kuluttajasopimusten ja niihin rinnastettavien sopimusten, kuten työsopimusten ja huoneenvuokrasopimusten alueella. Elinkeinoelämän sopimusoikeudessa ei tarvitse ottaa samalla tavalla huomioon sosiaalisia näkökohtia kuin kuluttajasopimuksissa. Elinkeinoelämän sopimuksissa sopimusosapuolten välinen tasa-arvo toteutuu varsin usein, kun taas kuluttajasopimuksissa on katsottu tarpeelliseksi suojata kuluttajaa heikompana osapuolena.⁷⁰

Sopimusaines ja sovellettava laki määrittelevät sopimusosapuolten välistä suhdetta ja velvoitteita. Osapuolten välisellä disponoinnilla eli sopimusaineksella tarkoitetaan niitä normeja, jotka on tuotettu osapuolten välisen kommunikaation pohjalta. Kyse voi olla varsinaisen sopimusasiakirjan ja sopimusehtojen lisäksi markkinointi-informaatiosta, kirjallisista esitteistä sekä suullisesta tiedonvaihdesta. Nämä eivät välttämättä ole yhtä sitovia kuin varsinaiset sopimusehdot, mutta niistä voi seurata osapuolia suoraan sitovia velvoitteita, ja niillä voi olla merkitystä varsinaisten sopimusehtojen tulkinnassa. Sopimusoikeudellisena normilähteenä on sopimusaineksen lisäksi laki sen laajassa merkityksessä. Laki käsittää eduskuntalain lisäksi myös alemmanasteiset säädökset, ja samaan ryhmään voidaan lukea myös oikeuskäytäntöön, yleisiin oikeusperiaatteisiin, tapaan ja vastaaviin lähteisiin perustuvat normit. Sopimusoikeudellisista normilähteistä velvoittavimpia ovat indispositiiviset eli pakottavat lakiperusteiset

⁶⁶ Hoppu & Hoppu 2011, s. 45. Ks. tarkemmin tahdonilmaisun ilmenemisestä ja sitovuudesta Hoppu & Hoppu 2011, s. 46-49.

⁶⁷ Wilhelmsson 1995, s. 2.

⁶⁸ Ks. HE 66/1927, s. 1, jonka mukaan oikeustoimilaki sisältää sopimuksia ja yksipuolisia oikeustoimia koskevia määräyksiä, jotka soveltuvat oikeutta luoviin, muuttaviin ja kumoaviin oikeustoimiin. Oikeustoimilaki koskee vain varallisuus oikeudellisia oikeustoimia, eikä siten esimerkiksi perhe- ja perintöoikeudellisia oikeustoimia.

⁶⁹ Hemmo 2003, s. 28.

⁷⁰ Hemmo 2003, s. 31.

normit. Toiseksi velvoittavimpia ovat osapuolten sopimat sopimusehdot ja kolmantena tulevat kauppatapa ja osapuolten aikaisempi käytäntö silloin, kun näillä voidaan katsoa olevan normivaikutusta. Neljäntenä velvoittavuudeltaan tulee dispositiivinen eli tahdonvaltainen oikeus.⁷¹

Lakiperusteisten normien ja sopimusaineuksen suhde sopimuksen sisällön määrittäjänä vaihtelee sopimustyyppistä riippuen ja sen mukaan, onko kyseessä kuluttajasopimus vai elinkeinonharjoittajien välinen sopimus. Erityislaeilla säännellyissä kuluttajasopimuksissa osapuolten keskeiset velvoitteet on määritetty yleensä pakottavin normein. Osapuolten välisellä disponoinnilla on tällöin normivaikutusta lähinnä toissijaisten kysymysten kohdalla. Liikesopimuksissa sopimusaineuksella on sen sijaan keskeinen rooli, jota on rajoitettu erityislainsäädännöllä vain muutamien poikkeuksin (esimerkiksi laki liikehuoneiston vuokrauksesta (482/1995), laki kauppaedustajista ja myyntimiehistä (417/1992) ja kuljetussopimukset). Näin ollen liikesopimuksissa osapuolilla on sopimussuhdetta koskevan normiston suhteen huomattavasti suurempi valinnanvapaus, johon voidaan puuttua jälkeempäin lähinnä oikeustoimilain sovittelusäännöksen (OikTL 36 §) perusteella.⁷²

Sopimusoikeudellinen lainsäädäntö ja oikeuskirjallisuus on perinteisesti laadittu lähinnä yksilöllisten sopimusten lähtökohdista. Yksilöllisestä sopimuksesta on kyse silloin, kun sopimuksen ehdot on sovittu erikseen osapuolten välillä käyttämättä mitään valmista ehtokokoelmaa. Toisena edellytyksenä yksilölliselle sopimukselle on, että kumpikaan osapuoli ei tee jatkuvasti vastaavia sopimuksia.⁷³ Vakiosopimuksilla tarkoitetaan sopimuksia, jotka solmitaan täysin tai osittain vakioituja ehtoja käyttämällä. Käytännössä sopimukset eivät useinkaan täytä tiukasti yksilöllisen tai vakiosopimuksen tunnusmerkkejä, vaan voivat sisältää sekä yksilöllisiä että vakioituja sopimusehtoja.⁷⁴ Jos halutaan tuoda esille se, että vakiosopimuksessa on myös yksilöllisiä ehtoja, voidaan puhua vakioehtoisesta sopimuksesta⁷⁵.

Myös oikeustoimilain sopimusmekanismi on suuntautunut yksilöllisten sopimusten sääntelyyn. Oikeustoimilaissa ei esimerkiksi huomioida vakiosopimuksille tyypillisiä liityntäkysymyksiä tai ehtojen korostamisvaatimuksia. Vakiosopimuksilla on kuitenkin keskeinen merki-

⁷¹ Hemmo 2003, s. 563-565.

⁷² Hemmo 2003, s. 566-567.

⁷³ Hemmo 2003, s. 30.

⁷⁴ Wilhelmsson 2008, s. 35.

⁷⁵ Saarnilehto 2005, s. 17.

tys nykyisessä vaihdannassa, sillä tietyillä toimialoilla, kuten pankki- ja vakuutuslalla sekä kuljetusalalla käytetään tyypillisesti juuri vakioehtoja. Vaikka yksilöllisten sopimusten suhteellinen merkitys on vähentynyt, on niillä edelleen tärkeä asema erityisesti taloudellisesti merkittävien sopimusjärjestelyjen yhteydessä.⁷⁶

Vakiosopimusten roolista on keskusteltu Euroopassa jo 1900-luvun alusta, ja selvä pohjoismainen läpimurto tapahtui 1970- ja 1980-luvuilla Ulf Bernitzin ja Thomas Wilhelmssonin lukuisten aihepiiriä koskevien kirjoitusten myötä. Nykyisin jaottelu vakiosopimuksiin ja yksilöllisesti laadittuihin sopimuksiin on yksi keskeisimpiä sopimusoikeudellisia jaotteluita, ja sillä on suuri merkitys sopimusten oikeudellisessa arvioinnissa.⁷⁷ Vakiosopimusoikeudellisia ongelmia tarkasteltaessa keskeistä ei ole se, onko kyseessä täysin vakioitu vai yksilöllinen sopimus, vaan erilaatuisten ehtojen merkitys. Vakioehdoista käytävän keskustelun päähuomio onkin kiinnittynyt vakioehtojen käyttöön liittyviin juridisiin kysymyksiin.⁷⁸ Vakiosopimuksia koskevan tarkastelun yhteydessä voidaan puhua vakiosopimusoikeudesta, jota esitellään tarkemmin seuraavassa.

2.3 Vakiosopimusoikeus

2.3.1 Sopimuskäytännön standardisoituminen

Merkittävä osa tänä päivänä solmittavista sopimuksista on niin sanottuja joukkosopimuksia, mikä on seurausta tuotannon ja jakelun kehitymisestä kohti suurempia sarjoja ja jakeluyksiköitä. Yritykset haluavat tarjota tuotteitaan itse määräämillään ehdoilla, eikä sopimuksia ole järkevää neuvotella jokaisen kanssa erikseen. Sopimusmenettelyn rationalisoimiseksi on alettu käyttää vakioehtoja, joiden avulla solmitaan yksittäiset sopimukset. Yritys voi vakioehtojen avulla selventää ja täsmentää dispositiivisen oikeuden usein epäselviä sääntöjä ja sovittaa joustavasti sääntelyn omiin tarpeisiinsa ja kyseessä olevaan sopimustyyppiin.⁷⁹

⁷⁶ Hemmo 2003, s. 144.

⁷⁷ Hemmo 2003, s. 145.

⁷⁸ Wilhelmsson 2008, s. 35.

⁷⁹ Wilhelmsson 1995, s. 5-6. Ks. kuitenkin Hoppu & Hoppu 2011 s. 64, jonka mukaan vakioehtoja käyttävän yrityksen kannalta vakioehtojen käyttöön liittyy korkea riski virhetilanteessa: mikäli ehdoissa on virhe, monistuu virhe samalla kaikkiin vakioehtojen nojalla solmittaviin sopimuksiin.

Vakioehtojen käyttö alentaa sopimusten laatimiseen ja solmimiseen liittyviä transaktiokustannuksia mahdollistaen edullisemmat tuotteiden ja palveluiden hinnat, kun hinnoitteluun ei sisälly korkeita sopimuksentekokustannuksia. Alempien transaktiokustannusten lisäksi vakioehtojen käyttäminen voi myös lisätä tasavertaisuutta asiakkaiden kesken. Standardisoidut sopimukset voivat tarjota asiakkaille vähimmäissuojaa erityisesti silloin, kun sopimusehdot ovat viranomaisten tarkastamat tai molempia sopijaosapuolia edustavien tahojen yhdessä laatimat.⁸⁰ Vakioehdot ovat yleistyneet huomattavasti niiden kiistattomien etujen vuoksi. Ne sopivat parhaiten sopimuksiin, joita laaditaan paljon samansisältöisinä. Esimerkiksi vakuutusso-
pimukset tehdään yleensä vakioehdoin.⁸¹

2.3.2 Sopimosapuolten asema vakiosopimuksia käytettäessä

Vakioehdot voidaan tunnistaa siitä, että 1) ne on laadittu käytettäväksi useissa yksittäisissä sopimuksissa, 2) ne laaditaan vielä tuntemattomia tulevia sopimussuhteita varten ja 3) niitä on tarkoitus käyttää useiden sopimuskumppaneiden kanssa, jolloin vähintään toisen sopimuskumppanin yksilölliset ominaisuudet ja tarpeet jäävät ehtojen laadinnassa huomioimatta⁸². Vakioehdot voidaan jakaa kahteen ryhmään: yksipuolisesti laaditut standardiehdot ovat esimerkiksi myyjän tai myyjää edustavan yhdistyksen yksipuolisesti laatimia ehtoja, kun taas yhteisesti laaditut yleiset sopimusehdot (agreed documents) on laadittu sopimussuhteen molempien osapuolten edustajien käymien neuvotteluiden tuloksena. Osapuolten erilaiset voimassa suhteet korostuvat yksipuolisesti laadittujen ehtojen kohdalla, ja vakiosopimuksille ominainen ehtojen sitovuuskontrolli liittyykin lähinnä yksipuolisesti laadittuihin standardiehtoihin.⁸³ Vaikka yhteisesti laadittujen vakioehtojen käyttämiseen liittyy vähemmän ongelmia, voivat niidenkin ehdot olla joiltain osin yksipuolisia, sillä ehtojen laatijoista toisella osapuolella voi olla vahvemman asemansa vuoksi enemmän neuvotteluvoimaa⁸⁴.

Kahden edellä mainitun vakioehtotyyppin lisäksi voidaan vielä erottaa elinkeinonharjoittajan yksipuolisesti laatimat, mutta kuluttajaviranomaisen tai muun valvovan viranomaisen hyväksymät vakioehdot tai ehdot, joiden valmisteluun vastaava taho on vaikuttanut. Kyse ei ole

⁸⁰ Hemmo 2003, s. 145.

⁸¹ Saarnilehto et al. 2012, s. 317.

⁸² Wilhelmsson 2008, s. 36.

⁸³ Hemmo 2003, s. 146.

⁸⁴ Wilhelmsson 2008, s. 37.

suoranaisesti agreed documents -ehdoista, mutta koska ehdot ovat läpäisseet ulkoisen kontrollin, on ehtojen tasapuolisuus todennäköisempää kuin täysin yksipuolisesti laadittujen ehtojen kohdalla.⁸⁵ Vakiosopimusehdoista käytetään myös nimitystä ”yleiset sopimusehdot”, joilla tarkoitetaan yleensä tietyn elinkeinoalan laatimia alalla yleisesti käytössä olevia ehtoja⁸⁶. Tässä tutkielmassa käytetään myös näistä nimitystä vakioehto.

Vaikka vakiosopimusten käytöllä on merkittäviä etuja, liittyy niihin oma problematiikkansa. Vakiosopimuksia koskevassa oikeudellisessa keskustelussa on nostettu tyypillisesti esiin se, että standardisopimusten käytön on nähty vahvistavan liikaa ehtojen laatijan asemaa. Kun toinen sopijaosapuoli on selvästi toista vahvempi, nousee esille heikomman osapuolen oikeussuojaa koskevat ongelmat. Tämä osapuolten asemaa koskeva epätasapaino on vaikuttanut vakioehtojen käyttöä sääntelevien periaatteiden, kuten vakioehtojen liityntää, yllättäviä ja ankaria ehtoja sekä tulkintaa ja sovittelua koskevien normien muodostumiseen.⁸⁷

Perinteisessä sopimusoikeudessa sopimusten on katsottu ilmentävän sopimusosapuolten tahtoa, mutta vakiosopimusten kohdalla ei voida samalla tavoin puhua sopimuksesta vapaan tahdonmuodostuksen tuloksena. Vakioehtojen yksipuolisuuteen liittyy mahdollisuus tavoitella parempaa oikeusasemaa suhteessa vastapuoleen. Erityisesti silloin, kun osapuolten taloudellinen tai sosiaalinen asema tai asiantuntemuksen taso aiheuttavat epätasapainoa voimasuhteissa, voi vahvempi osapuoli hyödyntää vakioehtoja pakottaakseen toisen osapuolen tälle epäedullisiin tai kohtuuttomiin ratkaisuihin.⁸⁸ Kuitenkin esimerkiksi oppi yksilöllisten ehtojen ensisijaisuudesta vakioehtoihin nähden ja yllättävien ja ankarien ehtojen korostamisvaatimus suojaavat osapuolitahtoa tai oletettua osapuolitahtoa yksittäistilanteessa⁸⁹.

On ilmeistä, että tällainen heikompaan sopijapuoleen kohdistuva hyväksikäyttöriski on olemassa myös vakuutus sopimuksissa. Erityisesti yksityishenkilöille tarjottavissa massavakuutuksissa yksittäisellä vakuutuksenottajalla on hyvin rajoitetut mahdollisuudet sopia vakuutuksen ehdoista: kuluttajan on yleensä joko otettava vakuutus tarjotuun ehdoin tai pitäydyttävä kokonaan sen ottamisesta⁹⁰. Vaikka kuluttajan vaikutusmahdollisuudet sopimusehtojen suhteen ovat pienet, turvaa lainsäädäntö kuitenkin kuluttajan asemaa myös vakuutusehtojen käy-

⁸⁵ Hemmo 2003, s. 147.

⁸⁶ Hoppu & Hoppu 2011, s. 63.

⁸⁷ Hemmo 2003, s. 145-146.

⁸⁸ Wilhelmsson 1995, s. 6.

⁸⁹ Wilhelmsson 2008, s. 65-66.

⁹⁰ Hoppu & Hemmo 2006, s. 109.

tössä. Suomalaiset vakuutusyhtiöt noudattavat käytännössä vakuutusehdoissaan vakuutusso-
pimuslain heikompa osapuolta suojaavia säännöksiä silloinkin, kun voitaisiin sopia toisin⁹¹.

2.3.3 Vakioehtojen liityntä yksittäiseen sopimukseen

Vakioehtojen perusproblematiikkaan kuuluu kysymys siitä, miten vakioehdoista tulee yksit-
täistä osapuolta sitova yksittäisen sopimuksen osa. Tätä kysymystä kutsutaan vakioehtojen
liittämisongelmaksi.⁹² Vakioehdot voidaan liittää suoraan sopimusasiakirjaan tai ottaa ne
osaksi sopimusta erillisenä sopimusliitteenä⁹³. Vakioehdot voivat tulla osaksi sopimusta myös
sitien, että sopimusasiakirjassa tai muutoin sopimusta päätettäessä viitataan elinkeinonharjoit-
tajan tai alan yleisiin sopimusehtoihin. Ehtojen tulemiselle sopimuksen osaksi on tällöin kaksi
vaatimusta: 1) vakioehtoihin on täytynyt nimenomaisesti viitata sopimusta päätettäessä ja 2)
sillä, joka ei ole ehtoja laatinut, on täytynyt olla mahdollisuus tutustua ehtoihin ennen sopi-
muksen lopullista päättämistä.⁹⁴ Kun vakioehdot on liitetty sopimukseen asianmukaisesti, on
merkityksetöntä, onko sopijaosapuoli tosiasiassa lukenut ehdot huolellisesti läpi. Tilanne on
toinen silloin, jos vastapuoli on tarkoituksella erehdyttänyt sopijapuoltaan sopimuksen sisäl-
löstä ja saanut tämän erehdyttämällä hyväksymään sopimuksen.⁹⁵

Vakioehtojen yhteys yksittäiseen sopimukseen on kiintein silloin, kun ehdot sisältyvät koko-
naisuudessaan samaan sopimusasiakirjaan tai ne ovat sähköisen kaupankäynnin yhteydessä
tulleet asianmukaisesti asiakkaan nähtäville ja hyväksyttäväksi. Ongelmallista on, jos yleisiin
ehtoihin ei viitata sopimuksen päättämisen yhteydessä, mutta toinen osapuoli väittää niiden
soveltuvan yksittäiseen sopimukseen esimerkiksi osapuolten aikaisemman käytännön tai
kauppatavan perusteella. Kun vakioehdot sisältyvät sopimusasiakirjaan tai asiakas on ne ni-
menomaisesti hyväksynyt, ei ehtojen tuleminen sopimuksen osaksi ole liityntävaatimusten
kannalta ongelmallista. Yksittäinen ehto voi kuitenkin osoittautua ei-sitovaksi, jos yllättävästä
ja ankarasta ehdosta ei ole huomautettu asianmukaisesti ennen sopimuksen solmimista.⁹⁶

⁹¹ Lehtipuro et al. 2010, s. 135.

⁹² Wilhelmsson 2008, s. 65-66.

⁹³ Wilhelmsson 2008, s. 36.

⁹⁴ Hemmo 2003, s. 150-151.

⁹⁵ Saarnilehto 2005, s. 19. Ks. myös OikTL 30 §: ”Jos se, johon oikeustoimi on kohdistettu, on saanut sen aikaan
petollisella viettelyllä taikka jos hän on tietänyt tai hänen olisi pitänyt tietää, että toinen on oikeustoimen tekijän
sen tekemiseen petollisesti viettelty, ei oikeustoimi sido vietteltyä.”

⁹⁶ Hemmo 2003, s. 149-150

Vakioehtojen tuleminen osaksi sopimusta ei kuitenkaan automaattisesti tarkoita sitä, että vakioehdot tulevat toista sopijaosapuolta sitoviksi kaikilta yksityiskohdiltaan. Yksittäistä ehtoa voidaan joutua tarkistamaan ja se voidaan jättää kokonaan huomioimatta. Vakioehdon ollessa ristiriidassa yksittäisen tahdonilmaisun kanssa yksittäinen ehto syrjäyttää vakioehdon. Esimerkiksi vakuutuskirjaan otettu ehto syrjäyttää sen kanssa ristiriidassa olevan vakuutuksenantajan yleisiin sopimusehtoihin sisältyvän ehdon. Yksilöllisen ehdon ensisijaisuutta koskeva periaate on riippumaton siitä, onko ehdosta sovittu suullisesti vai kirjallisesti. Myös yksittäistapauksessa saadulla käsityksellä sopimuksen tai ehdon sisällöstä voi olla merkitystä silloin, kun se on ristiriidassa vakioehtojen kanssa. Jos vastapuolella on ollut tietty käsitys, joka vakioehtojen käyttäjän on täytynyt ymmärtää, voi yksilöllinen käsitys saada vakioehtojen sisältöä ratkaisevamman merkityksen sopimusehdon tulkinnassa.⁹⁷ On hyvä huomata, että vaikka yksilöllisten sopimusten ja vakiosopimusten välillä voidaan nähdä monia eroja, erot eivät ole aina merkittäviä: vakioehtoihin liittyvät ongelmat voivat tulla esille myös yksilöllisten sopimusehtojen kohdalla. Yksilöllisetkään ehdot eivät ole usein yksiselitteisiä tai kohtuullisia, ja kysymys yllättävistä ja ankarista ehdoista voi nousta esiin myös yksittäisten sopimusten yhteydessä.⁹⁸

Vakuutusyhtiöt käyttävät tyypillisesti sopimusehtovihkosia, joissa esitellään vakuutusyhtiön itsensä laatimat ehdot ja mahdollisesti käytettävät yleiset sopimusehdot yksityiskohtaisesti. Ehtovihkojen lisäksi yhtiöt käyttävät erilaisia lisäesitteitä, joiden tarkoituksena on esitellä tarkemmin keskeisiä ehtoja ja niihin liittyviä rajoituksia. Tänä päivänä sopimusehdot ovat luonnollisesti saatavilla myös sähköisessä muodossa vakuutusyhtiöiden internetsivuilla.

Vakiosopimusten käyttöön liittyvä liittämisongelma on hyvä tunnistaa, mutta sitä ei voida pitää vakuutusopimusten osalta erityisen keskeisenä ongelmana. Vakuutusehtojen merkitys vakuutuksen kattavuuden määrittäjänä on niin selvä, että yleisten sopimusehtojen tuleminen sopimuksen osaksi vakuutusopimusta on ollut ongelmatonta myös oikeuskäytännön perusteella. On selvää, että vakuutus ei voi kattaa kaikkia mahdollisia vahinkotapahtumia. Sopimuskäytännössä korvauskelpoisia riskejä on aina rajoitettu, sillä jos vakuutuksen liittyvät vastuuriskit olisivat suhteettoman suuria vakuutusmaksuihin verrattuna, ei vakuutustoimintaa voitaisi enää pitää terveenä ja kannattavana.⁹⁹

⁹⁷ Wilhelmsson 2008, s. 88-89.

⁹⁸ Saarnilehto 2005, s. 18.

⁹⁹ Hemmo 2003, s. 160-161.

2.3.4 Yllättävien ja ankarien ehtojen korostamisvaatimus

Vakioehtojen osalta on kiinnitetty huomiota siihen, että sopimusehtoihin perehtyminen on usein puutteellista. Vakioehtojen käyttäjän on helppo käyttää hyväkseen vastapuolen suhtautumista ja ottaa sopimuksen osaksi sellaisia yllättäviä ja ankaria ehtoja, jotka poikkeavat dispositiivisen oikeuden sisällöstä oleellisesti hänen edukseen. Tämän vuoksi vakioehtojen käyttöön on liitetty periaate, jonka mukaan yllättävä ja ankara ehto ei sido sellaisenaan.¹⁰⁰ Periaatteen mukaan yllättävä ja ankara ehto jää tulematta sopimuksen osaksi, ellei siitä nimenomaisesti huomauteta asiakkaalle tai sitä muuten korosteta ennen sopimuksen päättämistä. Oikeuskäytännössä vakiintuneesta periaatteesta on muodostunut keskeinen vakioehtojen sitovuutta rajoittava normi.¹⁰¹ Ilmaisuu yllättävän ja ankaran ehdon sitomattomuudesta on kuitenkin ongelmallinen, sillä käytännössä yllättävää ja ankaraa ehtoa ei voida aina jättää kokonaan huomiotta. On parempi käyttää ilmausta, että yllättävä ja ankara ehto ei sido ainakaan sellaisenaan.¹⁰²

Ehtojen korostamisvaatimuksen tarkoituksena on suojata asiakkaan sopimuksen sisältöön kohdistuvia odotuksia. Sopimuskäytäntö on kuluttajalle usein vierasta, eikä tämän voida olettaa ymmärtävän, että sopimukseen voi sisältyä odottamattomia ja ankaria ehtoja. Sopijaosapuolen odotuksiin vaikuttaa luonnollisesti se, minkälainen asiantuntemus tällä on kyseisen alan sopimuskäytännöstä. Kuluttaja on usein varsin erilaisessa asemassa kuin toinen elinkeinonharjoittaja.¹⁰³ Informaatiovaatimus korostuu sitä enemmän, mitä vähemmän asiantuntemusta vastapuolella on. Mitä ankarampi ja yllättävämpi ehto tälle on, sitä selvemmin on ehdosta huomautettava, jotta se saisi sitovan vaikutuksen.¹⁰⁴

Yllättäviä ja ankaria ehtoja koskevan opin keskeinen kysymys on, minkälaisia ehtoja voidaan pitää yllättävinä ja ankarina. Vaikka oppi on sisällöltään jossain määrin epämääräinen, sitä voidaan pitää eräänlaisena vakiosopimusoikeudellisena yleislausekkeena.¹⁰⁵ Olennaista ei ole tehdä erottelua sen suhteen, onko ehto nimenomaan yllättävä vai ankara. Ehto täyttää yleensä ominaisuudeltaan joko molemmat tai ei kumpaakaan niistä. Ehdon ankaruutta arvioitaessa voidaan kiinnittää huomiota esimerkiksi asiakkaan subjektiivisiin käsityksiin, kohtuullista-

¹⁰⁰ Saarnilehto 2005, s. 25.

¹⁰¹ Hemmo 2003, s. 162.

¹⁰² Saarnilehto 2005, s. 25.

¹⁰³ Hemmo 2003, s. 168.

¹⁰⁴ Wilhelmsson 2008, s. 96.

¹⁰⁵ Wilhelmsson 2008, s. 95.

missäännöksiin ja tahdonvaltaiseen oikeuteen.¹⁰⁶ Myös kohtuusperiaatteella on yhtäläisyyksiä yllättävien ja ankarien ehtojen korostamisopin kanssa, mutta näkökulma ei ole täysin yhtenäinen. Vaikka informaatiovaatimus täytyisi yllättävien ja ankarien ehtojen osalta, voi ehdon sovittelu tulla kyseeseen, mikäli ehto täyttää muilla perusteilla kohtuuttomuuden kriteerit.¹⁰⁷

Korostamisvelvollisuuden täyttämiseksi yllättävistä ja ankarista ehdoista voi mainita suullisesti, korostamalla kirjallisia ehtoja esimerkiksi yliviivaamalla tai muusta tekstistä erottuvalla fontilla tai selvittämällä ehdon sisältöä tarkemmin erillisessä oheismateriaalissa. Keskeistä on, että informointi tapahtuu niin tehokkaasti, että asiakas saa ehdosta riittävän tiedon. Toisaalta sopimustoimintaa ei kuitenkaan tule tarpeettomasti rajoittaa esimerkiksi sähköisen sopimisen osalta. Sopimuskäytännössä esiintyy tavallisesti klausuuleja, joiden mukaan sopimuksen allekirjoittanut on tutustunut ehtojen sisältöön ja ne on hänelle selvitetty. Tämä klausuuli ei kuitenkaan yksin riitä osoittamaan korostamisvelvollisuuden täyttämistä, sillä yksittäisen lausuman paikkansapitävyydestä ei välttämättä ole takeita.¹⁰⁸

Sopimusoikeudellisten periaatteiden mukaisesti myöskään vakuutus sopimuksen ehto ei sido toista sopijaosapuolta, jos sitä voidaan pitää yllättävänä ja ankarana huomioden se, mitä vastaavalta vakuutukselta voidaan perustellusti odottaa ja mitä muut vastaavat tuotteet yleensä vakuutus alalla sisältävät.¹⁰⁹ Periaate voi tulla sovellettavaksi lähinnä rajoitusehtojen osalta. Rajoitusehdot ovat kuitenkin niin tavanomaisia, että vakuutuksenottajan on osattava niihin vakuutusta ottaessaan varautua. Vakuutusten rajoitusehtojen vakiintuneisuuden vuoksi yllättävien ja ankarien ehtojen korostamisvaatimuksella ei ole samanlaista merkitystä kuin monien muiden varallisuus oikeudellisten sopimusten kohdalla on.¹¹⁰ Vakuutus lautakunta on ratkaisukäytännössään tehnyt useita linjauksia yllättävyyden ja ankaruuden tunnusmerkistön suhteen. Vakuutuksiin sisältyvien tavanomaisten rajoitusehtojen ei ole katsottu täyttävän yllättävän ja ankaran ehdon tunnusmerkkejä.¹¹¹

¹⁰⁶ Hemmo 2003, s. 163.

¹⁰⁷ Wilhelmsson 2008, s. 96.

¹⁰⁸ Hemmo 2003, s. 169-170.

¹⁰⁹ Eskuri & Patala 2010, s. 43.

¹¹⁰ Hoppu & Hemmo 2006, s. 112.

¹¹¹ Hemmo 2003, s. 168.

3 VAKIOSOPIMUSTEN TULKINTA JA SOVITTELU

3.1 Tulkinnan tehtävät ja tulkintamenetelmät

Oikeustoimen tulkinnassa on kyse siitä, että ratkaistaan, millaisen sisällön sopijapuolet ovat sopimukselle tai jollekin sen ehdolle tarkoittaneet antaa. Sopimuksen sisältöä koskevat ongelmat voivat liittyä esimerkiksi siihen, ettei tiedetä, mitä sopijapuoli on lausunut tai kirjoittanut sopimusta tehtäessä. Epätietoisuus koskee tällöin sitä, mitä on sovittu. Ongelmia voi syntyä myös silloin, kun tiedetään, mitä osapuolet ovat sopineet. Tämä voi johtua siitä, että käytetyillä ilmaisuilla ei välttämättä ole yksiselitteistä merkitystä, ja osapuolet voivat ymmärtää sopimuksen eri tavoin. Sopimusehto voi olla myös niin epäselvästi muotoiltu, että sen sanamuodosta ei voida päätellä ehdon varsinaista sisältöä ja tarkoitusta. Sopimuksessa olevat erimielisyydet poistetaan tällöin tulkinnan keinoin. Jos tulkinnalla voidaan selvittää osapuolten yhteinen tarkoitus, syrjäyttää se muun tulkinta-aineiston, kuten kirjallisen sopimuksen¹¹². Käytännössä kuitenkin sopijapuolen tarkoituksen näyttäminen on vaikeaa, jolloin sopimuksen sanamuoto saa yleensä ratkaisevan merkityksen. Todistustaakka on yleensä sillä, joka väittää, ettei sopimus vastaa osapuolten tarkoitusta.¹¹³

Kuten aiemmin on käynyt ilmi, sopimuksen sisältö ja osapuolten velvollisuudet määräytyvät kahden normilähteen – osapuolten välisen sopimusaineuksen ja lain perusteella. Tulkintaperiaatteet eroavat sen mukaan, kummasta normilähteestä on kysymys. Sopimusta tulkittaessa korostuu osapuolten tarkoitus, kun taas lakiperusteisia normeja tulkittaessa suhtautuminen on objektiivisempaa. Konkreettisessa tulkintatilanteessa nousee esille myös kysymys siitä, kumman vastuulla on sopimuksen epäselvyys tai kumman osapuolen käsitys sopimussisällöstä saa vahvemman tulkintavaikutuksen.¹¹⁴

Sopimusten tulkinnassa keskeisessä asemassa on sopimusosapuolten tahto. Tahdon korostaminen on yhteydessä sopimusvapauden periaatteeseen. Kun sopimuksen osapuolet voivat määrätä sopimuksen sisällöstä haluamallaan tavalla, myös sopimuksen tulkinnassa tulee pyr-

¹¹² Ks. tulkinta-aineistosta myös Saarnilehto 2009, s. 150-153, jonka mukaan tulkinta-aineistoa ovat esimerkiksi osapuolten väliset aikaisemmat toimet, sopimusneuvottelut, sopimuksen tekemisen aihe, olosuhteet sopimusta tehtäessä, sopimuksen sanamuoto, yleinen kielenkäyttö ja ammattisanasto. Jos muuta tulkinta-aineistoa ei ole käytettävissä, tulkitaan sopimusta pelkästään sen sanamuodon perusteella.

¹¹³ Saarnilehto et al. 2012, s. 439-440; Lehtipuro 2010, s. 270.

¹¹⁴ Hemmo 2003, s. 568.

kiä osapuolten tahdon toteutumiseen. Osapuolten tahdon merkitys ilmenee kuitenkin hyvin eri tavoin eri sopimustyyppien tulkinnassa.¹¹⁵ Sopimusosapuolten tahtoa voidaan tulkita subjektiivisen ja objektiivisen tulkinnan keinoin. Objektiivisessa tulkinnassa on kyse tulkinnasta, jossa sopimusmateriaalia arvioidaan ulkopuolisen rationaalisen henkilön tavoin. Tulkinta on neutraalia ja se kohdistuu osapuolten yhdessä tuottamaan sopimusmateriaaliin, jolloin subjektiivisille käsityksille ei jää tulkinnassa sijaa.¹¹⁶ Sopimuksia tulkitaan pääsääntöisesti objektiivisesti. Ilmaisuja tulkitaan siten kuin ne tavallisen järkevän käsityksen mukaan on ymmärrettävissä.¹¹⁷ Subjektiivisessa tulkinnassa pyritään selvittämään, mitä oikeustoimen tekijä on tarkoittanut. Tällä tulkintamenetelmällä ei kuitenkaan käytännössä ole suurta merkitystä sopimusten tulkinnassa, sillä sopimuksissa on yleensä vähintään kaksi osapuolta: tulkintaristritilanteessa on vähintään kaksi eriävää mielipidettä sopimusehdon tarkoituksesta. Subjektiivisella tulkinnalla on merkitystä esimerkiksi testamenttioikeudessa, jossa testamentin tulkinnalla pyritään vainajan viimeisen tahdon selvittämiseen.¹¹⁸

Objektiivisella ja subjektiivisella tulkintamenetelmällä pyritään osapuolten tahdon ja sopimuksen tarkoituksen selvittämiseen. Menetelmät eivät sulje toisiaan pois, mutta ne painottuvat sopimustyyppistä riippuen eri tavoin. Lähtökohtana voidaan pitää objektiivista tulkintaa. Tulkinta on kaikkein objektiivisinta niissä oikeustoimityypeissä, joissa osapuolittahdon merkitys on hyvin vähäinen tai se puuttuu kokonaan.¹¹⁹ Esimerkiksi vakiosopimuksissa ajatus sopimuksesta osapuolten vapaan tahdonmuodostuksen tuloksena on menettänyt merkitystään¹²⁰. Vakiosopimuksissa toinen sopijapuoli ei välttämättä ole ollenkaan tietoinen käytettyihin ehtoihin liittyvästä tahdosta. Näin ollen osapuolten tahdolle ei voida antaa suurta merkitystä tulkinnassa. Vakioehtojen tulkinta voi kuitenkin muuttua silloin, jos osapuolet neuvottelevat tai ainakin keskustelevat ehdoista ja niiden merkityksestä.¹²¹

3.2 Tulkintaperiaatteet ja tulkintasäännöt

Tulkintaperiaatteet voidaan jakaa kielellisiin ja oikeudellisiin tulkintaperiaatteisiin. Lisäksi voidaan puhua täydentävistä tulkintasäännöistä ja etusijasäännöistä. Kielellisten tulkintaperi-

¹¹⁵ Annola 2012, s. 175.

¹¹⁶ Annola 2012, s. 175, 177-178.

¹¹⁷ Saarnilehto et al. 2012, s. 445.

¹¹⁸ Saarnilehto et al. 2012, s. 445.

¹¹⁹ Annola 2012, s. 186-187.

¹²⁰ Wilhelmsson 1995, s. 6.

¹²¹ Annola 2012, s. 188.

aatteiden lähtökohtana on, että sopimusta tulee tulkita kirjaimellisesti, jolloin tulkinnan ensisijainen huomio keskittyy sanamuotoon. Jos osapuolten yhteistä tarkoitusta ei voida selvittää, voidaan sopimusta tulkita kielitieteistä tutuin periaattein. Tulkinnassa annetaan sanoille yleis-kielen mukainen merkitys. Sanamuodosta voidaan poiketa silloin, kun esimerkiksi tietyllä alalla käytetään vakiintuneesti tiettyä käsitettä yleisestä kielenkäytöstä poikkeavalla tavalla. Tällöin sanamuodon mukaisessa tulkinnassa annetaan merkitystä sopijapuolen tavalle käyttää kieltä. Massasopimuksissa on toisinaan lähdetty siitä, että alan sanastolle annetaan se merkitys, mikä sillä alan ammattilaisille on. Esimerkiksi vakuutus sopimusten ehdoissa olevia termejä on katsottu voitavan tulkita vakuutusalan sanaston mukaisesti.¹²²

Oikeudellisten tulkintaperiaatteiden avulla pyritään oikeudelliselle päättelylle ominaisin keinoin lopputulokseen, jossa sopijapuolten tavoitteet tulevat parhaiten huomioiduksi. Esimerkiksi tavallisuussäännön mukaisessa tulkinnassa pyritään tulkitsemaan sopimusmääräystä siten, että tulkinta vastaa yleistä käytäntöä tai sääntöä vastaavanlaisissa tilanteissa.¹²³ Myös kohtuus vaikuttaa sopimusten tulkintaan. Kohtuusperiaatteen mukaisesti tulkinnassa on pyrittävä oikeudenmukaiseen ja kohtuulliseen lopputulokseen. Kohtuusperiaate ilmentää poikkeusta sopimuksen sitovuuden periaatteeseen, jonka mukaan vain kohtuulliset sopimukset ovat sitovia.¹²⁴ Muita oikeudellisia tulkintaperiaatteita ovat esimerkiksi käyttökelpoisuusperiaate, kokonaisvaltaisen ja johdonmukaisen tulkinnan periaate ja pätevyyssääntö¹²⁵. Varsinaisia tulkintasääntöjä täydentävät esimerkiksi jäljempänä esiteltävät epäselvyyssääntö ja vastuuvapauslausekkeiden ja muiden senkaltaisten lausekkeiden suppean tulkinnan periaate¹²⁶. Näillä on erityistä merkitystä myös vakuutus sopimusten tulkinnassa oikeuskirjallisuuden ja Vakuutuslautakunnan ratkaisukäytännön perusteella, kuten jäljempänä ilmenee.

Tulkinnassa tarvitaan etusijasääntöjä silloin, kun tulkinnanvaraisuus johtuu sopimuksen sisäisestä ristiriidasta (sisäinen ristiriita) tai kun sopimusasiakirjat ovat keskenään ristiriitaisia (ul-

¹²² Saarnilehto et al. 2012, s. 446-447.

¹²³ Saarnilehto et al. 2012, s. 447-448.

¹²⁴ Saarnilehto et al. 2012, s. 109, 448.

¹²⁵ Ks. oikeudellisista tulkintaperiaatteista tarkemmin Saarnilehto et al. 2012, s. 447-449. Ks. myös Hemmo 2003, s. 602-656. Hemmo jakaa sopimuksen tulkintatavat kahteen pääryhmään. 1) Osapuolisuuntautunut tulkinta kohdistaa huomion osapuolten käyttäytymiseen ja heidän tuottamaan aineistoon. Tavoitteena on vahvistaa sopimuksen sisältö osapuolten tarkoitusta vastaavaksi. 2) Tavoitteellinen tulkinta sisältää sopimuksen sisältöä koskevan kannanoton. Tähän ryhmään kuuluvat myös jäljempänä esiteltävä epäselvyyssäännön mukainen tulkinta, eräitä ehtotyyppjeä koskeva suppea tulkinta, minimisääntö ja kohtuussääntö.

¹²⁶ Saarnilehto et al. 2012, s. 449. Saarnilehdon mukaan täydentäviin tulkintasääntöihin kuuluu lisäksi minimisääntö, jonka mukaan tulkinnassa valitaan se vaihtoehto, joka on edullisin sille sopijapuolelle, jonka velvollisuuksista on kyse.

koinen ristiriita). Sisäisiä ristiriitoja pyritään ratkaisemaan esimerkiksi niin, että teksti saa etusijan, jos se on ristiriidassa otsikon kanssa. Ulkoisista ratkaisusäännöistä voidaan mainita esimerkiksi sääntö, jonka mukaan tuoreempi asiakirja syrjäyttää aikaisemman tai sääntö, jonka mukaan yksilöllinen ehto syrjäyttää vakioehdon¹²⁷.

Sopimuksen tulkintakysymykset nousevat esille erityisesti ristiriitatilanteiden yhteydessä, jolloin joudutaan usein valitsemaan osapuolten tulkintaesitysten välillä. Prosessitilanteessa molemmat sopimusosapuolet esittävät käsityksensä perusteluineen sopimuksen oikeasta tulkinnasta. Tuomioistuimen tehtävänä on ratkaista, kumpi tulkinnoista on vahvempi. Ratkaisu ei tosin rajoitu vain näihin osapuolten esittämiin vaihtoehtoihin vaan se voi sijoittua osapuolten esitysten väliin. Korkeimman oikeuden ratkaisukäytännöllä on suuri merkitys tulkinnan ohjaajana. Oikeustapausaineistoa hyödynnettäessä on kuitenkin muistettava, että tulkinnan lopputulokseen vaikuttavat aina kyseisen oikeustapauksen tosiseikaston erityispiirteet. Korkeimman oikeuden ratkaisuja tutkimalla voi kuitenkin löytää tiettyjä tulkintasuuntauksia ja erilaisille tulkintalähtökohdille annettuja painoarvoja.¹²⁸

Lainsäädännöstä löytyy vain harvoja sopimuksen tulkintaa koskevia säännöksiä, ja sopimus-oikeudelliset tulkintaperiaatteet ovat muodostuneet lähinnä oikeuskäytännön kautta. Säännös kuluttajasopimukseen sisältyvän epäselvän vakioehdon tulkinnasta löytyy kuluttajansuojalaista (KSL 4:3-4 §) ja esimerkiksi vakuutusopimuslaissa käsitellään henkilövakuutuksen edunsaajamääräysten tulkintaa (VSL 50 §).¹²⁹

Myös sopimustyyppi ja sen kuuluminen tiettyyn sopimusten luokkaan vaikuttavat sovelletta-vaan tulkintaperiaatteeseen. Merkitystä on esimerkiksi sillä, onko kyseessä yksilöllinen vai vakiosopimus, kuluttaja- vai liikesopimus tai kerta- vai kestopopimus. Tietyt ilmaisut saattavat saada vakiintuneen sisällön yksittäisen sopimustyyppin alueella, ja myös alan käytännöllä voi olla merkitystä tulkinnan ohjaajana. Oikeuskirjallisuudessa on pohdittu myös sitä, tuleeko vakiosopimuksia arvioida erilaisin tulkintanormein kuin yksilöllisiä sopimuksia.¹³⁰ Vakioehtojen tulkintaan vaikuttaa se, onko kyseessä yksipuolisesti laaditut vakioehdot vai agreed documents -tyyppiset ehdot. Jälkimmäisiä on ehdotettu tulkittavaksi kuten lakia, jolloin osapuolten tarkoituksiin ei ole syytä kiinnittää huomiota. Ehtojen valmisteluaineistolla voi sen sijaan

¹²⁷ Ks. tarkemmin etusijasäännöstä Saarnilehto et al. 2012, s. 449-450.

¹²⁸ Hemmo 2003, s. 576-578.

¹²⁹ Hemmo 2003, s. 577.

¹³⁰ Hemmo 2003, s. 578-579.

olla merkitystä sen selvittämiseksi, millaisia käytännön tilanteita varten ehto on laadittu ja millaisia kompromisseja ehdot laatineiden eturyhmien välillä on tehty. Yksipuolisesti laadittujen ehtojen kohdalla tulkintanormeilla ja erityisesti epäselvyyssäännöllä pyritään sen sijaan vahvistamaan asiakasosapuolen asemaa. Asiakkaan tarkoituksia ei voida ohittaa etenkin silloin, kun ehtojen laatijan on pitänyt havaita asiakkaan käsitys tai ymmärtää, että tämä tulkinta on ollut odotettavissa ehtojen epäselvän muotoilun vuoksi.¹³¹

3.2.1 Epäselvyyssäännön mukainen tulkinta

Edellä mainituista tulkintaperiaatteista käytännössä keskeisin on niin sanottu epäselvyyssääntö (in dubio contra stipulatorem), jonka mukaan epäselvää sopimusehtoa on tulkittava laati- jansa vahingoksi. Sääntö soveltuu erityisesti vakioehtoihin, mutta sitä voidaan soveltaa myös muulloin. Vakioehtojen kohdalla epäselvyyssäännön soveltaminen tarkoittaa heikomman osa- puolen suojelua, sillä vakioehdot on muotoillut yleensä sopijaosapuolista vahvempi.¹³² Tul- kintaperiaatteen suuntaisia ratkaisuja on esiintynyt oikeuskäytännössä näkyvästi 1970-luvulta alkaen.¹³³ Epäselvyyssääntö ilmenee myös EY:n kohtuuttomuusdirektiivin mukaisesti muute- tusta KSL 4:3 §:stä, jonka mukaan merkitykseltään epäselvää sopimusehtoa on tulkittava ku- luttajan hyväksi, jos ehto on laadittu etukäteen ilman, että kuluttaja on voinut vaikuttaa sen sisältöön.¹³⁴

Epäselvyyssäännöstä tuli lakisääteinen tulkintaperiaate, kun KSL 4:3 §:n säännös tuli voi- maan¹³⁵. Hallituksen esityksessä kuluttajansuojalain 3 ja 4 luvun muuttamisesta (HE 218/1994) todetaan tulkintasäännön johtavan usein siihen, että ehdon sisältö vahvistetaan ku- luttajan käsityksen mukaiseksi. Edellytyksenä kuitenkin on, että kuluttajan käsitykseen voi- daan ehdon tulkinnanvaraisuuden takia päätyä myös objektiivisesti arvioiden. Hallituksen esityksessä todetaan lisäksi, että harkittaessa sitä, minkä tulkinnan katsotaan olevan kuluttajan hyväksi, voidaan myös joutua vertailemaan sopimukseen sisältyviä oikeuksia ja velvollisuu- kia kokonaisuutena. Ehdon ollessa sanamuodoltaan epäselvä, tulkintaa ei tarvita, jos osapuolet ovat ehdon merkityksestä yhtä mieltä. Tulkinnan tarvetta voi toisaalta ilmetä, vaikka ehto olisi

¹³¹ Hemmo 2003, s. 581.

¹³² Saarnilehto et al. 2012, s. 452.

¹³³ Hemmo 2003, s. 638.

¹³⁴ Neuvoston direktiivin 93/13/ETY 5 artiklan mukaan ”jos on kyse sopimuksesta, jonka kaikki tai tietyt kulut- tajalle esitetyt ehdot on laadittu kirjallisesti, ehdot on aina laadittava selkeästi ja ymmärrettävästi. Jos ehdon merkityksestä syntyy epäilystä, kuluttajalle suotuisin tulkinta on etusijalla.”

¹³⁵ Norio-Timonen 1997, s. 146.

sanamuodoltaan yksiselitteinen. Sopimukseen voi esimerkiksi sisältyä sinänsä selviä, mutta keskenään ristiriitaisia ehtoja. Edelleen hallituksen esityksen mukaan sopimuskokonaisuus voi myös antaa aihetta tulkita yksittäistä ehtoa laventavasti tai suppeasti.

On varsin tavallista, että kuluttajan tai muun sopijaosapuolen odotukset ja käsitykset vakioehdon sisällöstä poikkeavat ehdon käyttäjän käsityksestä. Epäselvyyssäännön tarkoituksena on suojata nimenomaan kuluttajan odotuksia. Epäselvyyssääntö pätee kuluttajasopimusten lisäksi myös elinkeinoharjoittajien välisissä sopimussuhteissa silloin, kun toinen osapuoli on laatinut ehdot yksipuolisesti.¹³⁶ Kuluttajan on voitava luottaa sopimusasiakirjan tekstin antamaan kuvaan niin, ettei ehdosta kohtuudella saatava kuva voisi tulkinnan kautta muuttua hänelle epäedulliseksi. Tulkinnan tulee siten rajoittua ehtojen selvään sanamuotoon. Tällaisen *e contrario* -ajattelun mukaisesti ilmaisu kattaa vain sen nimenomaisen kielellisen merkityksen eikä ole laajennettavissa muihin tilanteisiin: sellaisia sopimusnormeja, joita sopimustekstistä ei voida suoraan lukea, ei ole¹³⁷. Epäselvyys voi tarkoittaa myös sitä, että jotain tarpeelliseksi osoittautunutta määräystä ei ole otettu ehtoihin. Sopimusta tulkitaan tällöin puutteellisuuden vuoksi laatijansa vahingoksi. Epäselvyys voi olla sopimusasiakirjan lisäksi muussakin tulkinta-aineistossa, kuten markkinointimateriaalissa.¹³⁸

Epäselvyyssäännön soveltaminen edellyttää, että siihen vetoavan on täytynyt olla vilpittömässä mielessä eli perustellusti luottanut tulkintakäsitykseensä. Ehdon tulkinnanvaraisuus menettää merkityksensä, jos sopimuskumppanin on pitänyt aiemman kokemuksensa tai osapuolten käymien keskustelujen perusteella ymmärtää ehdon sisällön tietty tarkoitus. Epäselvyyssääntöön ei siis saa vedota jälkeenpäin hyötymismielessä, jos molemmat osapuolet ovat olleet yhteisymmärryksessä ehdon sisällöstä sopimusta solmittaessa.¹³⁹

3.2.2 Vastuunrajoitusehdot ja niiden suppea tulkinta

Sopimusoikeudellisesti on täysin hyväksyttävää, että sopimusehtojen käyttäjä haluaa rajoittaa omaa suoritusvelvollisuuttaan. Esimerkiksi vakuutusehdoissa käytetään paljon vastuunrajoituslausekkeita, joista käytetään vakuutuslalla vakiintuneesti termiä rajoitusehto.¹⁴⁰ Vapaaeh-

¹³⁶ Hemmo 2003, s. 638.

¹³⁷ Hemmo 2003, s. 639.

¹³⁸ Saarnilehto et al. 2012, s. 454.

¹³⁹ Hemmo 2003, s. 647.

¹⁴⁰ Saarnilehto 2005, s. 10.

toisissa vakuutuksissa vakuutusturvan sisällön määrittelyn lähtökohtana on sopimusvapaus. Positiivisilla vastuunmäärityslausekkeilla määritellään ne riskit, jotka vakuutus kattaa. Negatiivilla rajoitusehtomuotoisilla lausekkeilla taas määritellään ne vahingot, joita sopimus ei kata. Rajoitusehdot sisältyvät tyypillisesti vakuutuksenantajan laatimiin vakioehtoihin, mutta niistä voidaan sopia myös yksilöllisesti. Rajoitusehdot rajaavat vakuutuksen korvauspiiriä suppeammaksi kuin mitä vakuutustapahtuman määritelmästä ilmenee.¹⁴¹ Rajoitusehtoja voidaan myös käyttää selventämään korvattavan vakuutustapahtuman määritelmää. Vaikka selventävät rajoitusehdot eivät varsinaisesti rajoita vakuutusturvan kattavuutta, niillä on tärkeä korvauspiiriä havainnollistava merkitys all risk -tyyppisten vakuutusten kaltaisissa tuotteissa¹⁴², joissa vakuutusturvan laajuuden mieltäminen on muutoin hankalaa. Käytännössä myös korvauskattoehdot, joilla rajataan vakuutuksenantajan korvausvastuu tiettyyn euromäärään, toimivat rajoitusehtojen kaltaisella tavalla.¹⁴³

Sopimukseen otetun vastuunrajoituksen merkitys voi kaventua sopimuksen tulkintaa koskevien periaatteiden vaikutuksesta. Rajoitusehtojen tulee olla niin selkeästi ja yksiselitteisesti muotoiltuja, että tulkinnallisia epäselvyyksiä ei pääse syntymään. Jos rajoitusehto on epäselvä, tulkitaan sitäkin laatijan vahingoksi, jolloin rajoitusehto voi jäädä vaille merkitystä. Periaatteen soveltamisen edellytyksenä on, että sopimusehto on objektiivisesti arvioiden epäselvä.¹⁴⁴ Hyvin laajan ja korvausvastuuta olennaisesti rajoittavan vastuunrajoituslausekkeen käyttöön liittyy myös se vaara, että ehdolla puututaan sopijapuolten väliseen oikeussuhteeseen niin suuresti, että ehtoa voidaan pitää kohtuuttomana¹⁴⁵. Vastuunrajoitusehtoihin sovelletaan lähtökohtaisesti samoja sääntöjä kuin muihinkin vakioehtoihin: myös rajoitusehtoja on tulkittava niin, että lopputulos on kohtuullinen ja edistää sopimustasapainoa¹⁴⁶.

Tiettyihin toisen sopijapuolen intressejä edistäviin sopimusehtoihin, kuten rajoitusehtoihin, yhdistetään usein suppean tulkinnan vaatimus. Suppean tulkinnan periaate on muotoiltu selvästi ratkaisun KKO 1992:178 perusteluissa, joissa todetaan, että ”yleisenä tulkintaperiaatteena on, että vastuunvapautumislausekkeitä on tulkittava suppeasti etenkin, jos ne ovat yksipuol-

¹⁴¹ Raulos 2006, s. 189.

¹⁴² Ks. All risk -vakuutusten määritelmästä Hoppu & Hemmo 2006, s. 25-26, jonka mukaan All risk -vakuutukset eli nk. kaikenvaravakuutukset kattavat laajimmin erilaisia vaaroja. Niissä ei yksilöidä vaaratyyppisiä, joiden varalta vakuutus otetaan, vaan ne kattavat periaatteessa kaikenlaiset vaarat. Vakuutus esiintyy kuitenkin käytännössä harvoin näin laajana, vaan korvauspiiriä on rajattu tietyin ehdoin. Vahinko kuuluu vakuutuksen piiriin, ellei voida osoittaa rajoitusta, jonka vuoksi se jää vakuutuksen ulkopuolelle.

¹⁴³ Raulos 2006, s. 190.

¹⁴⁴ Eskuri & Patala 2010, s. 44; Saarnilehto 2005, s. 11.

¹⁴⁵ Saarnilehto 2005, s. 10.

¹⁴⁶ Saarnilehto 2005, s. 13;18.

lisesti laadittuja ja sisällöltään epäselviä tai ylimalkaisia.” Suppea tulkinta ei kuitenkaan aina ole perusteltavissa. Kun on kysymys osapuolten yhdessä laatimasta ehdosta tai agreed documents -tyyppisestä vakiosopimuksesta, saattaisi suppea tulkinta vaikuttaa sopimuksen hengen vastaisesti ehtoon vetoavan vahingoksi.¹⁴⁷

3.3 Vakuutusopimusten tulkinta

Kuluttajavakuutusten ehdot ovat tyypillisesti vakuutusyhtiön yksipuolisesti laatimia tai kuluttaja-asiamiehen kanssa yhdessä neuvoteltuja vakiosopimuksia¹⁴⁸. Vakuutusopimusta on varallisuus oikeudellisena sopimuksena tulkittava yleisten varallisuus oikeudellisia sopimuksia koskevien periaatteiden mukaan. Jos ehto aiheuttaa epäselvyyttä, niin pohjaksi on otettava ehdon sanamuoto, jonka jälkeen tulkintasääntöjen avulla voidaan yrittää tavoittaa sopimuksen ja sen ehtojen oikea sisältö. Vakuutusopimuksen tulkinnan on tulkinnan objektiivisuus. Vakuutuksenottajan ja vakuutuksenantajan kannalta on tärkeää, että vakuutusehtoja sovelletaan mahdollisimman yhdenmukaisella tavalla. Tulkinnan objektiivisuuden vaatimus liittyy erityisesti siihen, että vakuutusopimuksissa ei yleensä ole selvitystä yksilöllisistä neuvotteluista tai muista tapauskohtaisista tekijöistä. Jos vakuutussuhteeseen kuitenkin liittyy tällaisia individuaalisia piirteitä, ne voidaan ottaa tulkinnassa huomioon kuten sopimusten tulkinnassa yleensä.¹⁴⁹

Oikeuskäytännössä epäselvyyssääntö ilmaistaan usein vakuutusehtojen osalta siten, että ehtoja ei saa tulkita vakuutuksenantajan eduksi ilman erityisiä perusteita¹⁵⁰. Seuraavassa ajoneuvovakuutusopimusta koskevassa korkeimman oikeuden ratkaisussa epäselvän sopimusehdon tulkinnassa annettiin merkitystä yleiselle huolellisuusvelvollisuudelle. Epäselvyys liittyi siihen, mitä tarkoitetaan ehdoissa mainitulla ajoneuvon asianmukaista silmälläpitoa ja lukitsemista koskevalla korvausedellytyksellä.

KKO:1995:118 Vahingon teon varalta vakuutettu auto oli siihen tulleen vian vuoksi jätetty tavaratalon pysäköintialueelle, jossa auto oli poltettu. Vakuutusehtojen mukaan vakuutusyhtiö voi kieltäytyä korvauksen maksamisesta, jos vakuutuksenottajan voidaan katsoa omalla menettelyllään olennaisesti vaikuttaneen vahingon syntymiseen laiminlyömällä ajoneuvon asianmukaisen silmälläpidon ja lukitsemisen. KKO piti vakuutus-

¹⁴⁷ Hemmo 2003, s. 654.

¹⁴⁸ Lehtipuro 2010, s. 270.

¹⁴⁹ Hoppu & Hemmo 2006, s. 109-110.

¹⁵⁰ Hoppu & Hemmo 2006, s. 110.

ehtoa yleisluonteisena ja tulkinnanvaraisena, eikä siinä ollut yksityiskohtaista ohjetta kyseessä olevan tilanteen varalta. Vakuutuksenottaja ei suoraan ehdon perusteella voinut tietää, miten hänen olisi täytynyt menetellä säilyttääkseen oikeutensa vähentämättömään korvaukseen. Näin ollen vakuutusehdon ei voitu katsoa edellyttävän vakuutuksenottajalta muuta kuin tavanomaista huolellisuutta. Vakuutuksenottajan menettelyä oli arvosteltava yleisen huolellisuusvelvollisuuden mukaan. Kun hänen menettelynsä ei poikennut siitä, mitä huolelliselta autonomistajalta yleensä voidaan vaatia, vakuutusyhtiö veloitettiin korvaamaan vahinko.

Epäselvyyssääntöä voidaan perustella sillä, että ehtojen laatijan oletetaan ehtoja laatiessaan ottaneen huomioon erityisesti omat etunsa, ja juuri ehdon laatijalla on mahdollisuus poistaa ehdon epäselvyys käyttämällä selkeitä ilmaisuja ja muotoiluja. Onkin kohtuullista, että ehdon laatija kantaa tulkintariskin.¹⁵¹ Lisäksi ehdon laatija on usein kyseisen alan asiantuntija, jolla pitäisi olla kyky muotoilla kantansa täsmällisesti. Epäselvyyssäännön mukainen tulkinta on saanut kannatusta oikeuskirjallisuudessa, mutta suomalaisessa oikeuskäytännössä ei ole kovin montaa tapausta jossa tätä sääntöä olisi nimenomaisesti sovellettu.¹⁵² Seuraavassa on muutama lainaus korkeimman oikeuden ratkaisuksista, joissa on sovellettu epäselvyyssääntöä.

KKO 1993:137 ”Kun yhtiö on laatinut vakuutus sopimuksen ja siihen liittyvät yleiset vakuutusehdot eikä ole pyrkinyt poistamaan tulkinnanvaraisuutta toteamuksella, ettei indeksidonnaisuus koske vakuutustapahtuman johdosta maksettavaa vuotuista korvausta ja A puolestaan perustellusti on voinut päätyä siihen, että sopimus vastaa hänen tarkoitustaan myös korvauksen sitomisesta indeksiin, yhtiön sopimusvastuu määräytyy tämän sopimussisällön perusteella.”

KKO 1994:108 ”Näin ollen ja kun epäselvää sopimusehtoa on tulkittava laatijansa eli vakuutusyhtiön vahingoksi, P on sopimuksen solmiessaan ja vakuutuskirjan saadessaan voinut lähteä vakuutusehtojen sellaisesta tulkinnasta, että vakuutusmaksua voitiin korottaa vain indeksiehdon mukaisesti.”

KKO 1986 II 21 ”Vakuutusehtoja ei ilman erityisiä perusteita saa sanamuotonsa vastaisesti tulkita vakuutuksenantajan eduksi.”

Epäselvyyssääntöön liittyy kysymys siitä, mitä on pidettävä epäselvänä. Lainlaatija ja korkein oikeus voivat asettaa epäselvyydelle erilaiset vaatimukset.¹⁵³ Myös ehtojen käyttäjä ja toinen sopijapuoli voivat arvioida ehdon epäselvyyttä eri tavoin. Esimerkiksi vakuutus sopimuksen ehdon epäselvyyttä arvioitaessa on huomioitava, että kun alan sanastoon perehtymätön kuluttaja saattaa pitää ammattisanastoa sisältävää ehtoa epäselvänä, voi ehto näyttäytyä täysin selvänä vakuutusalan ammattilaisen näkökulmasta. Vakuutusehdoissa käytetyille vakuutus sopi-

¹⁵¹ Wilhelmsson 2008, s. 98. Näin myös Norio-Timonen 1997, s. 145.

¹⁵² Wilhelmsson 2008, s. 98. Ks. tarkemmin epäselvyyssäännön soveltamisesta oikeuskäytännössä Wilhelmsson 2008, s. 98-103.

¹⁵³ Saarnilehto et al. 2012, s. 454.

muslain mukaisille ja muille alalla vakiintuneille käsitteille on annettava niiden vakiintunut sisältö, vaikka vakuutuksenottaja ei ymmärtäisikään käsitteen sisältöä¹⁵⁴.

Myös vakuutuslautakunnan ratkaisukäytännössä vakuutusehtojen tulkinnan lähtökohtana on ehdon sanamuoto ja sen yleisen kielenkäytön mukainen merkityssisältö. Ehtoja luetaan kokonaisuutena, ja yksilöllisesti sovittu ehto syrjäyttää vakioehdon. Rajoitusehtoa ei voi pätevästi tulkita niin, että se koskisi myös samankaltaisia tilanteita, joita ehdon sanamuoto ei kata.¹⁵⁵ Oikeuskirjallisuuden ja myöhemmin esiteltävän Vakuutuslautakunnan ratkaisukäytännön perusteella vastuunrajoituslausekkeilla on keskeinen merkitys vakuutussopimuksissa. Vakuutusehdot sisältävät rajoitusehtoja, joiden tarkoituksena on rajata ja määritellä sitä korvauspiiriä, jonka vakuutuksenantaja on halunnut ottaa vastuullensa. Rajoitusehtoja tulee myös lautakuntakäytännön perusteella tulkita suppeasti.

Myös vakuutusyhtiön noudattamalla korvauskäytännöllä voi olla merkitystä vakuutusehtojen tulkinnan kannalta. Jos vakuutusyhtiö on maksanut korvauksia tietyistä vahingoista, voidaan kysyä, onko tällä menettelyllä sitova vaikutus tulevaan soveltamiskäytäntöön vai voiko vakuutusyhtiö myöhemmin vedota siihen, ettei korvausta tarvitse vakuutusehtojen mukaan suorittaa. Vakuutusyhtiöt saattavat käytännössä suorittaa vähäisiä korvauksia tapaukseen tarkemmin perehtymättä tai esimerkiksi asiakasystävällisyyden nimissä (ns. kulanssi¹⁵⁶). Eräissä Vakuutuslautakunnan ratkaisuissa on katsottu, että pitkäaikainen ja toistuva soveltamiskäytäntö saman asiakkaan kohdalla on muodostunut vakuutusyhtiötä sitovaksi niin, että aiemmas- ta poikkeava sopimuksen tulkinta ei enää myöhemmin ole mahdollista. Tällaisessa tilanteessa ei ole täysin selvää, onko kyse varsinaisesti sopimusehtojen tulkinnasta vai vakuutuksen sisäl- lön muuttumisesta. Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin suhtauduttu pidättyvästi siihen, että asiakasmyönteinen vakuutusten soveltaminen saisi aikaan myöhemmin vakuutuksenantajaa sitovia vaikutuksia.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Hoppu & Hemmo 2006, s. 114.

¹⁵⁵ Raulos 2006, s. 205-205.

¹⁵⁶ Ks. Hemmo 2001, s. 84, jonka mukaan kulanssilla tarkoitetaan sellaista asiakkaan kannalta edullista korvaus- käytäntöä, jolla korvauksia maksetaan vakuutussopimusehtoja avokätisemmin esimerkiksi asiakassuhteen jat- kumisen turvaamiseksi tai tilanteessa, jossa korvausvaatimuksen perusteellinen tutkiminen aiheuttaa enemmän kustannuksia kuin vaaditun vähäisen korvauksen maksaminen sellaisenaan.

¹⁵⁷ Hoppu & Hemmo 2006, s. 115-116. Ks. soveltamiskäytännön sitovuudesta Hemmo 2001, s. 83-103.

3.4 Sopimusehtojen kohtuullisuus ja sovittelu

Kuluttaja pääsee harvoin vaikuttamaan käytettyjen sopimusehtojen sisältöön, mutta kuluttajan kannalta on erityisen tärkeää, että käytettävät sopimusehdot ovat kohtuullisia¹⁵⁸. Silloin kun sopimuksen ehtoja ei voida pitää kaikilta osin hyväksyttävänä, mutta sopimuksen voimassa pitäminen katsotaan tarkoituksenmukaiseksi, voidaan sopimuksen ehtoja muuttaa esimerkiksi sovittelun keinoin¹⁵⁹. Sovittelulla tarkoitetaan kohtuuttoman sopimusehdon muuttamista kohtuulliseksi tai sellaisen soveltamatta jättämistä yksittäisessä sopimussuhteessa. Sovittelulla voidaan puuttua yksittäisessä sopimussuhteessa käytettyyn ehtoon, joka voi olla yhtä lailla vakioehto tai yksilöllinen sopimusehto.¹⁶⁰ Kuluttajasopimuksissa sopimusehdon kohtuuttomuusarvioinnissa otetaan huomioon se, onko ehto omiaan suosimaan elinkeinonharjoittajaa siinä määrin, että sopimusosapuolten välille syntyy kohtuutonta epätasapainoa. Huomionarvoista on, että sinänsä kohtuullinen sopimusehto voi osoittautua kohtuuttomaksi, jos sen soveltaminen johtaa kohtuuttomiin seurauksiin.¹⁶¹ Sopimusehdon kohtuuttomuus ratkaistaan yksittäistilanteessa tehtävässä kokonaisarvioinnissa¹⁶².

Sovittelulla on selvä yhteys kohtuusperiaatteen mukaiseen tulkintaan, jolla määrätään sopimusehdon sisältö. Sovittelulla sen sijaan puututaan ehtoon, jos se on kohtuuton. Tässä mielessä tulkinta ja sovittelu on pidettävä toisistaan erillään.¹⁶³ Kohtuusperiaatteen ensisijaisena tarkoituksena ei ole puuttua sopimusvapauteen vaan ennen kaikkea tarkentaa sopimuksen sisältöä: OikTL 36 §:n sovittelusäännöksen ensisijaisena pyrkimyksenä on pitää sopimus voimassa¹⁶⁴. Sovitteluperusteita ei tule tarkastella ainoastaan heikomman sopimusosapuolen näkökulmasta, sillä sovittelusäännöksen tarkoituksena on oikeustoimen saaminen molempien sopijapuolten edut huomioon ottaen kohtuulliseksi. Lähtökohtana on tässä mielessä osapuolten yhdenvertaisuus.¹⁶⁵

Vakuutusasiakkaasta voi tuntua kohtuuttomalta se, että hänelle ei korvata määrältään suurta vahinkoa, jota hän ei itse ole aiheuttanut tai joka on muutenkin tullut yllätyksenä. Vakuutusehtojen sovittelu tulee tällaisissa tilanteissa kyseeseen vain harvoin muun muassa siksi, että

¹⁵⁸ Ämmälä 2006, s. 48.

¹⁵⁹ Saarnilehto 2009, s. 165.

¹⁶⁰ Ämmälä 2006, s. 48.

¹⁶¹ Ämmälä 2006, s. 49.

¹⁶² Wilhelmsson 2008, s. 124. Ks. vakioehtojen sovittelusta lisää Wilhelmsson 2008, ss. 107.

¹⁶³ Saarnilehto et al. 2012, s. 448.

¹⁶⁴ Saarnilehto et al. 2012, s. 109.

¹⁶⁵ Saarnilehto et al. 2012, s. 111;117.

alemman vakuutusmaksun on katsottu tasapainottavan vakuutusturvan rajoituksia. Vakuutuslautakunnan ratkaisukäytännössä vakuutusturvan rajauksia ei ole pidetty kohtuuttomina tai kohtuuttomuuteen johtavina pelkästään siksi, että kyse on määrältään suuresta vahingosta. Sen sijaan lukitusvaatimusehtojen on toisinaan katsottu johtaneen kohtuuttomaan lopputulokseen.¹⁶⁶ Hallituksen esityksen (HE 247/1981) mukaan minkä lähtökohtana on oikeustoimen sitovuuden periaate. Kohtuuttomuuteen ei voida vedota myöskään silloin, jos velvollisuuksien järkkymiseen johtaneet seikat ja niiden seuraukset voitiin ennakoida sopimusta tehtäessä.¹⁶⁷

Kohtuullistamissäännös sisältyi jo vuoden 1933 vakuutusopimuslakiin (34 §) ja velkakirjakiin (8§), ja vastaavia säännöksiä on sisällytetty sittemmin eri sopimustyyppisiä koskevaan lainsäädäntöön. Keskustelu yleisestä kohtuuttomien ehtojen sovittelun periaatteesta johti yleisen sovittelusäännön ottamiseen OikTL 36 §:ään vuonna 1982.¹⁶⁸ KSL 4:1 §:ssä on alun perin ollut sovittelusäännös, minkä lisäksi kuluttajan ja elinkeinonharjoittajan väliseen sopimussuhteeseen on voitu soveltaa oikeustoimilain yleistä sovittelusäännöstä siltä osin kuin kuluttajansuojalain sovittelusäännös ei ole tullut kyseeseen. Myöhemmin sovittelusäännöksiä muutettiin EY-direktiivin 93/19/ETY mukaisesti: OikTL 36 §:n 4 momentin mukaan kuluttajansuojalain säännöksiä sovelletaan kuluttajan ja elinkeinonharjoittajan välisen kulutushyödykettä koskevan sopimuksen sovitteluun.¹⁶⁹

Tuomioistuimella on keskeinen rooli ehdon hyväksyttävyyden arvioinnissa. OikTL 36 §:ää edeltäneitä sovittelusäännöksiä sovellettiin oikeuskäytännössä hyvin rajoitetusti, ja kirjallisuudessaakin sovittelua pidettiin vain todella patologisissa tapauksissa sovellettavana poikkeuksena. Sovittelusäännöksen yhtenä tavoitteena oli laskea sovittelukynnystä niin, ettei sovittelun edellytyksenä vaadita ilmeistä kohtuuttomuutta. Oikeustoimilain sovittelusäännöksen myötä sovittelua koskevaa oikeuskäytäntöä on melko runsaasti.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Raulos 2006, s. 210.

¹⁶⁷ Saarnilehto 2007, s. 2.

¹⁶⁸ Wilhelmsson 2008, s. 107.

¹⁶⁹ Ämmälä 2006, s. 49-50.

¹⁷⁰ Wilhelmsson 2008, s. 109. Ks. lisää oikeustoimen sovitteluun johtaneista tapauksista Saarnilehto 2007, s. 23, jonka mukaan lyhytkestoisissa kuluttajasopimuksissa yksilölliset ehdot eivät ole olleet riidan kohteena samoin kuin vakioehdot, jotka ovat ongelmallisempia. Pitkäkestoisissa kuluttajasopimuksissa myös yksilölliset ehdot ovat olleet sovittelun piirissä. Velkasuhteesta on pyritty vapautumaan sovittelun avulla, toisaalta myös saamaan parempaa palkkaa. Vakioehtoja koskevat kysymykset ovat liittyneet erityisesti vakuutusopimusten rajoitusehtoihin ja siihen, miten muuttuneet olosuhteet ovat vaikuttaneet hintaan.

KSL 3:1 §:ssä kielletään elinkeinonharjoittajaa käyttämästä kulutushyödykkeitä tarjotessaan sellaista sopimusehtoa, jota on pidettävä kuluttajien kannalta kohtuuttomana. Kuluttajasopimusten osalta sopimuksen kohtuullistaminen tapahtuu KSL 4:1 §:n nojalla¹⁷¹. Jos on kyse muusta kuin kuluttajasopimuksesta, tapahtuu sovittelu OikTL 36 §:n nojalla. Vaikka kuluttajansuojalain ja oikeustoimilain sovittelusäännökset poikkeavat sanamuodoltaan toisistaan, niiden soveltamisessa päädytään usein samankaltaiseen lopputulokseen. Kohtuullistaminen riippuu kunkin yksittäistapauksen olosuhteista, minkä vuoksi tuomioistuimien voi käyttää arvioinnissa laajaa harkintavaltaa. Vakuutusehtojen kohtuuttomuusarviointia on tehty muutamissa ennakkotapauksissa, joiden avulla voidaan hahmottaa vakuutus sopimuksiin soveltuvia harkintakriteerejä. Korkein oikeus on suhtautunut varsin pidättyvästi vakuutuksen kattamat vakuutustapahtumat määrittävien ehtojen sovitteluun.¹⁷²

Kohtuullisuuskysymyksen arvioinnissa on oikeuskäytännöstä ilmenevällä tavalla otettava huomioon, että vakuutuksenottajalla on saattanut olla mahdollisuus ottaa aiemmin valitsemaansa vakuutusta laajempi vakuutusturva. Tällöin vakuutuksenantajan vastuuta rajoittavaa ehtoa ei yleensä voida pitää kohtuuttomana. Rajoitusehdoilla ei myöskään ole vakuutusehtojen osalta samaa merkitystä kuin varallisuus oikeudellisissa oikeustoimissa yleensä, sillä rajoitusehdoilla on välttämätön tehtävä vakuutusten sisällön täsmentäjinä. Vakuutusehdolla voi olla vakuutusteknisesti järkeviä tarkoituksia, jotka hyödyttävät välillisesti myös vakuutus kollektiivia. Jos vakuutuksenottaja jättää noudattamatta jotain vakuutusehtoja, ja korvaus evätään pelkästään laiminlyönnin perusteella, vaikkei sillä olisi vakuutuksenantajan kannalta asiallista merkitystä, saattaa epäminen muodostua kohtuuttomaksi. Vakuutusehdon kohtuullisuutta arvioitaessa oikeuskäytännössä on kiinnitetty huomiota myös siihen, poikkeako ehto vakuutuslainsäädännöstä tai vakiintuneesta vakuutuskäytännöstä.¹⁷³

KKO 1985 II 94: X oli ajanut autolla, kun hirvi oli hypännyt auton eteen. X oli törmäystä välttääkseen jarruttanut sillä seurauksella, että auto suistui tieltä ja vaurioitui.

¹⁷¹ KSL 4:1 §: ”Jos tässä laissa tarkoitetun sopimuksen ehto on kuluttajan kannalta kohtuuton tai sen soveltaminen johtaisi kohtuuttomuuteen, ehtoa voidaan sovitella tai jättää se huomioon ottamatta. Sopimuksen ehtona pidetään myös vastikkeen määrää koskevaa sitoumusta. Kohtuuttomuutta arvioitaessa otetaan huomioon sopimuksen koko sisältö, osapuolten asema, sopimusta tehtäessä vallinneet olot ja olojen muuttuminen sekä muut seikat.”

¹⁷² Hoppu & Hemmo 2006, s. 117. Ks. myös EY:n direktiivi 93/13/ETY: ”direktiivin tarkoituksen mukaisesti kohtuuttoman luonteen arviointi ei saa kohdistua ehtoihin, jotka koskevat sopimuksen pääkohdetta tai tavaroiden ja palvelujen hinta-laatusuhdetta; sopimuksen pääkohde ja hinta-laatusuhde voidaan kuitenkin ottaa huomioon arvioitaessa muiden ehtojen kohtuutonta luonnetta; tästä seuraa muun muassa se, että vakuutus sopimusten vakuutettua riskiä tai vakuutuksenantajan vastuuta selvästi määrittelevät tai rajaavat ehdot eivät kuulu arviointiin, koska nämä rajoitukset otetaan huomioon kuluttajan maksaman vakuutusmaksun laskemisessa.”

¹⁷³ Hoppu & Hemmo 2006, s. 119-121.

Hirvivahinkovakuutuksen ehtojen mukaan korvattavaksi tulee vahinko, joka on välittömästi aiheutunut yhteentörmäyksestä hirvieläimen kanssa. Vakuutuksesta ei sen sijaan korvata vahinkoa, joka on aiheutunut välittömästi uhkaavan vahingon torjumisesta tai rajoittamisesta.

Jos X ei olisi jarruttanut ja väistänyt hirveä, törmäys olisi tapahtunut. Tällöin hän olisi aiheuttanut törmäyksen tahallaan tai törkeällä huolimattomuudellaan. Yleisten oikeusperiaatteiden mukaan X oli velvollinen estämään uhkaavan vahingon syntymisen. RO katsoi, että X oli oikeutettu korvaukseen hirvivahinkovakuutuksen nojalla. Myös HO piti edellytystä välittömästä yhteentörmäyksestä kohtuuttomana.

KKO katsoi, että vakuutusehto ei ollut kohtuuton, eikä sitä näin ollen voitu sovitella OikTL 36 §:n nojalla. Ratkaisussa todetaan, että tällaisen hirvivakuutusehdon tarkoituksena on määritellä se vahingon piiri, jonka vakuutusyhtiö on sopimuksenmukaista vakuutusmaksua vastaan ottanut vastataksaan. Vaunuvahinkovakuutuksen korvauspiiri on hirvivahinkovakuutusta kattavampi, ja siten myös sitä koskeva vakuutusmaksu on korkeampi.¹⁷⁴

Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 1983 II 149 vakuutusehtoa kohtuullistettiin OikTL 36 § nojalla. Kyse ei ollut ehdosta, jonka muotoilussa tai sisällössä olisi epäselvyyttä, vaan arviointi koski nimenomaisesti sitä, voidaanko ehtoa pitää kohtuuttomana. Varkausvakuutus-tapahtuman tunnusmerkistöön kuului edellytys, jonka mukaan avaimet oli tullut saada haltuun ryöstön tai varkauden yhteydessä. Korkein oikeus kuitenkin katsoi, että ehdon soveltaminen olisi johtanut vakuutetun kannalta kohtuuttomuuteen. Oikeuskirjallisuudessa on viitattu tähän ratkaisuun usein sovittelua koskeissa yhteyksissä.

KKO 1983 II 149 B oli ottanut auton avaimet A:n nukkuessa tämän taskusta ja lähtenyt ajamaan sillä seurauksella, että auto vaurioitui. Vakuutusyhtiö ei korvannut vahinkoa varkausvakuutuksesta, sillä sen ehtojen mukaan vakuutuksesta ei korvata vahinkoa, kun teko on tapahtunut auton avaimia käyttäen, ellei niitä ole saatu haltuun varkauden, törkeän varkauden tai ryöstön yhteydessä.

KKO katsoi, että ehdon soveltaminen johtaisi kohtuuttomaan lopputulokseen OikTL 36 § perusteella. Kun A ei ollut menetellyt törkeän huolimattomasti avaimen säilyttämisessä, ehtoa pidettiin kohtuuttomana siten kuin OikTL 36 §:n 1 momentissa tarkoitetaan.

Edelliseen tapaukseen on viitattu oikeuskirjallisuudessa usein ennakkotapauksena, mutta seuraavassa olosuhteiltaan hyvin samanlaisessa tapauksessa korkein oikeus päätyi erilaiseen ratkaisuun.

KKO 1982 II 116 X oli luovuttanut autonsa poikansa Y:n käyttöön, joka vieraillessaan erään henkilön luona oli jättänyt auton avaimet television päälle. Asunnonhaltijan 16-vuotias poika A oli Y:n nukkuessa ottanut niillä auton luvottomasti käyttöönsä, ja vaurioittanut autoa törmättyään kiveen. A tuomittiin rangaistukseen auton törkeästä luvottomasta käyttöönnottamisesta. Vakuutusyhtiö ei ollut vakuutusehtojensa mukaan velvollinen korvaamaan autolle sen luvottomasta käyttöönnottamisesta aiheutunutta vahinkoa,

¹⁷⁴ Lisää hirvivakuutuksesta ja vahinkotapahtuman tunnusmerkistön täyttymisestä luvussa 5.2.3.

sillä auto ei ollut teon tapahtuessa lukittu (lukitusedellytys ei ollut täyttynyt) ja A ei ollut saanut avaimia haltuunsa varkauden, törkeän varkauden tai ryöstön yhteydessä.

KKO katsoi, että jutussa ei ollut selvitetty, että A:n tarkoituksena olisi ollut anastaa auto tai että hän olisi saanut auton avaimet haltuunsa johonkin muuhun omaisuuteen kohdistuneen varkauden, törkeän varkauden tai ryöstön yhteydessä. KKO vapautti vakuutusyhtiön korvaamasta X:lle alemmissa oikeusasteissa maksettavaksi tuomittua korvausta.

Seuraavassa tapauksessa on kyse kuluttajavalituslautakunnan ratkaisusuosituksesta, jossa on kyse varkausvakuutuksen murtojälkivaatimuksen soveltamisesta. Kuluttajavalituslautakunta jätti ehdon huomioon ottamatta KSL 4:1 §:n perusteella. Lopputulos oli toisensuuntainen kuin edellisessä korkeimman oikeuden ratkaisussa.

KVL Dnro 01/38/161 16-vuotias poika otti yöllä auton avaimet äitinsä (K) takin taskusta ja lähti luvatta ajamaan. Auto suistui tieltä ja osui sähköpylvääseen. Vakuutusyhtiö kieltäytyi korvaamasta vahinkoa, koska auto oli otettu käyttöön sen omilla avaimilla eikä autoon ollut jäänyt murtojälkiä. Varkausvakuutuksen ehdot edellyttivät, että vahingosta on jäänyt vakuutuksen kohteeseen murtojäljet. Suojeluohjeiden mukaan ajoneuvon eikä sen säilytysuojan avaimia saa säilyttää näkyvillä tai sellaisessa lukitsemattomassa paikassa, jossa sivullinen ennalta tietää tai voi tietää avainten olevan. K piti kohtuuttomana sitä, että vakuutus ei koskisi tilannetta, jossa perheenjäsen ottaa auton käyttöönsä luvatta ottamillaan avaimilla.

KVL katsoi, että vakuutusehtojen edellytys luvattomasta käyttöönotosta ja lukituksesta täyttyivät. K oli myös noudattanut myös suojeluohjeita avainten säilyttämisessä eli hän ei ollut säilyttänyt niitä näkyvillä tai sellaisessa lukitsemattomassa paikassa, jossa sivullinen ennalta tietää tai voi tietää avainten olevan. KVL piti murtojälkivaatimusta kohtuuttomana ja katsoi, että korvattavaa vakuutustapahtumaa kuvaavan ehdon ja suojeluohjeiden välillä on ristiriita: se johtaa siihen, ettei auton anastaminen sen omia avaimia käyttäen voisi tulla vakuutuksesta korvattavaksi, ellei autossa olisi murtojälkiä. K ei ollut voinut ennakoida, että hänen alaikäinen poikansa ottaisi auton luvattomasti käyttöön. KVL jätti murtojälkivaatimusta koskevan ehdon kohtuuttomana huomioon ottamatta KSL 4:1 §:n nojalla ja suositti vakuutusyhtiötä korvaamaan auton vahingot.

Seuraavassa Vakuutuslautakunnan ratkaisussa on kyse tapauksesta, jossa vakuutuksenottajan poika oli ottanut auton käyttöönsä vakuutuksenottajan ollessa sairaalassa. Vakuutuksenottajan auto vaurioitui pojan ajettua sillä humalassa, minkä vuoksi vakuutusyhtiö epäsi korvauksen. Poika samastettiin vakuutuksenottajaan VSL 33 § mukaisesti, mitä lausuntoa pyytänyt vakuutuksenottaja piti kohtuuttomana. Samastamisessa ei ole kyse sopimusehdon tulkinnasta, vaan lain soveltamisesta, eikä sitä siksi voida sovitella.¹⁷⁵

VKL 646/07 A antoi autonsa B:n käyttöön, joka törmäsi toiseen ajoneuvoon. B oli ajanut ylinopeutta ja hänen uloshengitysilman alkoholipitoisuudeksi todettiin vahingon jälkeen 2,24 promillea. Vakuutusyhtiö vetosi samastamiseen ja epäsi korvauksen B:n humalatilan vuoksi.

¹⁷⁵ Ks. tarkemmin samastamisesta esim. Norio-Timonen 2003, s. 404-437.

A piti korvauspäätöstä kohtuuttomana. Hän katsoi, että samastamisen edellytykset eivät täyty, sillä B ei asunut samassa taloudessa hänen kanssaan eikä muutenkaan ollut autoa vastuussa. B oli satunnaisesti kuljettanut A:ta ja erikseen sovittaessa saanut käyttää autoa omiin menoihinsa. A oli vahinkohetkellä sairaalassa, minkä vuoksi B:n piti käydä autolla hoitamassa A:n asioita. B:llä ei ollut erillistä lupaa auton käytölle kolaripäivänä. Vakuutusyhtiö katsoi samastamisen edellytysten täyttyvän, sillä A oli kiistatta antanut auton B:n käyttöön. A ei ollut myöskään vaatinut rangaistusta luvattomasta käytöstä, joten varkausvakuutuksen käyttö ei ollut siksi mahdollista.

VKL viittasi VSL:n samastamista koskevaan 33 §:ään ja sen esitöihin, joiden mukaan samastamiseen liittyvän suostumuksen ei tarvitse olla nimenomainen, vaan sen olemassaolo voi ilmetä olosuhteista, kuten perhesuhteesta. VKL katsoi, että B:llä oli ollut olosuhteista ilmenevä suostumus auton kuljettamiseen vahinkohetkellä, jolloin B voitiin samastaa A:han. Koska samastaminen perustuu lakiin, ei sitä voida pitää kohtuuttomana. Korvauksen epääminen oli perusteltua B:n menettelyn vuoksi, ja tapauksessa ei ollut tuotu esiin mitään VSL 34 §:n mukaisia erityisiä syitä, joiden perusteella olisi aiheellista maksaa edes osittaista korvausta.

4 VAKUUTUSSOPIMUSLAKI JA HYVÄ VAKUUTUSTAPA

4.1 Vakuutussopimuslain soveltamisala

Vakuutussopimuslaki on sopimusoikeuden piiriin kuuluva erityislaki¹⁷⁶. Vakuutussopimuslakia sovelletaan VSL 1 §:n mukaan muuhun vakuutukseen kuin lakisääteiseen vakuutukseen. Lakia sovelletaan lisäksi liikennevakuutuslain (279/1959), potilasvahinkolain (585/1986) ja ympäristövahinkovakuutuksesta annetun lain (81/1998) mukaisiin vakuutuksiin, jollei näissä laeissa toisin säädetä. Esimerkiksi liikennevakuutuksen osalta sovelletaan vakuutussopimuslain säännöksiä niiltä osin kuin vastaavaa säännöstä ei löydy liikennevakuutuslaista. Vakuutussopimuslaki koskee niin henkilö- kuin vahinkovakuutuksia¹⁷⁷. Vakuutussopimuslaki ei kata kaikkia vapaaehtoiisiin vakuutuksiin liittyviä kysymyksiä, vaan sopimusten solmimista, tulkintaa ja sovittelua koskevat kysymykset on jätetty yleisten sopimusoikeudellisten lakien ja periaatteiden varaan.¹⁷⁸

Suomen ensimmäinen vakuutussopimuslaki (132/1933) syntyi pohjoismaisen lainsäädäntöyhteistyön tuloksena ja oli siten yhteneväinen Ruotsin, Norjan ja Tanskan vakuutussopimuslakien kanssa. Sitä voidaan pitää kuluttajansuojalainsäädännön edeltäjänä, vaikka se ei tehnyt eroa kuluttajien ja muussa asemassa olevien vakuutuksenottajien välille: lain keskeisenä tavoitteena oli suojata vakuutuksenottajia yleensä. Kuluttajansuojakäsitykset ja vakuutustoiminnan yhteiskunnallinen ja taloudellinen merkitys muuttuivat kuitenkin vuosikymmenten kuluessa. Vakuutussopimuslain uudistamishanke käynnistettiin 1970-luvun loppupuolella. Vuonna 1995 voimaan tulleen nykyisen vakuutussopimuslain (543/1994) keskeisenä tavoitteena oli kuluttajan ja kuluttajaan rinnastettavassa asemassa olevan elinkeinonharjoittajan aseman parantaminen vakuutussopimussuhteessa.¹⁷⁹

Nykyisen vakuutussopimuslain viimeisin uudistus tuli voimaan 1.11.2010. Vakuutussopimuslaki ei enää perustu pohjoismaiseen yhteistyöhön, eikä liioin eurooppalaisen lainsäädännön harmonisointiin: vakuutussopimuslainsäädännön harmonisointiyritys on kaatunut näke-

¹⁷⁶ Norio-Timonen 2010, s. 5.

¹⁷⁷ HE 63/2009, s. 8.

¹⁷⁸ Lehtipuro 2010, s. 120.

¹⁷⁹ Norio-Timonen 2010, s. 3; Norio-Timonen 2006 a), s. 455-456. Ks. tarkemmin vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuutta ja samastamista koskevista KKO:n ennakkotapauksista Norio-Timonen 2006 a).

myseroihin sopimusosapuolten etujen tasapainottamisesta.¹⁸⁰ Vakuutuslainsäädäntöä on uudistettu myös muissa Pohjoismaissa, mutta eri maiden lakien säännökset eivät ole enää samalla tavalla yhdenmukaiset kuin aiemmin¹⁸¹.

Vakuutuslainsäädännön tarkoituksena on suojata vakuutuksenottajapuolen asemaa vakuutuksenantajaan nähden, mutta monet sen säännökset lisäävät oikeudenmukaisuutta myös vakuutuskantaan kuuluvien kesken¹⁸². Vakuutuslainsäädännön ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamista koskevan hallituksen esityksen (HE 63/2009) mukaan vuonna 2010 voimaan tulleen uudistuksen tavoitteena oli poistaa vakuutuslainsäädännön käytännön soveltamisessa ilmaantuneita epäselvyyksiä ja ongelmia sekä parantaa vakuutuksenottajapuolen asemaa esimerkiksi laajentamalla vakuutuslainsäädännön pakottavuutta vakuutuksenottajan hyväksi.¹⁸³ Vakuutuslainsäädännön arvioitiin toimivan varsin hyvin, mutta erityisesti lain yleiseen soveltamisalaan ja sen keskeisiin käsitteisiin sekä lain pakottavuutta ja tahdonvaltaisuutta koskeviin säännöksiin katsottiin liittyvän epäselvyyttä ja tulkinnanvaraisuutta¹⁸⁴. Lakimuutos sisälsi pääasiassa selvennyksiä ja täsmennyksiä aiempaan lakiin. Esityksen mukaan vakuutuksenottajapuolen asema paranisi kuluttajavakuutuksissa muun muassa vakuutuksenantajan tehostetun tiedonantovelvollisuuden johdosta sekä siksi, että vakuutuksenantajien olisi vastaisuudessa nimenomaisesti perusteltava vakuutuksen epääminen tai irtisanominen.¹⁸⁵

Vakuutuslainsäädännön säännökset ovat pääosin pakottavia. VSL 3 §:n 1 momentin mukaan sopimusehto, joka poikkeaa lain säännöksistä muun vakuutetun tai vakuutuskorvaukseen oikeutetun kuin vakuutuksenottajan vahingoksi, on mitätön. Sopimusehto, joka poikkeaa lain säännöksistä vakuutuksenottajan vahingoksi, on VSL 3 §:n 2 momentin mukaan mitätön kuluttajaa sekä muuta luonnollista henkilöä tai oikeushenkilöä kohtaan, joka hänen elinkeinotoimintansa tai muun toimintansa laatu ja laajuus sekä olosuhteet muutoin huomioon ottaen on rinnastettavissa kuluttajaan. Lakimuutoksen myötä vakuutuslainsäädäntö on pakottava kuluttajan tai kuluttajaan rinnastettavissa olevan elinkeinonharjoittajan sekä sellaisen oikeushenkilön hyväksi, joka on vakuutuksenantajan sopimusosapuolena rinnastettavissa kuluttajaan. Muutos toi pakottavuussuojan piiriin useimmat asunto-osakeyhtiöt ja aatteelliset

¹⁸⁰ Norio-Timonen 2010, s. 3-4.

¹⁸¹ Hoppu & Hemmo 2006, s. 13.

¹⁸² Norio-Timonen 2010, s. 2.

¹⁸³ HE 63/2009, s. 1.

¹⁸⁴ HE 63/2009, s. 8.

¹⁸⁵ HE 63/2009, s. 13.

yhdistykset.¹⁸⁶ Ajoneuvovakuutusten ehdoissa voi olla vakuutussopimuslaista poikkeavia ehtoja sellaisten yrittäjien osalta, joita ei rinnasteta kuluttajiin, mutta tällaiset ehdot ovat käytännössä kuitenkin harvinaisia¹⁸⁷. Tämän tutkielman kannalta tärkeimmät vakuutussopimuslain säännökset ovat 2 luvussa, joka sisältää säännöksiä vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuudesta. Vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuudella on keskeinen merkitys vakuutusehtojen soveltamisen kannalta, sillä velvollisuuden laiminlyönti voi johtaa siihen, että vakuutussopimuksen katsotaan olevan voimassa ilman ehtoa, josta tietoa olisi pitänyt antaa. Vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuutta käsitellään tarkemmin seuraavassa.¹⁸⁸

4.2 Vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuus

4.2.1 Tiedonantovelvollisuus ennen sopimuksen päättämistä

Lainsäätäjä on asettanut vakuutuksenantajalle muita varallisuus oikeudellisia sopimuksia laajemman tiedonantovelvollisuuden. Vakuutusten abstraktista ja aineettomasta luonteesta johtuen niiden täsmällistä sisältöä voi olla vaikea hahmottaa, minkä vuoksi vakuutuksen hakija joutuu tekemään valinnan hänelle sopivasta vakuutuksesta pitkälti vakuutuksenantajan antamien tietojen ja kuvausten perusteella.¹⁸⁹ Vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuus perustuu siihen, että vakuutuksenantaja on parhaiten selvillä eri vakuutuksista ja niiden ehdoista. Annettujen tietojen perusteella vakuutuksenhakija voi arvioida vakuutuksen tarkoituksenmukaisuutta ja vertailla sitä tarjolla oleviin muihin vakuutuksiin.¹⁹⁰ Tiedonantovelvollisuus ilmenee VSL 5 §:stä, jonka mukaan vakuutuksenantajan on ennen vakuutussopimuksen päättämistä annettava vakuutuksen hakijalle tarpeelliset tiedot vakuutustarpeen arvioimiseksi ja vakuutuksen valitsemiseksi. Näitä ovat esimerkiksi tiedot vakuutusmuodoista, -maksuista ja vakuutusehdoista¹⁹¹.

¹⁸⁶ HE 63/2009, s. 1.

¹⁸⁷ Eskuri & Patala 2010, s. 39.

¹⁸⁸ Ks. vakuutuksenottajapuolen tiedonantovelvollisuudesta vakuutusta solmittaessa ja vakuutussuhteen aikana esim. Norio-Timonen 2010, s. 75-98; 107-196. Ks. myös Norio-Timonen 2003, s. 19, jonka mukaan näistä velvollisuuksista voidaan käyttää myös nimitystä sivuvelvoite.

¹⁸⁹ Hoppu & Hemmo 2006, s. 36.

¹⁹⁰ Hoppu & Hemmo 2006, s. 37.

¹⁹¹ Norio-Timonen 2010, s. 57. Ks. myös Norio-Timonen 1997, s. 149, jonka mukaan säännös on kuluttajan näkökulmasta merkittävä edistysaskel, sillä parempi tiedonsaanti tekee myös eri vakuutuksenantajien tuotteiden vertailun helpommaksi.

Vakuutuksenantajan tulee antaa tiedot oma-aloitteisesti¹⁹². Laajasta tiedonantovelvollisuudesta huolimatta vakuutuksenhakijalle ei tarvitse selostaa kaikkia vakuutusehtoja¹⁹³. Tiedonantovelvollisuus rajoittuu myös yhtiön omiin vakuutuksiin, joten tietoja muiden yhtiöiden kilpailevista vakuutuksista ei tarvitse antaa¹⁹⁴. Vakuutuksenottajan tulee halutessaan itse vertailla eri vakuutusyhtiöiden kilpailevia tuotteita¹⁹⁵.

Tietoja ei tarvitse antaa VSL 5 §:n 2 momentin mukaan ainoastaan silloin, kun vakuutuksen hakija ei niitä halua tai niiden antaminen tuottaisi kohtuutonta hankaluutta. Tämän poikkeuksen tarkoituksena on, että jos vakuutuksenhakija tarvitsee vakuutuksen kiireellisesti ja se on saatava voimaan välittömästi, vakuutuksenantajan ei tarvitse lykätä sopimuksen voimaantuloa antaakseen tietoja. Vakuutuksenantajan tarjotessa aktiivisesti vakuutusta, tiedonantovelvoitteen täyttämisen voi tuskin katsoa aiheuttavan laissa tarkoitettua kohtuutonta hankaluutta.¹⁹⁶

Vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuuden oletuksena on, että vakuutuksenantaja pystyy antamaan tiedot vakuutuksen keskeisistä ominaisuuksista ehtokokoelmaa selkeämmässä muodossa. Vakuutuslainsäädäntö ei edellytä suullista tiedottamista, mutta pelkkä vakuutusehtojen luovuttaminen ei yksin riitä. Sen sijaan on katsottu riittävän, että yhtiö luovuttaa asiakkaalle kirjallista aineistoa, kuten esimerkiksi vakuutusoppaan, jossa tiedot on esitetty selkeästi ja havainnollisesti.¹⁹⁷

Tietoja annettaessa tulee kiinnittää huomiota myös vakuutusturvan olennaisiin rajoituksiin. Vakuutusturvan rajoituksilla tarkoitetaan vakuutusehdoissa olevia rajoitusehtoja, korvauspiirin ulkopuolelle jääviä vahinkoja ja muita ehtomääräyksiä, joilla käytännössä rajoitetaan vakuutusturvaa siihen nähden, mitä vastaavalta vakuutukselta voidaan yleensä odottaa. Rajoituksen olennaisuuden arvioimisen on oltava objektiivista: huomiota kiinnitetään siihen, mitä tavallisen vakuutuksen ostamista harkitsevan henkilön voidaan olettaa pitävän kyseisessä vakuutuksessa tärkeänä.¹⁹⁸ Vakuutusturvan olennaisena rajoituksena voidaan pitää myös yleisestä ehtokäytännöstä poikkeavia ehtoja. Jos yhtiö tulkitsee sanamuodoltaan muiden yhtiöiden

¹⁹² Hoppu & Hemmo 2006, s. 37.

¹⁹³ Hoppu 2001, s. 108.

¹⁹⁴ Hoppu & Hemmo 2006, s. 40.

¹⁹⁵ Esim. Vakuutus- ja rahoitusneuvonta FINE julkaisee vakuutusten tuotevertailuja.

¹⁹⁶ Lehtipuro 2010, s. 141.

¹⁹⁷ Norio-Timonen 2010, s. 56-57. Ks. Hemmo & Hoppu 2006, s.37, jonka mukaan tiedonantovelvollisuuden täyttämisessä ei ole riittänyt, että vakuutusesitteitä on ollut saatavilla vakuutusyhtiön myyntipisteessä. Tästä esimerkkinä tapaus VKL 523/99.

¹⁹⁸ Pellikka 2011, s. 75 ja HE 114/1993.

käyttämää vastaavaa ehtoaan tavalla, joka poikkeaa yleisestä tulkintalinjasta vakuutuksenottajan vahingoksi, pidetään tulkintaa sellaisena rajoituksena, josta olisi VSL 5 §:n mukaisesti kerrottava.¹⁹⁹

VSL 9 §:ssä säädetään, että jos vakuutuksenantaja tai sen edustaja on vakuutusta markkinoitaessa jättänyt vakuutuksenottajalle antamatta tarpeellisia tietoja vakuutuksesta tai antanut hänelle siitä virheellisiä taikka harhaanjohtavia tietoja, vakuutussopimuksen katsotaan olevan voimassa sen sisältöisenä kuin vakuutuksenottajalla oli saamiensa tietojen perusteella ollut aiheutta käsittää. Seuraavassa Vakuutuslautakunnan lausunnossa arvioitiin, oliko käytetyssä ehdossa kyse vakuutussopimuslain mukaisesta vakuutusturvan olennaisesta rajoituksesta ja riittikö vakuutuskirjan ja -ehtojen toimittaminen täyttämään tiedonantovelvollisuutta.

VKL 428/98 Vakuutuksenottaja oli ottanut kaskovakuutukseensa lisäturvaksi keskeytysvakuutuksen. Hän ei ollut saanut keskeytysvakuutuksen sisällöstä muuta tietoa kuin vakuutuskirjan ja -ehdot. Auto oli vaurioituttuaan korjaamolla 12 päivää, joista korvattiin vakuutusehtojen mukaisesti seitsemän päivää. VKL totesi, että pelkkien vakuutusehtojen toimittaminen ei täytä vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuutta. Seisontapäivien määrää koskevaa rajoitusta voitiin pitää keskeytysvakuutuksessa olennaisena rajoituksena etenkin nyt, kun keskeytysvakuutus oli liitetty vakuutukseen jälkeensä. VKL katsoi vakuutuksenantajan laiminlyöneen tiedonantovelvollisuutensa, ja suositti keskeytyskorvauksen maksua koko 12 päivän korjausajalta.²⁰⁰

Keskeytysvakuutuksissa korvausaikaa on luonnollisesti rajattu. Kuten aiemmin todettiin, vakuutuksiin sisältyvien tavanomaisten rajoitusehtojen ei ole Vakuutuslautakunnan käytännössä katsottu täyttävän yllättävän ja ankaran ehdon tunnusmerkkejä, mutta tässä tapauksessa ehtoa pidettiin kuitenkin sellaisena, että sitä olisi tullut korostaa VSL:n 5 §:n perusteella. Myös seuraavassa tapauksessa on kyse vakuutusturvan olennaisesta rajoituksesta ja siihen liittyvästä VSL 5 §:n mukaisesta tiedonantovelvollisuudesta myyntitilanteessa. Ratkaisussa arvioitiin myös aiemmin otetun samankaltaisen vakuutuksen merkitystä tiedonantovelvollisuuden kannalta.

VKL 175/05 Vakuutuksenottajan lukittuun henkilöautoon oli murtauduttu murtojälkiä jättämättä. Auto oli iäkäs ja lukot olivat väljentyneet. Vakuutusyhtiö ei korvannut vahinkoa varkausvakuutuksesta, sillä vakuutusehtojen mukaan korvaamisen edellytyksenä on, että ajoneuvosta tai sen säilytysuojasta on löydettävissä murtojäljet. Vakuutuksenottajan mukaan hän ei ollut saanut tietoa rajoituksesta ottaessaan vakuutusta puhelimitse. Hänen toista ajoneuvoaan koskevassa aiemmassa vakuutuksessa oli ollut vastaava murtojälkivaatimus, minkä vuoksi vakuutusyhtiö katsoi, ettei ehtoa voitu pitää yllätyksellisenä tai poikkeavana.

¹⁹⁹ Norio-Timonen 1997, s. 147.

²⁰⁰ Ratkaisuun VKL 428/98 viitattu teoksessa Lehtipuro et al. 2010, s. 140.

VKL:n mukaan murtojälkiedellytys on sellainen vakuutusturvan olennainen rajoitus, jota tulee korostaa ennen vakuutussopimuksen solmimista erityisesti siksi, että tällaista ehtoa ei ole kaikissa autovakuutus tuotteissa²⁰¹. Koska murtojälkivaatimusta ei ollut korostettu, eikä vakuutuksenottajalle ollut toimitettu tietoja uudesta vakuutuksesta, oli vakuutusyhtiö myyntitilanteessa laiminlyönyt tiedonantovelvollisuutensa. Vakuutussopimuksen tuli katsoa syntyneen ilman murtojälkivaatimusta koskevaa ehtoa, ja vakuutusyhtiötä suositettiin korvaamaan vahingon.

Seuraavassa kuluttajavalituslautakunnassa käsitellyssä tapauksessa vakuutuksenottajan auto oli anastettu Tallinnassa. Vakuutuksenottaja oli ollut ennen matkaa yhteydessä vakuutusyhtiön edustajaan liikennevakuutusasiassa. Tapauksessa katsottiin, että vaikka vakuutuksenottaja ei ollut ottanut kaskovakuutusta puheeksi, olisi edustajan pitänyt keskustelun perusteella ymmärtää, että hänen olisi tullut oma-aloitteisesti kertoa myös kaskovakuutukseen liittyvästä rajoitusehdosta.

KVL 03/38/2733 Vakuutuksenottajan auto anastettiin Tallinnassa, mutta vakuutusyhtiö ei korvannut vahinkoa, sillä auton osakaskovakuutus ei ollut voimassa Virossa. Vakuutuksenottajan puoliso oli ennen matkaa pyytänyt vakuutusyhtiöltä liikennevakuutukseen liittyvää Green Cardia ja keskustellut vakuutusyhtiön edustajan kanssa matkakohteesta. Vakuutuksenantajan edustajan oli täytynyt ymmärtää, että vakuutuksenottajan tarkoituksena oli tehdä autolla matka Viroon, mutta hän ei ollut maininnut varkausvakuutusta koskevasta rajoituksesta.

KVL katsoi, että tällaisessa tilanteessa vakuutuksen Viroa koskevalla rajoituksella oli ollut vakuutuksenottajalle ilmeistä merkitystä, mikä myös vakuutusyhtiön edustajan olisi pitänyt käsittää. VSL 9 §:n 2 momentin ja sopimusoikeudessa noudatettavan lojaliteettiperiaatteen perusteella vakuutusyhtiön edustajan olisi pitänyt kertoa rajoituksesta, vaikka sitä ei olisi erikseen tiedusteltu. Vakuutuksenottajalla oli ollut aihetta käsittää vakuutuksen olevan voimassa Virossa, minkä vuoksi rajoitusehdon ei voitu katsoa sisältyä vakuutussopimukseen. KVL suositti, että vakuutusyhtiö korvaa varkausvahingon.

4.2.2 Tiedonantovelvollisuus vakuutussopimuksen aikana

Vakuutuksenantajan on VSL 7 §:n mukaan lähetettävä vakuutuksenottajalle vuosittain tiedote, jossa kerrotaan vakuutusmäärä ja muita sellaisia vakuutusta koskevia seikkoja, joilla on vakuutuksenottajalle ilmeistä merkitystä. Vakuutustapahtuman jälkeen vakuutuksenantajan on annettava tarpeellisia tietoja sille, jolla on oikeus vaatia suoritusta vakuutuksenantajalta. VSL 8 §:ssä säädetään, että korvaushakemuksen johdosta annettavassa tai muussa vakuutusta koskevassa päätöksessä on ilmoitettava käytettävissä olevat muutoksenhakukeinot.

²⁰¹ Näin katsottiin myös aiemmassa ratkaisussa VKL 523/99, johon vakuutuslautakunta lausunnossaan viittasi.

Huomionarvoista on, että hallituksen esityksessä (HE 1993/114) mainittujen perustelujen mukaan VSL 9 §:n säännös vakuutuksenantajan vastuusta antamiensa tietojen osalta ei koske tietoja, jotka vakuutuksenantaja tai sen edustaja on vahinkotapahtuman jälkeen antanut tulevista korvauksesta. Jos vakuutuksenantajan tai sen edustajan antaman virheellisen tiedon johdosta syntyy taloudellista vahinkoa, se tulee korvattavaksi vahingonkorvausoikeuden normien nojalla, eikä kyse tällöin ole vakuutuskorvauksesta. Vakuutustapahtuman jälkeen annettujen tietojen vaikutus tulee arvioitavaksi seuraavassa tapauksessa, jossa oli kyse matkan keskeytymiskulujen korvaamisesta autopalveluvakuutuksesta.

VKL 189/05 Vakuutuksenottajan auto vaurioitui Tanskassa. Hän soitti vakuutusyhtiötä edustavaan SOS Internationaliin²⁰², jossa häntä oli kertomansa mukaan neuvottu hankkimaan itse lentoliput. Hän osti lentoliput Kööpenhaminasta Helsinkiin ja sieltä edelleen Tampereelle. Lentoliput maksoivat 1178 euroa, josta vakuutusyhtiö korvasi 400 euroa.

Tapaukseen sovellettavien autopalveluvakuutusehtojen mukaan korvataan kuljettajan ja matkustajan kuljettaminen määrä- tai lähtöpaikkakunnalle halvimalla kuljetusvälineellä. Nyt suoritettu korvaus vastasi matkakuluja käyttäen junaa, laivaa ja linja-autoa. SOS Internationalilta saatujen tietojen mukaan asiakasta oli informoitu vakuutussuojasta ja sen kattavuudesta. Ei ollut myöskään selvitetty, että SOS International olisi nimenomaisesti kehottanut vakuutuksenottajaa hankkimaan lentoliput. VKL piti vakuutusyhtiön päätöstä vakuutusehtojen mukaisena. Ehtojen arviointiin ei vaikuta se, että halvinta vaihtoehtoa käyttämällä matka olisi voinut muodostua pidemmäksi ja epämuakavammaksi kuin lentokonetta käyttäen. Korvausperustetta ei ollut myöskään 9 §:n perusteella.

Tapaus on hyvin kuvaava autopalveluvakuutuksen ehtojen soveltamisen kannalta, sillä autopalveluvakuutuksesta korvataan matkakulut tyypillisesti halvimman kulkuneuvon hinnan mukaan²⁰³. Tiedonantovelvollisuuden osalta olennaista on, että vakuutuksenottajalle ei ollut aiheutunut tapauksessa taloudellista vahinkoa vahinkotapahtuman jälkeen annettujen tietojen johdosta. SOS International ei ollut antanut sellaista tietoa, jonka perusteella vakuutuksenottaja olisi perustellusti voinut ymmärtää vakuutuksen korvaavan lentolippujen hinnan. Tilanne olisi ollut toinen, jos vakuutuksenottajalle olisi nimenomaisesti luvattu, että vakuutusyhtiö korvaa lentolippujen hinnan, ja ilman tätä lupaa vakuutuksenottaja olisi valinnut halvemman kulkuneuvon.

²⁰² SOS International on pohjoismaalainen ympäri vuorokauden päivystävä hälytyskeskus, joka toimii yhteistyössä vakuutusyhtiöiden kanssa. Jos ajoneuvo vaurioituu ulkomailla, SOS International auttaa järjestämään esimerkiksi hinauksen, kotiinpaluun, hotellivarauksen, sijaisauton ja ajoneuvon kuljetuksen kotimaahan. Ks. SOS International -kotisivut.

²⁰³ Ks. tarkemmin autopalveluvakuutuksesta luku 5.3.1.

Vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuus koskee vakuutussopimuksen sisältöä sellaisena, kuin se vakuutusehdoista ilmenee. Yksittäisen ehdon oikeaan sisältöön liittyviltä epäselvyyksiltä voidaan täysin välttyä, vaikka vakuutusyhtiö täyttäisi tiedonantovelvollisuutensa erityisellä huolellisuudella ja kertomalla vakuutusesitteissä vakuutusyhtiön tulkintalinjasta jossakin asiassa.²⁰⁴ Yksittäisiä ehtoja ja niiden tulkintaa koskevia kysymyksiä esitellään tarkemmin ajoneuvovakuutuksia ja niiden ehtoja koskevassa viidennessä luvussa.

4.3 Vakuutuskäytäntö ja hyvä vakuutustapa

Vakuutuskäytännöllä tarkoitetaan sitä, miten vakuutusyhtiöt ehtonsa kirjoittavat, miten niitä sovelletaan käytännössä ja miten esimerkiksi markkinoinnissa menetellään. Vakuutuskäytäntö on muokkaantunut vakuutusyhtiöiden korvaustoiminnan, Finanssialan Keskusliiton ja Vakuutus- ja rahoitusneuvonnan suositusten sekä eri lautakuntien ratkaisujen myötä.²⁰⁵ Vakuutuslainsäädäntö ja hyvä vakuutustapa asettavat monia vaatimuksia vakuutusyhtiöiden korvaustoiminnalle, minkä vuoksi Finanssialan Keskusliiton edeltäjä, Suomen Vakuutusyhtiöiden Keskusliitto (SVK) on laatinut ohjeistuksen vakuutusyhtiöiden korvaustoiminnan periaatteista. Ohjeistuksessa kerrotaan, miten nämä vaatimukset toteutetaan vapaaehtoisten vakuutusten korvaustoiminnassa²⁰⁶.

Hyvä vakuutustapa on alun perin vakuutusyhtiölain käsite, jota käytetään vakuutuslalla vaikiituneesti kuvaamaan lainmukaista, eettisesti kestävää, kohtuullista ja oikeudenmukaista vakuutustoimintaa. Hyvällä vakuutustavalla ei tarkoiteta sitä, miten hyvinä pidetyt vakuutusyhtiöt yleensä toimivat vaan sitä, miten vakuutusyhtiöiden tulisi toimia. Puhuttaessa hyvästä vakuutustavasta tulisi huomiota kiinnittää ensisijaisesti asiakasnäkökulmaan: olennaisinta ei ole keskittyä itse prosessiin vaan siihen, miten se näyttäytyy asiakkaiden, vakuutettujen ja korvauksensaajien näkökulmasta.²⁰⁷ Hyvän vakuutustavan mukaiset menettelytavat kunnioittavat vakuutussopimuksen molempien osapuolten oikeuksia ja velvollisuuksia, ja johtavat

²⁰⁴ Norio-Timonen 1997, s. 144-145.

²⁰⁵ Lehtipuro 2010, s. 121.

²⁰⁶ Ks. Korvaustoiminnan periaatteet 1998. Ks. myös Vastuunvalinnan yleiset periaatteet 2002, joissa selostetaan, miten vakuutusyhtiöissä toteutetaan lain ja hyvän vakuutustavan asettamat vaatimukset vakuutussopimuksia tehdessä ja irtisanoessa. Ks. esimerkki ratkaisukäytännöstä: VKL 101/07. Ajoneuvolle sattunutta vahinkoa ei korvattu, kun vakuutusta ei ollut myönnetty luottohäiriömerkinnän takia, mistä korvauksenhakija ei ollut kuitenkaan ollut tietoinen. Ratkaisussa arvioitiin hyvän tavan mukaisuutta.

²⁰⁷ Lehtipuro 2010, s. 121-122.

osapuolten kannalta kohtuulliseen lopputulokseen.²⁰⁸ Esimerkiksi kohtuuttomat sopimusehdot ja kuluttajan kannalta kohtuuttomaan lopputulokseen johtavat vakuutusehtojen muutokset ovat vastoin hyvää vakuutustapaa²⁰⁹.

Hyvään vakuutustapaan on viitattu esimerkiksi vakuutussopimuslain perusteluissa, tuomioistuinten ja lautakuntien päätöksissä, valvontaviranomaisten ohjeissa ja oikeuskirjallisuudessa.²¹⁰ Lain säännökset ja lakien perustelut antavat kuitenkin hyvin vähän informaatiota siitä, mitä tarkoitetaan hyvän vakuutustavan mukaisella toiminnalla. Hyvän vakuutustavan mukaisessa toiminnassa pitää muistaa, että kaikki mikä ei ole kiellettyä, ei ole myöskään sallittua.²¹¹ Käsitys hyvästä vakuutustavasta muuttuu ajan arvostusten ja toimintatapojen mukana, eikä sen tarkka määrittely ole asian luonteen vuoksi mahdollista. Konkreettisemman kuvan käsitteen sisällöstä voi kuitenkin saada esimerkiksi tutustumalla yksittäistapauksiin, joissa valvova viranomainen on arvioinut hyvän tavan noudattamista.²¹²

Vakuutusyhtiöiden ja vakuutusyhdistysten valvonnasta vastaa Finanssivalvonta. Se valvoo ja tarkastaa, että vakuutuslaitokset noudattavat lakia ja hyvää vakuutustapaa, ja että ne käyttävät toiminnassaan asianmukaisia menettelytapoja. Finanssivalvonta voi valvovana viranomaisena vaikuttaa yksittäisillä päätöksillään ja yleisohjeillaan vakuutuskäytäntöön ja hyvän vakuutustavan sisältöön. Myös kuluttaja-asiamies voi ottaa kantaa vakuutusten markkinoinnin lainmukaisuuteen ja sopimusehtojen kohtuullisuuteen. Rinnakkaisesta toimivallasta johtuen viranomaisten on toimittava tarkoituksenmukaisella tavalla yhteistyössä.²¹³

Hyvä vakuutustapa rajoittaa pakottavan lainsäädännön ohella vakuutusten sisältövapautta. Vakuutusturvaltaan olemattomia vahinkovakuutuksia on pidetty hyvän tavan vastaisina. Jos rajoitusehdot ovat hyvin laajoja ja korvattavan vahinkotapahtuman määritelmä suppea, voidaan vakuutussopimus katsoa hyvän tavan vastaisena pätemättömäksi. Ennen pätemättömyysarviointia ensisijaisena vaihtoehtona on ehtojen sitovuuden kriittinen arviointi, sopimuksen tulkinta asiakasmyönteisesti tai ehtojen sovittelu.²¹⁴

²⁰⁸ Pellikka et al. 2011, s. 34.

²⁰⁹ Pellikka et al. 2011, s. 35.

²¹⁰ Lehtipuro et al. 2010, s. 121. Hyvä vakuutustapa mainitaan myös uudistetussa vakuutussopimuslaissa: vakuutusenantajalla on VSL 16 §:n mukaan oikeus irtisanoa jatkuva vahinkovakuutus päättyväksi vakuutuskauden lopussa silloin, kun sille on hyvän vakuutustavan mukainen peruste.

²¹¹ Lehtipuro 2006, s. 48-49.

²¹² Ks. tarkemmin Lehtipuro et al. 2010, s. 122-126.

²¹³ Lehtipuro 2010, s. 121 ja HE 63/2009 s. 6.

²¹⁴ Raulos 2006, s. 205.

Korvaustoimintaan tulisi panostaa vakuutusyhtiöissä, sillä vakuutusyhtiön maine kärsii eniten juuri korvaustoiminnan virheistä. Kiire ja henkilökunnan riittämätön koulutus voivat johtaa vakuutusehtojen vastaisiin korvauspäätöksiin. Huolimattomasti tehdyt kielteiset korvauspäätökset voivat johtaa valituksiin ja muutoshakemuksiin, joista aiheutuu turhaa työtä ja negatiivista mainetta vakuutusyhtiöille. Kielteisten korvauspäätösten lisäksi harmia aiheuttavat sekavat vakuutustuotteet, jotka johtavat usein pettymyksiin korvaustilanteissa. Hyvän vakuutustavan mukaisen korvaustoiminnan klassinen esimerkkitilanne on, tuleeko korvaus epäselvässä tilanteessa maksaa vai jättää maksamatta. Hyvän vakuutustavan mukaista on tehdä epäselvissä tilanteissa ratkaisu korvauksensaajan eduksi.²¹⁵

4.4 Muutoksenhakukeinot

Kuluttajariidoille on tyypillistä, että niitä ei kannata taloudellisista syistä viedä tuomioistuinten ratkaistavaksi. Kuluttajapolitiikassa on pidetty tärkeänä sitä, että kuluttajien tiedonsaantimahdollisuuksiin panostetaan ja heille turvataan lakiin kirjattujen oikeuksien lisäksi myös tosiasiallinen mahdollisuus saada oikeutensa toteutetuksi. Nykyisessä järjestelmässä viranomaiset ja sopimus pohjaiset organisaatiot huolehtivat kuluttajansuojasta, mikä on osoittautunut toimivaksi. Kuluttajasuojaorganisaatioiden tärkeä tehtävä on keskittyä koko kuluttajakunnan aseman parantamiseen. Myös yksittäisten kuluttajariitojen käsittelyssä tulee tähdätä tulkintalinjoihin, joista tiedottamalla voidaan parantaa kuluttajasuojan tasoa myös yleisemmin. Lautakuntien ratkaisutoiminnassa nousee esiin lainsäädännön ja vakuutus sopimusehtojen puutteita. Kuluttaja-asiamies seuraa lautakuntien ratkaisutoimintaa ja voi tarvittaessa tehdä aloitteita lainsäädännön muuttamiseksi tai käynnistää sopimusehtoneuvotteluja vakuutusalan toimijoiden kanssa.²¹⁶

Korvauspäätöksestä tai muusta vakuutusta koskevasta päätöksestä on VSL 8 §:n mukaan käytävä ilmi, voidaanko asia saattaa tuomioistuimen, kuluttajavalituslautakunnan tai muun vastaavan elimen käsiteltäväksi, ja millä tavalla. Korvauspäätökseen tyytymätön voi saattaa riita-asian yleisen tuomioistuimen tai erilaisten lautakuntien käsiteltäväksi.²¹⁷ Vakuutuksista syntyneitä riita-asioita on käsitelty tuomioistuimissa varsin vähän. Kuluttajariitalautakunta ja

²¹⁵ Lehtipuro 2006, s. 53-54.

²¹⁶ Wilska 2006, s. 40-41.

²¹⁷ Hoppu & Hemmo 2006, s. 275.

Vakuutuslautakunta ovat sen sijaan muodostuneet keskeisiksi oikeussuojaelimiksi, ja niiden ratkaisuilla on huomattava vaikutus vakuutussopimuslain tulkinta- ja soveltamiskäytäntöön. Ratkaisusuosituksen sisältävää lausuntoa voivat pyytää niin vakuutuksenottaja, vakuutettu, vahinkoa kärsinyt, edunsaaja kuin asianomainen vakuutusyhtiökin.²¹⁸ Lautakuntien lausunnot ovat maksuttomia. Lautakuntakäsittely ei estä kanteen nostamista, mutta lautakunta ei ota käsiteltäväksi sellaista asiaa, joka on jo otettu käsittelyyn tai ratkaistu tuomioistuimessa.²¹⁹

Vakuutus- ja rahoitusneuvonnan yhteydessä toimiva Vakuutuslautakunta käsittelee vapaaehtoisia vakuutuksia koskevia asioita, esimerkiksi liikennevakuutuksen osalta maksu- ja bonusasioita sekä sellaisia asioita, jotka eivät kuulu liikennevahinkolautakunnan toimivaltaan.²²⁰ Vakuutus- ja rahoitusneuvonnan vuosikertomuksesta ilmenee, että vuonna 2012 ajoneuvovakuutusasioissa neuvoa kysyttiin erityisesti ajoneuvon lunastamiseen ja käypään arvoon, vahingon laajuuteen ja korjaustyön laatuun liittyvissä vastuukysymyksissä. Autovakuutusasioita koskevat valitukset liittyivät erityisesti rajoitusehtojen soveltamiseen, samastamiseen ja törkeän huolimattomuuden vaikutukseen korvaukseen.²²¹ Vakuutuslautakunta antaa ratkaisusuosituksia lain ja vakuutusehtojen tulkintaa sekä soveltamista koskevissa riitatilanteissa. Myös kuluttajariitalautakunta antaa ratkaisusuosituksia kuluttajansuojalainsäädännön perusteella.²²²

Lautakuntien päätökset ovat suosituksia, joten niitä voi panna täytäntöön pakkotoimin. Suomalaiset vakuutusyhtiöt noudattavat kuitenkin ratkaisusuosituksia hyvin.²²³ Esimerkiksi vuonna 2012 ainoastaan yhtä Vakuutuslautakunnan ratkaisusuositusta ei noudatettu²²⁴. Ajoneuvovakuutusasioissa annettiin 50 ratkaisusuositusta, joista kaikkia noudatettiin.²²⁵

²¹⁸ HE 63/2009. Arvopaperi-, Pankki- ja Vakuutuslautakunta antoivat vuonna 2011 runsaat 900 kirjallista ratkaisusuositusta, joista 779 koski vakuutusasioita. Noin kolmannes käsitellyistä asioista muuttuu lautakunnissa asiakkaan eduksi. FINE tiedote 2012, s. 1.

²¹⁹ Eskuri & Patala 2010, s. 120-121.

²²⁰ FINE vuosikertomus 2012, s. 11.

²²¹ FINE vuosikertomus 2012, s. 7.

²²² Eskuri & Patala 2010, s. 121.

²²³ HE 63/2009, s. 7.

²²⁴ FINE vuosikertomus 2012, s. 12

²²⁵ Mustonen, FINE 2013. Lisäksi kahdessa tapauksessa lautakunta ei antanut ratkaisua ollenkaan. Kolme tapausta raukesi (yleensä syynä on se, että vakuutusyhtiö päättää korvata vahingon).

5 VAPAAEHTOISTEN AJONEUVOVAKUUTUSTEN EHTOJEN TULKINTA JA SOVELTAMINEN

5.1 Vapaaehtoisten moottoriajoneuvovakuutusten vakuutuslajit

Vakuutukset voidaan ryhmitellä sen vaaran perusteella, jonka varalta vakuutus otetaan. Erilaisen vaaran käsittämiä vakuutuksia yhdistetään yleisesti muodostamalla erilaisia vakuutuskonaisuuksia eli yhdistelmävakuutuksia.²²⁶ Myös ajoneuvovakuutukset ovat yhdistelmävakuutuksia, joiden laajuus ja sisältö vaihtelevat vakuutus sopimuksen mukaan. Ajoneuvovakuutuksilla vakuutetaan niitä riskejä, joille vakuutuksen kohteena oleva moottoriajoneuvo sitä käytettäessä altistuu. Ajoneuvovakuutus saattaa kattaa useita erilaisia vakuutustapahtumia tai se saattaa kattaa vain tietyn vakuutuslajin. Vapaaehtoiset ajoneuvovakuutukset korvaavat ajoneuvon vaurioitumisesta ja menettämisestä aiheutuneita esinevahinkoja sekä varallisuusvahinkoja, jotka ovat seurausta ajoneuvon vaurioitumisesta tai sen muusta käytöstä.²²⁷

Varallisuusvahingot voivat syntyä joko esinevahingon yhteydessä tai esinevahingosta riippumatta. Jos varallisuusvahinkoon ei liity esinevahinkoa, on kyse puhtaasta varallisuusvahingosta. Esinevakuutuksia ovat esimerkiksi kolari- ja törmäysvakuutukset, palo- hirvi- ja varkausvakuutukset sekä lasivakuutus. Kolarivakuutus on korvauspiiriltään kaikkein laajin, jonka vuoksi sitä on käsitelty tässä tutkielmassa muita vakuutuslajeja laajemmin. Varallisuusvakuuksiin kuuluvat esimerkiksi moottoriajoneuvon vastuuvakuutus, oikeusturvavakuutus, autopalveluvakuutus ja keskeytysvakuutus,²²⁸ joista käydään tässä yhteydessä läpi vain kaksi jälkimmäistä. Oikeusturvavakuutus ja moottoriajoneuvon ulkomaan vastuuvakuutus jätetään tarkastelun ulkopuolelle, sillä ne eroavat selkeästi käsittelytavoiltaan ja korvauspiiriltään muista tässä yhteydessä käsitellyistä vakuutuslajeista.²²⁹

Seuraavassa esitellään vapaaehtoisten ajoneuvovakuutusten keskeisimpiä vakuutuslajeja sekä niiden ominaispiirteitä ja tyypillisiä rajoitusehtoja. Tarkoituksena ei ole käydä yksityiskohtaisesti läpi kaikkia mahdollisia kaskovakuutusehtoja, vaan luoda sellainen katsaus, jonka avulla lukija voi muodostaa käsityksen kaskovakuutusten erityispiirteistä ja ymmärtää niihin liittyviä

²²⁶ Hoppu & Hemmo 2006, s. 8.

²²⁷ Hemmo 2003, s. 369; Eskuri & Patala 2010, s. 11-12.

²²⁸ Eskuri & Patala 2010, s. 11-12, 26.

²²⁹ Ks. lisää Eskuri & Patala 2010, s. 31-36.

tyypillisiä tulkinta- ja soveltamiskysymyksiä. Näitä havainnollistetaan Vakuutuslautakunnan ratkaisujen avulla. Vakuutusehtokäytäntöä esitellään hyödyntäen Lähi-Tapiolan, If:n, Pohjolan, Fennian, Aktian ja Pop Vakuutuksen vakuutusehtoja.

5.2 Esinevakuutukset

5.2.1 Kolarivakuutus

Kolarivakuutus on merkittävä kaskovakuutusten vakuutuslaji, sillä se korvaa monenlaisia ajoneuvoa ulkoapäin kohdanneita vahinkoja²³⁰. Kolarivakuutukset ovat kattavuudeltaan erilaajuisia, mutta niitä yhdistää yleensä se, että ne korvaavat yhteentörmäykset, tieltä suistumiset ja kaatumiset sekä sellaiset äkilliset ja ennalta arvaamattomat vahingot, jotka aiheutuvat vakuutuksen kohteeseen nähden ulkoapäin.²³¹ Ajoneuvon itsensä tai sen osan rikkoutuminen ei yleensä tule vakuutuksesta korvattavaksi²³², mikä ilmenee kahdesta seuraavasta Vakuutuslautakunnan ratkaisusta. Molemmissa tapauksissa varsinainen vahinko oli aiheutunut ajoneuvon osasta itsestään, mutta arvioinnissa keskitytään siihen, oliko osan aiheuttama vahinko välitön seuraus muusta vahinkotapahtumasta.

VKL 205/07 Auton konepelti lennähti ajaessa auki ja vaurioitti autoa. Vakuutuksenottajan mukaan vahinko johtui pakkasesta, jonka vuoksi konepelti ei ollut lukittunut kunolla. Vakuutusyhdistys ei korvannut vahinkoa törmäysvakuutuksesta, sillä kyse ei ollut iskusta, törmäyksestä, putoamisesta tai muusta vakuutuskohdetta äkillisesti ja ulkoapäin vahingoittaneesta syystä. VKL katsoi, että koska konepelti on ajoneuvon osa, ei konepellin autolle aiheuttamia vaurioita voi pitää ulkopuolisen syyn aiheuttamana vahinkona silloin, kun aukeamisen syynä ei ole törmäys, ilkivalta tai muu ajoneuvoa ulkoapäin ja äkillisesti vahingoittanut tapahtuma. Pakkasta ei myöskään voi pitää tällaisena tapahtumana. VKL ei suosittanut korvausta maksettavaksi.

Kun ajoneuvon itsensä tai sen osan rikkoutuminen on rajattu vahingon tunnusmerkistön ulkopuolelle, tulee rajoitusehtoa tämän ratkaisun perusteella tulkita niin, että myöskään ajoneuvon osan toiselle sen osalle aiheuttamia vaurioita ei korvata kolarivakuutuksesta. Pakkasta ei pidetä äkillisenä ja ulkoisena vahingon aiheuttajana.

²³⁰ Vastaavasta vakuutuksesta käytetään myös nimityksiä törmäysturva (If), törmäysvakuutus (Aktia) kolarointiturva (Pohjola), kolariturva (Pop Vakuutus) ja kolarointivakuutus (Lähi-Tapiola). Kolarivakuutuksesta käytetään myös nimitystä vaunuvahinkovakuutus: ks. Rantala & Pentikäinen 2009, s. 430.

²³¹ Eskuri & Patala 2010, s. 13.

²³² Eskuri & Patala 2010, s. 13.

VKL 590/05 Auton pakoputki murtui ajon aikana soratiellä. Äänenvaimennin putosi tielle vaurioittaen auton takaosaa. Auto oli saanut jo aiemmin useita pohjakosketuksia. Vakuutusyhdistyksen mukaan kyseessä ei ollut korvattava törmäysvahinko, sillä auton vauriot olivat aiheutuneet pitkän ajan kuluessa, ja useiden pohjakosketusten seurauksena rikkoutuneesta pakoputkesta, eivätkä välittömästi iskusta, törmäyksestä, putoamisesta tai muusta vakuutuskohdetta äkillisesti ja ulkoapäin vahingoittaneesta syystä.

Myös VKL katsoi, että vahinko ei ollut korvattava, vaikka aiemmat pohjakosketukset olivat saattaneet vaikuttaa myöhemmin sattuneen vahingon syntyyn. VKL totesi ratkaisussaan tulkinneensa ehtoa sen sanamuodon mukaan: vaatimus vahingon välittömyydestä tarkoittaa yleisen kielenkäytön mukaisesti sitä, että auton vaurioitumisen tulee olla ajallisesti lähellä iskua, törmäystä tai muuta yksilöityä vahingon syytä, jotta vahinko olisi korvattava.

Tapauksen arvioinnissa kiinnitettiin huomiota vahinkotapahtuman äkillisyyteen sekä vahinkotapahtuman ja syntyneen vahingon ajalliseen yhteyteen. Edellytys vahingon välittömyydestä ei täyttynyt, mutta perusteluista ei selviä, milloin autoon kohdistunut isku ja vaurioituminen ovat ajallisesti riittävän lähellä toisiaan, jotta välittömyyden tunnusmerkit täytyvät. Tässä tapauksessa ei kuitenkaan ollut esitetty minkäänlaista näyttöä esimerkiksi viimeisimmästä iskusta tai sen ajankohdasta, jotta kyseisen iskun suhdetta aiheutuneeseen vahinkoon olisi ollut tarpeellista arvioida. Mikäli tapauksessa olisi voitu yksilöidä yksittäiset vauriot ja kunkin tapahtumahetki, olisi yksittäiset kolhaisut voitu katsoa useaksi eri vahinkotapahtumaksi. Kun ajoneuvossa on useita eri vahingoista johtuvia vaurioita, jokaista vahinkotapahtumaa käsitellään omana vahinkonaan. Vakuutuksenottajan velvollisuutena on näyttää aiheutunut vahinko toteen²³³, ja kuten tapauksesta kävi ilmi, tässä ei ollut esitetty näyttöä yksittäisistä vakuutuksen tunnusmerkistön mukaisista vahinkotapahtumista ja niiden aiheuttamista välittömistä vahingoista. Rajoitusehdon äkillisyyttä koskevaa edellytystä on syytä tulkita niin, että yksittäisellä tapahtumalla tulee olla välitön syy-yhteys aiheutuneeseen vahinkoon. Välittömyys arvioidaan tapauskohtaisesti.

Vaatimus vahingon tulemisesta ulkoapäin, ja sen yllättävyydestä ja äkillisyydestä on lähtökohtaisesti kaikkien vakuutusyhtiöiden vakuutusehdoissa. Fennian kolarivakuutuksen ehdoissa on rajoitus, jonka mukaan kolarivakuutuksesta ei korvata vahinkoa, joka on aiheutunut siitä, että ajoneuvoa on käsitelty varomattomasti, taitamattomasti tai käyttöohjeiden vastaisesti²³⁴. Ehto on ongelmallinen sen tulkinnan ja soveltamisen kannalta. Ehdon sanamuodosta ei

²³³ Velvollisuus näyttää vahinko toteen ilmenee VSL 69 §:stä, jonka mukaan ”korvauksen hakijan on annettava vakuutuksenantajalle sellaiset asiakirjat ja tiedot, jotka ovat tarpeen vakuutuksenantajan vastuun selvittämiseksi ja joita häneltä kohtuudella voidaan vaatia ottaen myös huomioon vakuutuksenantajan mahdollisuudet hankkia selvitys.”

²³⁴ Fenniakaskon vakuutusehdot 2013, 4.1.

selviä, mitä varomattomalla, taitamattomalla tai käyttöohjeiden vastaisella menettelyllä tarkoitetaan. Rajoitusehtojen, kuten muidenkin ehtojen soveltamisen edellytyksenä on, että ehto on riittävän selkeästi ja yksiselitteisesti muotoiltu. Näin ollen tällaisen ehdon ei voitane katsoa täyttävän rajoitusehtojen muotoilua koskevia kriteerejä. Ehto on myös liian epämääräisesti muotoiltu soveltuakseen suojeluohjeeksi²³⁵. VSL 30 §:n mukaan vakuutuksenantaja on vastuusta vapaa vakuutettua kohtaan, joka on tahallisesti aiheuttanut vakuutustapahtuman²³⁶. Korvausta voidaan alentaa tai se evätä, jos vakuutettu on aiheuttanut vakuutustapahtuman törkeästä huolimattomuudesta tai jos hänen alkoholin tai huumausaineen käyttönsä on vaikuttanut vakuutustapahtumaan. Tällä perusteella ehdon voidaan katsoa olevan ristiriidassa vakuutusopimuslain kanssa. Vakuutusyhtiöllä ei toisin sanoen ole oikeutta evätä korvausta pelkän varomattoman tai taitamattoman käsittelyn perusteella, ellei kyse ole VSL 30 §:n mukaisesta tahallisuudesta tai törkeästä huolimattomuudesta. Vakuutusten korvauspiiriä ei ole taroituksenmukaista rajoittaa niin, että kaikenasteisella huolimattomuudella aiheutuneet vahingot jäisivät korvauspiirin ulkopuolelle.

Kolarivakuutus ei korvaa myöskään vahinkoa, joka on syntynyt ajoneuvon normaalissa käytössä. Tästä syystä ei ole esimerkiksi korvattu auton takalasin rikkoontumista auton etuoven sulkemisen seurauksena (VHVL 87105/E01) eikä vetoauton lavan irtoamisen aiheuttamaa vahinkoa, joka syntyi ajoneuvon kallistuttua kaarteessa (VHVL 86118/E40).²³⁷ Kolarivakuutuksien tunnusmerkistöä rajaaviin rajoitusehtoihin kuuluu usein yleensä ehtoja, joiden mukaan kolarivakuutuksesta ei korvata vahinkoja, jotka ovat aiheutuneet

- ajoneuvon rakenne-, valmistus- tai aineviasta, kulumisesta, puutteellisesta kunnossapidosta tai taitamattomasta tai varomattomasta käsittelystä
- puutteellisesta öljyn tai jäähdytysnesteen kierrosta
- ajoneuvon uppoamisesta jäihin muualla kuin tieviranomaisten turvallisuusmääräykset täyttävällä ja yleiseen käyttöön avatulla tiellä
- ajoneuvossa olleesta eläimestä
- kuormasta tai ajoneuvon osasta tai varusteesta itse ajoneuville, ellei vahinko ole välitön seuraus vahinkotapahtumasta

²³⁵ Ks. suojeluohjeista tarkemmin luku 5.4.

²³⁶ Ks. tarkemmin VSL 30 §:n mukaisesta velvollisuudesta olla aiheuttamatta vahinkotapahtumaa vahinkovakuutuksessa esim. Norio-Timonen 2003, s. 290-307 ja Norio-Timonen 2003, s. 132-154.

²³⁷ Hoppu & Hemmo 2006, s. 370.

- osallistuttaessa kilpailuun tai harjoitteluun yleiseltä liikenteeltä suljetulla alueella tai tieosuudella.²³⁸

Seuraava tapaus koskee kysymystä siitä, oliko kiinnitysvaiheessa oleva kanootti kuormaa, ja voitiinko kanootin putoamisesta aiheutunutta vahinkoa pitää rajoitusehdon mukaisena kuorman aiheuttamana vahinkona. Keskeinen kuormaan liittyvää rajoitusehtoa koskeva havainto ilmenee seuraavasta: Vakuutuslautakunta tuki vakuutusyhtiön näkemystä siitä, että kanootti oli kuormaa, ja koska kuorman lastaus ja purkaminen kuuluvat olennaisesti kuorman kuljettamiseen, voidaan kuormaksi laskettavaa tavaraa pitää kuormana myös lastaus- ja purkuvaiheessa. Näin ollen kuorman aiheuttamiin vahinkoihin liittyvää rajoitusehtoa tulkitaan niin, että ehdon tarkoittamaksi kuormaksi voidaan lukea myös kiinnitys-, lastaus- tai purkamisvaiheessa oleva kuorma. Konepellin aukeamista koskevassa tapauksessa ja seuraavassa tapauksessa vakuutuksenottajat ovat vedonneet ilmastollisiin olosuhteisiin (pakkaseen ja tuuleen), jotta vahinko tulisi korvattavaksi äkillisen ja ulkoisen tekijän vuoksi. Ratkaisusta ilmenee, että Vakuutuslautakunta ei ole pitänyt pakkasta tai tuulta äkillisenä ja ulkoisena tekijänä.

VKL 559/00 Kanoottia oltiin kiinnittämässä auton kattotelineeseen, kun äkillisen tuulenpuuskan seurauksena kanootti irtosi ja putosi maahan vaurioittaen autoa. Vakuutusyhtiö kieltäytyi maksamasta korvausta, sillä ehtojen mukaan vakuutuksesta ei korvata vahinkoa, joka aiheutuu kuormasta, ellei vahinko ole välitön seuraus korvattavaksi määritellystä vakuutustapahtumasta, kuten törmäysvahingosta. Vakuutuksenottaja piti vahingon syynä ennalta arvaamatonta tuulenpuuskaa ja katsoi, ettei kiinnitysvaiheessa olevaa kanoottia voitu pitää kuormana. Vakuutusyhtiö mukaan vahingon välitön syy oli kanootin putoaminen ja normaalina sääilmiönä tuulenpuuskaa ei voitu pitää ennalta arvaamattomana tekijänä. Myös VKL katsoi, että kanootti oli kuormaa, ja vahinko oli aiheutunut siten kuormasta. Kielteinen korvauspäätös oli vakuutusehtojen mukainen.

Seuraavassa tapauksessa on kyse puutteellisen öljyn- tai jäähdytysnesteiden kiertoa koskevan rajoitusehdon soveltamisesta. Lausunnonpyytäjä vetosi poikkeukselliseen mielentilaansa, mutta vakuutusyhtiö ja vakuutuslautakunta katsoivat, että rajoitusehtoa sovellettaessa vakuutuksenottajan mielentilalla tai muulla menettelyllä ei ole merkitystä. Tämä on keskeinen huomio rajoitusehtojen soveltamisen kannalta: kysymys rajoitusehdon sovellettavuudesta on erotettava vakuutuksenottajan menettelystä. Rajoitusehto rajaa yksiselitteisesti vakuutuksen korvattavuuden piiristä puutteellisen öljyn tai jäähdytysnesteiden kierron aiheuttaman vahingon.

VKL 207/06 Vakuutettu auto vaurioitui ulosajon seurauksena. Hinausliikkeen mukaan auto oli ajokelvoton, mutta vakuutuksenottaja jatkoi kuitenkin auton käyttöä, kunnes

²³⁸ Eskuri & Patala 2010, s. 13-14.

moottori leikkasi kiinni aamuyöstä. Hänet tavattiin hetkeä myöhemmin auton lähistöltä sekavassa tilassa, ja hänet toimitettiin psykiatriseen hoitoon harhaluuloisuuden vuoksi. Vakuutusyhtiö korvasi törmäysvakuutuksesta ojaanajosta johtuvat vauriot. Moottorin vaurioitumista ei korvattu, koska rajoitusehdon mukaan vakuutuksesta ei korvata puutteellisen öljyn tai jäähdytysnesteen kierron moottorille aiheuttamia vaurioita. Vakuutuksenottajan mukaan myös moottorivaurio olisi tullut korvata, sillä hän oli vahinkohetkellä ollut sellaisessa mielentilassa, että häntä oli pidettävä VSL 36 §:n tarkoittamalla tavalla syyntakeettomana²³⁹.

VKL katsoi, että moottorivaurion syynä oli rajoitusehdon tarkoittama puutteellinen öljyn tai jäähdytysnesteen kierto, joka aiheutui vahingoittuneella autolla ajamisesta. Koska rajoitusehdot ovat ehdottomia, ei vakuutuksenottajan mielentila vaikuta niiden soveltamiseen. Näin ollen vakuutusyhtiöllä oli oikeus kieltäytyä korvaamasta moottorivauriota.

Kolarivakuutuksesta rajataan tyypillisesti pois vahingot, jotka aiheutuvat ajoneuvon kuljetamisesta veden peittämällä tiellä. Tyypillisesti rajausehto muotoillaan niin, että vakuutuksesta ei korvata vahinkoa, joka aiheutuu vedestä, jos ajoneuvoa kuljetetaan veden peittämällä tiellä tai muulla alueella. Tällainen rajoitusehto on ainakin If:n, Pohjolan, Lähi-Tapiolan, Fennian, Aktian ja Pop Vakuutuksen vakuutusehdoissa²⁴⁰. Seuraavaksi esiteltävän tapauksen perusteissa Vakuutuslautakunta toteaa, että vakuutusehdoissa rajoitetaan tyypillisesti veden aiheuttamien vahinkojen korvaamista, sillä veden peittämällä tiellä tai alueella ajamiseen liittyy normaalia suurempi riski moottorille aiheutuvista vesivahingoista. Tyypillisiä tällaisen ehdon tarkoittamia paikkoja ovat tulvaveden peittämät tiet ja sadeveden kertyminen tien notkelmiin tai vastaaviin paikkoihin. Ehdolla on haluttu rajata korvauspiiristä pois ne veden aiheuttamat moottorivahingot, joiden syntymisen riski on erityisen suuri esimerkiksi tulvivalla tiealueella ajettaessa. Vakuutuslautakunta katsoi kuitenkin tässä tapauksessa, että aiheutunut vahinko oli kolarointivakuutuksesta korvattava vahinko. Se perusti tulkintansa suppean tulkinnan ja sanamuodon mukaisen tulkinnan periaatteeseen.

VKL 77/07 Auto sammui vesilätäkköön ajamisen seurauksena, eikä käynnistynyt enää. Moottori oli vaurioitunut veden päästyä sisään imusarjojen kautta. Vakuutusyhtiö ei korvannut vahinkoa, sillä rajoitusehdon mukaan kolarointivakuutuksesta ei korvata vahinkoa, joka on aiheutunut vedestä tai siitä, että ajoneuvoa kuljetetaan veden peittämällä tiellä tai alueella. Vakuutuksenottajan mukaan vahinkopaikka ei ollut veden peittämä: tien reunat olivat olleet näkyvissä, eikä hän ollut arvannut kyseisen määrän vettä vahingoittavan autoa. Ehtokohdassa ei ollut määritely, minkä syvyistä tai kokoista veden peittämää aluetta siinä tarkoitettiin.

²³⁹ VSL 36 §: ”Vakuutuksenantaja ei saa vastuusta vapautuakseen tai sen rajoittamiseksi vedota tämän luvun (korvauksen epäämistä ja alentamista koskeviin) säännöksiin, jos vakuutettu aiheuttaessaan vakuutustapahtuman taikka laiminlyödessään suojeluohjeen noudattamisen tai pelastamisvelvollisuuden oli kahtatoista vuotta nuorempi tai sellaisessa mielentilassa, ettei häntä olisi voitu tuomita rangaistukseen rikoksesta.”

²⁴⁰ Pop Kaskovakuutusehdot 2012, 4.8; If kaskovakuutusehdot 2013, 4.8 s. 74; Lähi-Tapiolan kaskovakuutusehdot 2013, 3.1; Aktia Autovakuutusehdot 2013, 24.7.4; Pohjolan Autoturvan autovakuutusehdot 2013, 4.11.3.

VKL totesi, että rajoitusehtoa tulee tulkita suppeasti. VKL tulkitse kyseisen ehdon tarkoittavan sanamuotonsa mukaan tietä tai aluetta, joka on kauttaaltaan veden peittämä. VKL katsoi, että ehtokohdan tarkoituksena ei voi olla estää ajamista esimerkiksi sadekelillä tien ollessa näkyvissä. Näin ollen vakuutuksenottaja ei ollut ajanut rajoitusehdon tarkoittamalla tiellä, ja VKL suositti moottorivaurion korvaamista.

Useissa muissa tapauksissa Vakuutuslautakunta on katsonut, että veden peittämällä tiellä ajamisen aiheuttamat vahingot eivät ole kolarivakuutuksesta korvattavia. Vakuutuksenottaja on usein vedonnut siihen, että hän ei ole voinut ennakoida vesilammikon syvyyttä. Tämä ei ole kuitenkaan saanut yleensä ratkaisevaa merkitystä, sillä rajoitusehdon tunnusmerkistönä on se, onko ajoneuvoa kuljetettu veden peittämällä tiellä, eikä kuljettajan menettelyn asianmukaisuus. Vahingon ennalta arvaamattomuus ei tee vahinkoa korvattavaksi.²⁴¹ Tällainen tulkinta on yhdenmukainen aiemmin esitellyn lausunnon VKL 207/06 kanssa, jossa myös katsottiin, että vakuutuksenottajan menettely tai mielentila ei vaikuta rajoitusehdon soveltamiseen.

Seuraavat tapaukset Vakuutuslautakunta on ratkaissut vakuutuksenantajan hyväksi. Kaikkien ratkaisujen perusteluista ilmenee, että vakuutuksenottajan käsityksellä veden määrästä tai syvyydestä ei ole merkitystä rajoitusehdon soveltamisessa. Tapauksessa VKL 526/12 katsotaan näytetyksi, että tieosuus on ollut kokonaan veden peitossa, mikä on tilanne ollut mitä ilmeisimmin myös seuraavassa tapauksessa VKL 409/99. Tapauksessa VKL 100/04 todetaan vesilätäkön olleen kadun levyinen. Näin ollen näyttää siltä, että Vakuutuslautakunta on omaksunut ehdon tulkinnassa linjauksen, jonka mukaan kyseessä oleva rajoitusehto tulee sovellettavaksi silloin, kun tiealue on koko leveydeltään veden peitossa, eikä tien reunat ole näkyvissä. Lähi-Tapiolan vakuutusehdoissa rajoitusehto on muista yhtiöistä poiketen muotoiltu niin, että vahinkoa ei korvata, jos ajoneuvoa on kuljetettu kokonaan tai osittain veden peittämällä tiellä. Tätä ehtoa tulee sen sanamuodon perusteella tulkita niin, että rajoitusehto koskee myös sellaisia tilanteita, joissa tien reunat ovat olleet näkyvissä.

VKL 409/99 Auto pysähtyi sillan ali kulkevaa tietä ajettaessa keskelle tulvavettä, ja auton moottori vaurioitui. Kuljettaja luuli, että vettä oli tiellä vain muutama sentti, mutta todellisuudessa sitä oli ollut noin puoli metriä. Vakuutusehtojen mukaan autovakuutuksesta ei korvata vahinkoja, jotka aiheutuvat vedestä, jos ajoneuvoa kuljetetaan veden peittämällä tiellä tai alueella. Vakuutuksenottajan mukaan vahinko olisi pitänyt korvata, koska tiellä ei ollut liikennemerkkiä varoittamassa tulvasta. Tulvapaikka tuli yllättäen ja ”veteen ei ajettu vaan jouduttiin”.

²⁴¹ Hoppu & Hemmo 2006, s. 371; vastaavasti myös VKL 197/04.

Vakuutusyhtiö vetosi TieliikL 23 §:ään, jonka mukaan ajoneuvo on voitava pysäyttää kaikissa ennalta arvattavissa tilanteissa. Kuljettaja olisi voinut ennakoida ja pysähtyä ennen veden peittämää tieosuutta. Kyseessä oli kiistatta auton kuljettaminen veden peittämällä tiellä. Myös VKL:n mukaan kyse oli ehtojen mukaisesta korvauspiirin ulkopuolelle rajatusta vahinkotapahtumasta siitäkin huolimatta, että varoitusmerkkiä ei ollut ja kuljettajalla oli ollut virheellinen käsitys veden määrästä.

VKL 100/04 Kadulle oli muodostunut selvityksen kadun levyinen ja usean metrin pituinen syvä vesilätäkkö, jota lähestyessään vakuutuksenottaja hidasti, mutta lätäkköä ylitettäessä auton imuilmakanavaan joutui vettä ja auton moottori sammui. Vakuutuksenottaja vetosi siihen, että vahinko tapahtui keskusta-alueella ja sää oli melko normaali, eikä hän voinut aavistaa lätäkön syvyyttä, sillä muukaan liikenne ei viestinyt poikkeavasta tienkohdasta. VKL totesi, että vahinkoa ei tee korvattavaksi se, että lätäkön syvyys oli vakuutuksenottajalle yllätys, eikä hän pystynyt ennalta arvaamaan tällaisen vahingon mahdollisuutta. Veden peittämää tietä koskevaa rajoitusta ei ole kirjoitettu myöskään siten, että se käsittäisi vain esimerkiksi taajamien ulkopuoliset tiet.

VKL 526/12 ”Lautakunta on ratkaisukäytännössään katsonut tämän (rajoitusehdon) tarkoittavan, että tie tai alue on kauttaaltaan veden peitossa, jolloin esimerkiksi veden syvyyttä ei voi arvioida. Rajoitusehtoa voidaan soveltaa, kun tie tai alue on veden peitossa. Puheena olevan rajoitusehdon soveltamisen kannalta merkitystä ei ole sillä seikalla, onko veden syvyys tullut auton kuljettajalle yllätyksenä tai onko tiellä olevasta vedestä varoitettu”. Vakuutuslautakunta piti selvitettyinä, että tie oli ollut vahinkopaikalla kauttaaltaan veden peitossa.

5.2.2 Ilkivaltavakuutus

Ilkivaltavakuutuksen tarkoituksena on korvata vakuutuksen kohteelle tahallisesta vahingonteosta aiheutuneet vahingot siltä osin kuin niitä ei korvata varkausvakuutuksesta varkauden tai sen yrityksen seurauksena. Ilkivaltavakuutus ei tyypillisesti korvaa toisen ajoneuvon aiheuttamia vahinkoja, sillä ne tulevat lähtökohtaisesti korvattavaksi kolarointivakuutuksesta. Toisen ajoneuvon aiheuttamat vahingot ovat harvoin ilkivaltaisesti aiheutettuja, tai ainakin näytön esittäminen tahallisuudesta on äärimmäisen vaikeaa. Ajoneuvon vaurioista ei voida aina päätellä, onko kyse ilkivallasta vai ajoneuvon käyttöön liittyvästä tapahtumasta. Esimerkiksi tapauksessa VKL 509/03 ei voitu varmasti sanoa, mikä oli aiheuttanut auton oven ja sivupeilin vauriot. Koska vaurioista ei voinut päätellä, että niitä olisi aiheutettu esimerkiksi lyömällä tai potkaisemalla, ei ilkivaltavahingosta katsottu olevan riittävää näyttöä. Tästä syystä vahinko jäi korvaamatta ilkivaltavakuutuksesta. Näyttövelvollisuus vahingon ilkivaltaisuudesta on vakuutuksenottajalla.²⁴²

²⁴² Eskuri & Patala 2010, s. 15; Hoppu & Hemmo 2006, s. 373.

If:n, Pohjolan, Fennian, Lähi-Tapiolan, Aktian ja Pop Vakuutuksen kaskovakuutusehdoissa on maininta, että ilkivaltavakuutus ei korvaa toisella ajoneuvolla aiheutettua vahinkoa²⁴³. Lähi-Tapiolan, Pohjolan ja Aktian ehtojen mukaisesti tahalliseksi vahingonteolla tarkoitetaan tekoa, jonka nimenomaisena tarkoituksena on ollut vahingoittaa vakuutuksen kohdetta²⁴⁴. Pohjolan autovakuutusehdoissa ilkivaltavahingon tunnusmerkistöön kuuluu lisäksi, että tapahtuma-aika ja -paikka voidaan tarkoin määritellä. Tällainen edellytys on siinä mielessä ongelmallinen, että ilkivaltavahinko voi olla aivan ilmeinen siitäkin huolimatta, että tarkka vahinkopaikka ja -aika eivät ole tiedossa. Jos ajoneuvoa on naarmutettu kiistatta esimerkiksi avaimella, voidaan jo pelkästään vauriojäljistä päätellä vahingon aiheutuneen ilkivaltaisesti. Mikäli vahinkoaika- tai paikka jää tuntemattomaksi, voi vahinko jäädä korvaamatta, vaikka vauriojäljet viittaisivat selvästi ilkivaltaan. Tällaisella rajausehdolla voidaan rajata vahinkotapahtuman tunnusmerkistön ulkopuolelle epämääräisiä vahinkoja, mutta ehto jättää epäselväksi esimerkiksi sen, kuinka tarkasti tapahtuma-aika pitää pystyä määrittelemään – pitääkö se pystyä kohdentamaan esimerkiksi tietylle päivälle tai kellonajalle.

Ilkivaltavakuutuksessa on keskeistä, että vahinkotapahtuman tunnusmerkistö ei täyty pelkällä oletuksella siitä, että vahinko on aiheutettu ilkivaltaisesti. Ilman vakuutuksenottajan näyttövelvollisuutta vakuutusyhtiö voisi joutua korvaamaan pelkkien oletusten perusteella tuntemattomasta syystä aiheutuneita vahinkoja, jotka vakuutuksenottaja saattaisi mielellään katsoa ilkivaltaisesti aiheutetuiksi. Jos lisäksi toisella ajoneuvolla aiheutetut vahingot korvattaisiin ilkivaltavakuutuksesta, voisi vakuutettu aina vedota siihen, että joku on kolaroinut hänen ajoneuvoaan ilkivaltaisesti. Kolarivakuutuksen ja ilkivaltavakuutuksen keskeinen ero vakuutuksenottajan kannalta on, että kolarivakuutuksen käyttö vaikuttaa lähtökohtaisesti vakuutuksen bonukseen alentavasti, kun taas ilkivaltavakuutuksen käytöllä ei ole bonusvaikutusta.

VKL 641/06 Auto oli ollut pysäköitynä kauppakeskuksen pysäköintialueella kahden tunnin ajan, jolloin auton kylkeen oli ilmestynyt pitkä painauma. Vahinkotarkastajan mielestä vauriojäljet olivat aiheutettu todennäköisesti polkupyörällä tai muulla ajoneuvolla, mutta merkkejä ilkivallasta ei ollut. Vakuutusyhtiö ei korvannut vahinkoa ilkivaltavakuutuksesta vaan kolarointivakuutuksesta.

Vakuutuksenottajan mielestä painauma oli aiheutettu tahallisesti, mutta se ei ollut voinut syntyä polkupyörästä tai autosta. Poliisi arvioi uran syntyneen kuorma-auton pusku-

²⁴³ Fenniakaskon vakuutusehdot 2013, 4.3; If kaskovakuutusehdot 2013, 3.5; Pohjolan Autoturvan autovakuutusehdot 2013, 4.3.2; Lähi-Tapiolan kaskovakuutusehdot 2013, 3.6; Pop Kaskovakuutusehdot 2012, 3.5; Aktia Autovakuutusehdot 2013, 24.4.2.

²⁴⁴ Lähi-Tapiolan kaskovakuutusehdot 2013, 3.6; Pohjolan Autoturvan autovakuutusehdot 2013, 4.3.1; Aktia Autovakuutusehdot 2013, 24.4.1.

rista. VKL katsoi, että painaumajäljet eivät olleet ilkivaltavahingolle tyypillisiä ja että tapauksessa oli jäänyt selvittämättä, että kyseessä olisi ollut tahallisesta vahingonteosta aiheutunut vahinko.

VKL 498/12 Vakuutettu linja-auto oli ollut talven ajan pysäköitynä maatilalla. Vakuutusnottajan mukaan autoa oli vahingoitettu ilkivaltaisesti. Tuulilasiin oli ilmestynyt säröjä ja iskemäjälkiä todennäköisesti kiviä heittämällä. Lisäksi valoja oli rikottu. Vakuutusnottaja epäili vahingonteon sattuneen tietyssä maaliskuun viikkona. Useampi henkilö lausui, että tuulilasi ja umpiot olivat olleet kunnossa aiemmin, ja että autoa ei ollut käytetty talven aikana. Myös korjaamon edustaja katsoi olevansa pitkän kokemukseensa perusteella sitä mieltä, että kyse oli ilkivallasta.

Vahinkotarkastajan mukaan pääosa vaurioista oli normaalissa liikennekäytössä syntyneitä. Vaurioiden syntyperää ja ikää oli mahdoton määrittää, mutta ne eivät täyttäneet tavanomaisen ilkivallan tunnusmerkkejä. Vahingon korvaamiseksi ilkivaltavakuutuksen perusteella ei riitä, että jäljet ovat mahdollisesti ilkivaltaisia, vaan korvauksen hakijan on osoitettava vaurioiden johtuvan ilkivallasta. Annetut lausunnot eivät osoita vaurioiden aiheutuneen ilkivaltaisesti, eikä korjaamon edustaja selvittänyt, mihin hänen lausuntonsa perustui. Vahinkoa ei korvattu ilkivaltavakuutuksesta.

VKL lausui, että vaurioiden synty tapa ja -aika olivat ainakin osin jääneet epäselväksi. Vauriojäljet vastasivat enimmäkseen normaalin liikennekäytön yhteydessä syntyviä kiveniskuvaurioita. Linja-auto oli ollut pysäköitynä haja-asutusalueella, jossa ilkivaltavahinkojen vaara ei ole kovin suuri. VKL ei suositannut vahingon korvaamista ilkivaltavakuutuksesta, sillä se ei voinut todeta, että linja-auton vauriot johtuisivat todennäköisesti ilkivallasta.

5.2.3 Hirvivakuutus

Hirvivakuutuksesta korvataan tavanomaisten vakuutusehtojen mukaan vahinko, joka on välittömästi aiheutunut törmäyksestä hirvieläimen kanssa. Vakuutustapahtuman toteutuminen edellyttää nimenomaan törmäystä, jolloin hirvieläimen väistämisestä aiheutunutta vahinkoa ei korvata, vaikka väistäminen olisin perusteltua vahingon torjumiseksi. Väistämisvahingot ovat aiheuttaneet tulkintaongelmia jo vuoden 1933 vakuutuslainsäädännön aikana, ja aiemmin esitelty KKO 1985 II 94 on muodostunut asiaa koskeväksi prejudikaatiksi. Tähän niin kutsuttuun ”pääalleajo-ongelmaan” on suhtauduttu kriittisesti, mutta ehtotyypin tarkoitusta tarkasteltaessa ehto voidaan pitää hyvin perusteltuna. Hirvivahinkovakuutuksissa ei ollut alun perin tällaista väistämiseen liittyvää rajoitusta. Tällöin kuka tahansa ojaan ajanut saattoi väittää väistäneensä hirveä, jolloin vahinko saattoi tulla korvattavaksi kolarivakuutusta edullisemmasta hirviva-

hinkovakuutuksesta, vaikka vahinko asiallisesti otettuna kuuluikin kolarivakuutuksen piiriin.²⁴⁵

Pohjolan, If:n, Lähi-Tapiolan ja Aktian hirvivakuutuksista korvataan ehtojen mukaan vahinko, joka on välittömästi aiheutunut yhteentörmäyksestä hirvieläimen kanssa²⁴⁶. Pohjolan autovakuutuskokonaisuuksista laajin korvaa yhteentörmäykset myös poron ja villieläimen kanssa. Se, mitkä eläimet katsotaan villieläimiksi, on kuitenkin jätetty määrittelemättä. Näin ollen tulkintaa joudutaan tekemään ainakin sen osalta, mitkä eläimet katsotaan ehtojen mukaisiksi hirvieläimiksi. Lähi-Tapiolan ehdoissa hirvieläimeksi luetaan hirvi, poro, peura ja kauris. Kaikkien kolmen vakuutusyhtiön rajoitusehdoissa nimenomaisesti mainitaan, että hirven väistämisestä aiheutuneita vahinkoja ei korvata hirviturvasta, vaan ne voidaan korvata kunkin yhtiön kolarivakuutuksesta.²⁴⁷

Fennian vakuutusehtojen muotoilu ei ole yhtä tarkka, sillä sen mukaan hirvivahinkovakuutus korvaa ”suoranaisen esinevahingon, jonka hirvieläin on aiheuttanut vakuutuksen kohteelle”²⁴⁸. Ehdoista ei sen sanamuodosta päätellen ilmene suoraan se, että korvattavuuden edellytyksenä on välitön törmäys hirvieläimeen. Aktian kaskovakuutuksessa on ojaanajovakuutus, joka korvaa hirven, poron tai peuran väistämisen seurauksena tieltä suistumisesta aiheutuneet välittömät vahingot. Ojaanajovakuutus ei ole voimassa taajama-alueella.²⁴⁹ Pop Vakuutusella ei ole erillistä hirvivahinkovakuutusta, mutta eläintörmäysturvasta korvataan äkillinen ja ennalta arvaamaton välitön esinevahinko, jonka syynä on törmäys eläimeen. Eläimen väistämisestä aiheutuneet vahingot korvataan kolariturvasta.²⁵⁰

Seuraavassa tapauksessa oli jäänyt epäselväksi se, oliko varsinainen törmäys hirvieläimeen tapahtunut. Arvioinnissa ei kuitenkaan keskitytty siihen, oliko törmäys tapahtunut, vaan siihen, olivatko auton vauriot aiheutuneet ensisijaisesti hirvieläimeen törmäämisestä vai ojaan suistumisesta.

²⁴⁵ Hoppu & Hemmo 2006, s. 371-372. Ks. lisää myös Norio-Timonen 2003, ss. 384. ja Viljanen 2009, s. 147–162. Kirjoituksessa ei kritisoida itse ratkaisua, vaan sen perusteluja, joissa pyritään määrittelemään, minkälaiset toimet kuuluvat VSL 32 §:n mukaan korvattaviin pelastustoimiin.

²⁴⁶ Aktia Autovakuutusehdot 2013, 24.2; Pohjolan Autoturvan autovakuutusehdot 2013, 4.2.1; If kaskovakuutusehdot 2013, 3.4; Lähi-Tapiolan kaskovakuutusehdot 2013, 3.2.

²⁴⁷ If kaskovakuutusehdot 2013, 3.4; Pohjolan Autoturvan autovakuutusehdot 2013, 4.2.2; Lähi-Tapiolan kaskovakuutusehdot 2013, 3.2.

²⁴⁸ Fenniakaskon vakuutusehdot 2013, 4.2.

²⁴⁹ Aktia Autovakuutusehdot 2013, 24.3.

²⁵⁰ Pop Kaskovakuutusehdot 2012, 3.4.

VKL 253/11 Vakuutettu maastoauto suistui ojaan. Vakuutuksenottaja kertoi, että auto vaurioitui ojaanajosta, kun poro hipaisi keulaa. Osakaskovakuutuksen ehtojen mukaan korvataan vahinko, joka on välittömästi aiheutunut törmäyksestä hirvieläimen kanssa. Vahinkotarkastaja ei löytänyt jälkiä hirvieläimeen osumisesta, eikä loukkaantunutta poroa löytynyt, joten vahinkoa ei korvattu hirtivakuutuksesta. Vakuutusyhtiö piti riidattomana, että auton vauriot olivat aiheutuneet tieltä suistumisesta, eivätkä poron osumisesta autoon.

VKL katsoi jääneen näyttämättä, että tieltä suistuminen olisi ensisijaisesti aiheutunut törmäyksestä poroon. Todennäköisenä syynä oli porojen väistäminen. Auto oli saattanut osua poroon, mutta mahdollinen osuma ei ollut aiheuttanut autoon suoria vaurioita. Näin ollen kyseessä ei ollut hirtivakuutuksesta korvattava vakuutustapahtuma. VKL viittasi myös ratkaisuun KKO 2007:23, jossa käsitellään hirvieläimen väistämisestä aiheutuneiden vaurioiden korvattavuutta pelastamiskuluina. Ratkaisun mukaan hirven väistämistä ei voida pitää VSL 32 § 1 momentin tarkoittamana pelastamistoimena²⁵¹, joten ratkaisun oikeusohjeen mukaisesti porojen väistämisestä aiheutunut tieltä suistuminen ei voinut tulla korvattavaksi myöskään pelastamiskustannuksena.

Hirtivakuutuksen päälleajoehto on tulkittava lähtökohtaisesti niin, että ajoneuvon on ehdon sanamuodon mukaisesti osuttava hirvieläimeen. Edellä olevassa tapauksessa ei ollut esitetty riittävää näyttöä siitä, että törmäys hirvieläimeen olisi tapahtunut. Vakuutuslautakunta piti kuitenkin mahdollisena, että törmäys oli saattanut tapahtua. Tällöin vaikuttaa ontuvalta perustella kielteistä korvausratkaisua toteamalla, että hirvieläimeen osuminen ei ollut aiheuttanut suoria vaurioita. Ehdosta ei voida tehdä perustellusti sellaista tulkintaa, että korvaus edellyttää sitä, että kyseistä hirvieläimeen osumisesta on tullut suoria vaurioita ajoneuvoon. On selvää, että törmäystä mahdollisesti seuraavasta ojaanajosta voi tulla suurempia vaurioita kuin itse hirvieläimeen osumisesta.

5.2.4 Varkausvakuutus

Varkausvakuutus korvaa vakuutuksen kohteen vahingoittumisesta tai menettämisestä aiheutuneen suoranaisten esinevahingon silloin, kun vahingon syynä on ollut varkaus, luvaton käyttö tai näiden yritys, ja kun vakuutuksen kohde on ollut suljettuna ja lukittuna tai jatkuvasti vartioidussa lukitussa säilytysuojassa. Jos vahinko on aiheutunut ilman anastamistarkoitusta tai anastamisen yhteydessä on muutoin vaurioitettu ajoneuvoa, jäävät vahingot korvaamatta varkausvakuutuksesta, mutta voivat tulla korvattavaksi ilkivaltavakuutuksesta.²⁵²

²⁵¹ Ks. tarkemmin VSL 32 §:n mukaisesta pelastamisvelvollisuudesta ja sen laiminlyönnin vaikutuksesta vakuutuskorvaukseen esim. Norio-Timonen 2003, s. 362-404 ja Norio-Timonen 2010, s. 164-177.

²⁵² Eskuri & Patala 2010, s. 16, Hoppu & Hemmo 2006, s. 374.

Lukitusvaatimusta voidaan pitää sinänsä kohtuullisena sopimusehtona, mutta käytännön soveltamistilanteessa voi tulla vastaan vaikeita ja helposti kohtuuttomaan lopputulokseen johtavia tilanteita esimerkiksi silloin, kun joku pakottaa toisen luovuttamaan ajoneuvon itselleen, teettää lainaksi saamansa ajoneuvon avaimen luvatta ja ottaa ajoneuvon myöhemmin haltuunsa tai ottaa avaimet luvatta vakuutetun taskusta. Mikäli lukitusehdon soveltaminen tällaisissa tilanteissa johtaa kohtuuttomuuteen, voidaan ehto jättää tarpeellisilta osin soveltamatta.²⁵³ Seuraavista tapauksista, kuten myös sovittelua koskevassa luvusta 3.4 käy ilmi, että korkeimman oikeuden ja lautakuntien ratkaisukäytännössä on käsitelty useita tapauksia, jotka koskevat nimenomaan varkausvakuutuksen lukitusvaatimusta tai avaimen haltuun saamiseen liittyviä edellytyksiä. Seuraavassa lausunnossa korostettiin lukitusvaatimuksen tulkintaa yleisen kielenkäytön mukaisesti.

VKL 4/08 Vakuutuksenottajan mopo anastettiin ammattikoulun pihasta. Mopo oli ollut virtalukossa, mutta ei rattilukossa. Vakuutusehtojen mukaan korvauksen edellytyksenä on, että kohde on ollut lukittuna tai lukitussa säilytysuojassa. Vakuutusyhtiö katsoi, ettei mopo ollut asianmukaisesti lukittuna, minkä vuoksi mopon vaurioita ei korvattu. VKL:n mukaan oli kiistatonta, että vakuutuksenottajan mopo oli ollut virtalukossa vahinkohetkellä, ja mopon avaimet olivat vakuutuksenottajan hallussa. VKL katsoi, että mopo oli ennen vahinkoa ollut lukittuna siten kuin lukitus yleisen kielenkäytön mukaan ymmärretään, ja suositti vakuutusyhtiötä korvaamaan vahingon.

Ajoneuvon menettämisestä aiheutuneen vahingon korvaamisen tyypillisenä edellytyksenä on, että vakuutuksen kohdetta ei ole löydetty 30 vuorokauden kuluessa siitä, kun vakuutuksenantaja sai vahinkoilmoituksen. Vaatimus ajoneuvon lukittuna olemista on osa varkaustapahtuman tunnusmerkistöä, eikä sitä siten tule tulkita suojeluohjeena. Näyttövelvollisuus varkaudesta on vakuutuksenottajalla. Jos hän osoittaa vahinkotapahtuma toteutuneen, mutta vakuutuksenantaja vetoaa rajoitusehtoon, siirtyy näyttövelvollisuus vakuutuksenantajalle.²⁵⁴ Ajoneuvon vakiovarusteet ja vakuutusehdoissa vakuutuksen kohteeksi hyväksytyt lisävarusteet voivat tulla korvattavaksi varkausvakuutuksesta silloin, kun ne ovat ajoneuvossa tai kun niitä säilytetään erillisessä säilytysuojassa. Ongelmia ei yleensä esiinny silloin, kun avain säilytys-tilaan on ainoastaan vakuutetulla. Vakuutusehdoissa voidaan kuitenkin rajata, että säilytysuojaa ei katsota lukituksi, mikäli sinne on pääsy esimerkiksi muilla taloyhtiön jäsenillä.²⁵⁵

Vakuutusyhtiöiden varkausvakuutusehdot ovat hyvin samankaltaisia. Fenniakaskon ehdoissa on määräys ”muu ajoneuvo, jossa ei rakenteensa puolesta ole luvattoman käytön tehokkaasti

²⁵³ Eskuri & Patala 2010, s. 20.

²⁵⁴ Eskuri & Patala 2010, s. 16-17.

²⁵⁵ Eskuri & Patala 2010, s. 20.

estävää laitetta, katsotaan lukituksi, kun se on lukittu suojaustehtävänsä täyttävällä lukituslaitteella²⁵⁶”. Tällainen muotoilu voi aiheuttaa tulkintaongelmia, sillä määritelmä ”suojaustehtävänsä täyttävästä lukituslaitteesta” on epämääräinen. Käytännön soveltamistilanteessa tätä täytyisi todennäköisesti tulkita epäselvyyssäännön mukaisesti vakuutuksenottajan eduksi, jos tämä olisi käyttänyt lukkoa, jonka hänen oman arvionsa mukaan täyttää suojaustehtävänsä.

Seuraavassa tapauksessa on kyse varkausvakuutuksen tunnusmerkistön täyttymisestä tilanteessa, jossa ajoneuvon avaimet oli saatu luvallisesti haltuun, mutta lupaa autolla ajamaan lähtemiseen ei ollut. Vakuutuksenottaja piti tapaukseen sovellettavaa vakuutusehtoa yllättävänä ja ankarana sekä kohtuuttomana niin, että ehtoa ei tulisi soveltaa. Vakuutuslautakunta ei ottanut ratkaisussaan kantaa ehdon yllättävyyteen tai ankaruuteen, mutta lausui, että ehdon soveltaminen ei johtanut tässä tapauksessa kohtuuttomuuteen.

VKL 389/00 Vakuutuksenottaja oli kahden tuttavansa kanssa ravintolassa. Vakuutuksenottaja antoi naiselle autonsa avaimet ja kehotti häntä menemään autoon odottamaan. Miestuttava meni myös autoon naisen seuraksi, ja he alkoivat juoda. Myöhemmin he lähtivät ajamaan, mutta mieskuljettaja menetti auton hallinnan, ja auto törmäsi puuhun. Häntä syytettiin törkeästä rattijuopumuksesta, liikenneturvallisuuden vaarantamisesta ja auton luvattomasta käytöstä. Vakuutuksenottaja ei ollut antanut lupaa lähteä ajamaan autolla, mutta koska kuljettaja ei ollut saanut auton avaimia haltuunsa murren tai ryöstön yhteydessä, vakuutusyhtiö kieltäytyi korvaamasta vahinkoa osakaskovakuutuksesta.

Vakuutusehtojen mukaan varkausvakuutuksesta korvataan vahinko vain, jos syynä on ollut varkaus, rikoslain 28:7 §:ssä²⁵⁷ ja 8 §:ssä²⁵⁸ tarkoitettu luvaton käyttöönotto tai näiden yritys ja teon kohde on ollut lukittu tai lukitussa ja vartioidussa säilytysuojassa ja vakuutuksenottaja tai muu vakuutettu on vaatinut rangaistusta rikoksesta. Jos teko on tehty avaimia käyttäen, suoritetaan korvaus vain, jos tekijä on saanut avaimet haltuunsa varkaudella tai ryöstön yhteydessä. Vakuutuksenottaja katsoi, että tapaus oli rinnastettavissa vakuutusehdon mukaisiin edellytyksiin, sillä kuljettaja tuomittiin auton luvattomasta käyttöönotosta ja oli ottanut avaimet tiedottomaan tilaan itsensä juoneelta naishenkilöltä. Hän piti vakuutusehtoa yllättävänä, ankarana ja kohtuuttomana. VKL lausui, että koska auto oli otettu käyttöön omaa avainta käyttäen, mutta ei murtovarkaudella tai ryöstämällä, oli kielteinen korvauspäätös vakuutusehtojen mukainen, eikä vakuutusehdon soveltaminen olosuhteet huomioon ottaen johtanut muutenkaan kohtuuttomuuteen.

²⁵⁶ Fenniakaskon vakuutusehdot 2013, 4.5.

²⁵⁷ RL 28:7 §:n mukaan joka luvattomasti käyttää toisen irtainta omaisuutta taikka kiinteää konetta tai laitetta, on tuomittava luvattomasta käytöstä sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi. Myös yritys on rangaistava.

²⁵⁸ RL 28:8 §:n mukaan jos luvattomassa käytössä 1) tavoitellaan huomattavaa taloudellista hyötyä tai 2) aiheutetaan rikoksen uhrille tämän olot huomioon ottaen erityisen tuntuva vahinko tai haittaa ja luvaton käyttö on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentekijä on tuomittava törkeästä luvattomasta käytöstä sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. Myös yritys on rangaistava.

Petos ja kavallus eivät täytä varkausvakuutuksen vakuutustapahtuman tunnusmerkkejä²⁵⁹. Seuraavissa kahdessa tapauksessa on kyse ajoneuvon luovuttamisesta koeajoon ja ensimmäisessä tapauksessa sitä seuranneesta ajoneuvon vahingoittumisesta ja toisessa tapauksessa kaatoamisesta. Teot eivät täyttäneet varkausvahingon tunnusmerkkejä, mutta OikTL 36 § nojalla katsottiin, että korvauksen epääminen kokonaan olisi johtanut kohtuuttomaan lopputulokseen.

VKL 44/04 Vakuutuksenottaja antoi autonsa tuntemattomille henkilöille koeajoon. Auto löytyi myöhemmin ulosajossa vaurioituneena. Vahinkoa ei korvattu varkausvakuutuksesta, sillä vakuutuksenottaja oli antanut autonsa luvallisesti koeajoon. Auton palauttamatta jättäminen on petos, jonka varalta autoa ei ollut vakuutettu. Rajoitusehtojen mukaan myöskään kolarivakuutus ei korvaa petoksen aikana aiheutunutta vahinkoa.

Vakuutusyhtiö päätti kuitenkin korvata puolet vahingon määrästä OikTL 36 §:n sovitte-lusäännöksen perusteella. Vähennyksessä huomioitiin se, että vakuutuksenottaja ei ollut tarkistanut ostajina esiintyneiden henkilöllisyyttä, ja hän olisi voinut mennä itse mukaan koeajolle. Vakuutuksenottaja piti vähennystä kohtuuttomana. Hänellä ollut syytä epäillä ostajien tarkoituspäitä, ja auton antaminen koeajoon on yleinen tapa. VKL katsoi, että petosta koskevan rajoitusehdon perusteella vakuutusyhtiö ei ollut velvollinen korvaamaan ulosajovahinkoa kolarivakuutuksesta. Koska vakuutuksenottaja oli luovuttanut auton tekijöiden haltuun, ei vahinkoa tullut korvata myöskään varkausvakuutuksen perusteella. VKL piti päätöstä maksaa puolet vahingon määrästä kohtuullisena.

VKL 584/95 Tapaus oli muutoin samankaltainen, mutta koeajoon annettu ajoneuvo oli kevytmootoripyörä. Ostajaehdokas oli tosin käynyt aiemminkin katsomassa pyörää, minkä vuoksi vakuutuksenottajalla oli suurempaa aihetta luottaa tähän. VKL:n mukaan voitiin pitää yllättävänä, että ostajaehdokas poistui paikalta vakuutuksenottajan pyörällä. Varkausvakuutuksen lukitsemisvaatimuksen soveltaminen niin, että vakuutettu olisi jäänyt ilman korvausta, olisi ollut tapauksessa kohtuutonta OikTL 36 § tarkoittamalla tavalla. Siksi VKL piti sopivana korvauksena 2/3:aa vahingon määrästä.²⁶⁰

5.2.5 Palovakuutus

Palovakuutus korvaa vakuutuksen kohteelle aiheutuneen palovahingon, joka on aiheutunut irtipäässeestä tulesta tai vakuutuksen kohteen sähkölaitteissa tapahtuneesta oikosulusta. Eräitä vahinkotyypppejä on tyypillisesti rajattu korvattavuuden ulkopuolelle, sillä kaikkia riskejä ei ole tarkoituksenmukaista sisällyttää korvattaviin vahinkoihin: tietyt paloriskit ovat sellaisia, jotka osien ja laitteiden luontaisen kulumisen myötä toteutuvat todennäköisesti ennemmin tai

²⁵⁹ Eskuri & Patala 2010, s. 21.

²⁶⁰ Eskuri & Patala, s. 21.

myöhemmin.²⁶¹ Vakuutustapahtuman tunnusmerkkinä on nimenomaisesti irtipäässyt tuli, jolloin erilaisia kuumenemisvahinkoja ei korvata²⁶².

Vakuutusyhtiöiden palovakuutukset korvaavat palovahinkoja erilaisin ehdoin. If, Lähi-Tapiola, Aktia ja Pop Vakuutus korvaavat vahingon, jonka on aiheuttanut irti päässyt tuli tai ajoneuvoon suoraan osunut salamanisku²⁶³. Lähi-Tapiola ei korvaa vahinkoa, jonka on aiheuttanut sähkölaitteissa tapahtunut oikosulku tai yhtäkkinen jännitteen muutos²⁶⁴. Pohjolan ja Fennian palovakuutuksista korvataan ehtojen mukaan palovahinko, joka on aiheutunut irtipäässeestä tulesta tai vakuutuksen kohteen sähkölaitteissa tapahtuneesta oikosulusta²⁶⁵. Generaattorin, sähkömoottorin, akun, elektronisen ohjausyksikön tai muun sähkölaitteen vaurioituminen siinä itsessään tapahtuneen oikosulun tai muun vuoksi ei tule palovakuutuksista lähtökohtaisesti korvattavaksi. Aktian palovakuutuksen ehdoissa on rajattu korvattavien vahinkojen ulkopuolelle vahingot, jotka ovat aiheutuneet kuumenemisestä, kuten esimerkiksi tupakasta²⁶⁶.

5.2.6 Korvaussäännökset

Kaikkia esinevahinkoja vakuutustuotteesta riippumatta koskevat tietyt korvaussäännökset. Esinevahinkona korvataan vahinkotapahtumasta aiheutunut suoranainen esinevahinko. Vakuutus ei korvaa käyttämisestä aiheutunutta kulumista, arvonalenemista, korjauksen yhteydessä tehtyjä muutos- ja parannustöitä eikä vahinkoon liittymätöntä pesua tai muuta käsitteilyä. Suoranaisen esinevahingon lisäksi korvataan ajokelvottomaksi vaurioituneen ajoneuvon tielle nostamisesta ja lähimpään korjaamoon hinaamisesta aiheutuneet kulut.²⁶⁷

Vakuutuksenantaja voi suorittaa korvauksen maksamalla korjauskulut, maksamalla vakuutuksen kohteella ennen vahinkoa olleen käyvän arvon ja sillä korjaamattomana olevan arvon erotuksen rahana (kertakorvaus), lunastamalla kohteen käyvästä arvosta tai uusarvosta, tai hank-

²⁶¹ Eskuri & Patala 2010, s. 16.

²⁶² Hoppu & Hemmo 2006, s. 374.

²⁶³ Lähi-Tapiolan kaskovakuutusehdot 2013, 3.4; If kaskovakuutusehdot 2013, 3.3; Pop Kaskovakuutusehdot 2012, 3.3; Aktia Autovakuutusehdot 2013, 24.5.

²⁶⁴ Lähi-Tapiolan kaskovakuutusehdot 2013, 3.4.

²⁶⁵ Pohjolan Autoturvan autovakuutusehdot 2013, 4.6.1; Fenniakaskon vakuutusehdot 2013, 4.4.

²⁶⁶ Aktia Autovakuutusehdot 2013, 24.5.

²⁶⁷ Eskuri & Patala 2010, s. 23.

kimalla tilalle vastaavan ajoneuvon tai sen osan.²⁶⁸ Huomionarvoista on, että korjattaessa ajoneuvoa työn tilaajana on vakuutuksenottaja. Kyse on siis vakuutuksenottajan ja korjaamon välisestä sopimussuhteesta, vaikka vakuutuksenantajalla onkin tarkastusoikeus vahingossa.²⁶⁹ Näin ollen vakuutusyhtiö ei ole velvollinen korvaamaan korjaamon virheestä aiheutunutta vahinkoa tai viivästystä²⁷⁰. Lunastustapauksissa keskeinen ongelma on käyvän arvon määrittely. Vakuutuslautakunta on pitänyt käypänä arvona hintaa, joka autosta olisi käteiskaupassa maksettu ennen vahingon sattumista. Hinnan määrittelyssä voidaan ottaa huomioon markkinahinnan lisäksi ajoneuvon kunto, huoltohistoria, moottorin tilavuus, varustetaso, käyttöikä, vuosimalli, aikaisempien omistajien määrä, ajatut kilometrit ja muut hintaan vaikuttavat seikat.²⁷¹

VKL 124/06 Vakuutetun auton etukulma oli vaurioitunut. Vahinkotarkastuksen perusteella vaurioitunut etupuskuri voitiin korjata ja lokasuoja oikaista. Vakuutuksenottaja asennutti kuitenkin uudet osat ja vaati vakuutusyhtiötä korvaamaan ne. Hän uskoi, että vaurioituneita osia ei olisi saanut korjaamalla vahinkoa edeltävään kuntoon. Osien korjaaminen voisi johtaa korvausepäselvyyksiin mahdollisen myöhemmän vahingon yhteydessä.

Vakuutusehtojen mukaan vakuutuksesta korvataan suoranainen esinevahinko. Jos vahingoittunut omaisuus voidaan kohtuullisin kustannuksin korjata, vahingon määrä on korjauskustannukset tai niitä vastaava rahamäärä. Korjaamiseen tulee käyttää kunnoltaan ja iältään vastaavia käyttökelpoisia osia, jos niitä on viivytyksettä saatavilla. VKL totesi, että vakuutusyhtiö ei ollut velvollinen korvaamaan osien uusimista, sillä auton korjaaminen käyttötarkoitustaan vastaavaan kuntoon olisi ollut mahdollista kohtuullisin kustannuksin osia uusimatta.

Jos vahinkotapahtumassa on kyse yhteenajosta, jonka syyllisyyskysymyksen selvittely viivästyy esimerkiksi oikeudenkäynnin takia, voidaan vahinko korvata ensin kolarivakuutuksesta. Jos toinen osapuoli todetaan myöhemmin kokonaan tai osin syylliseksi vahinkoon, vakuutusyhtiö perii maksetun korvauksen tai vastapuolen syyllisyyttä vastaavan osan siitä regressinä.²⁷²

²⁶⁸ Eskuri & Patala 2010, s. 25.

²⁶⁹ Eskuri & Patala 2010, s. 25.

²⁷⁰ Ks. Eskuri & Patala 2010, s. 14, jossa esitellään ratkaisu KVL94/34/2180.

²⁷¹ Hoppu & Hemmo 2006, s. 379.

²⁷² Rantala & Pentikäinen 2009, s. 431. Ks. tarkemmin vakuutuksenantajan takautumis- eli regressioikeudesta Rantala & Pentikäinen 2009, s. 282.

5.3 Varallisuusvakuutukset

5.3.1 Autopalveluvakuutus

Autopalveluvakuutuksen kohteena ovat tyypillisesti henkilö-, paketti- ja matkailuautot sekä moottoripyörät. Myös matkalla mukana oleva perävaunu katsotaan vakuutuksen kohteeksi. Vakuutuksesta korvataan matkan keskeytymisestä aiheutuneet ylimääräiset ja kohtuulliseksi katsotut kulut siltä osin kuin liikennevakuutus ei niitä korvaa. Matkalla tarkoitetaan matkaa ajoneuvon lähtöpaikalta suunniteltuun määränpäähän. Vakuutus korvaa ajoneuvon tielle nostamisesta ja lähimmälle korjaamolle hinaamisesta aiheutuneet kulut, jos ajoneuvoa ei voida sen vian tai vaurioitumisen vuoksi ajaa. Jos vika voidaan korjata tapahtumapaikalla, voidaan kuljetuskulujen sijasta ja niiden enimmäismäärään asti korvata korjauksesta aiheutuneet matka- tai työkulut. Tietyin edellytyksin voi hinaus ajoneuvon haltijan kotipaikkakunnalle tulla korvattavaksi.²⁷³

Autopalveluvakuutus ei tyypillisesti korvaa vahinkoa, joka aiheutuu polttoaineen loppumisesta, vararenkaan tai sitä vastaavan varusteen puuttumisesta, avainten katoamisesta tai siitä, että ei ajoneuvoa saada käyntiin pakkasen, sateen tai muun ilmastollisen olosuhteen vuoksi. If, Fennia, Pohjola ja Pop Vakuutus ovat rajanneet autopalveluvakuutuksesta korvattavien vahinkojen ulkopuolelle myös ne vahingot, jotka ovat aiheutuneet avainten unohtamisesta esimerkiksi ajoneuvon sisälle²⁷⁴. Aktian autopalveluvakuutuksen ehdoissa mainitaan, että vakuutuksesta ei korvata vahinkoa, joka on aiheutunut ajoneuvon avainten hukkaamisesta, katkaisemisesta tai jättämisestä lukittuun ajoneuvoon²⁷⁵.

Vakuutusyhtiöiden ehtojen mukaan kuljettajan ja matkustajan kotiinpaluukuljetus tai muu kuljetus korvataan lähtökohtaisesti halvimman kulkuneuvon periaatteella. If:n vakuutusehdoissa ei ole suoraan vaadittu halvimman kulkuneuvon käyttämisestä, vaan kuljettajan ja matkustajien kuljettaminen lähtö- tai määräpaikkakunnalle korvataan tarkoituksenmukaista kulkuvälinettä käyttäen.²⁷⁶ Tarkoituksenmukaisuutta ei ole määritelty tarkemmin, joten ehdosta voidaan päätellä, että arviointi tulee tehdä tapauskohtaisesti. Vakuutusyhtiöiden enimmäis-

²⁷³ Eskuri & Patala 2010, s. 26-27.

²⁷⁴ If kaskovakuutusehdot 2013, 3.7.3; Pohjolan Autoturvan autovakuutusehdot 2013, 5.4; Fenniakaskon vakuutusehdot 2013, 9.3; Pop Kaskovakuutusehdot 2012, 3.7.1.

²⁷⁵ Aktia Autovakuutusehdot 2013, 33.1.

²⁷⁶ If kaskovakuutusehdot 2013, 3.7.1.

korvaus autopalveluvahingosta maksettavien henkilökuljetuskustannusten ja muiden hinauskustannusten lisäksi aiheutuneiden kustannusten osalta vaihtelee 100 eurosta henkilöä kohden yhteensä 500 euroon yhtä Suomessa tapahtunutta vahinkotapahtumaa kohden. Tällaisissa enimmäiskorvausmäärissä on kyse korvauspiirin rajoittamisesta korvauskaton avulla²⁷⁷.

Fennian autopalveluvakuutuksen rajoitusehdossa määrätään, että autopalveluvakuutus ei korvaa vahinkoa, joka aiheutuu siitä, että vakuutettu tai häneen samastettava henkilö on laiminlyönyt suojeluohjeet tai aiheuttanut vahingon vakuutussopimuslaista johtuvia oikeuksia ja velvollisuuksia koskevan ehtokohdan mukaisesti²⁷⁸. Tällä rajoitusehdolla viitataan vakuutussopimuslain suojeluohjeita koskevaan 31 §:ään ja vakuutuksen aiheuttamista koskevaan VSL 30 §:ään. Kyseinen rajoitusehto on siinä mielessä tehoton, että rajoitusehdolla ei voida sulkea automaattisesti korvauspiiristä pois vahinkoja, joiden syntyyn on vaikuttanut suojeluohjeiden kaikenasteinen laiminlyönti: VSL 31 § 3 momentin mukaan ”jos vakuutettu on tahallisesti tai huolimattomuudesta, jota ei voida pitää vähäisenä, laiminlyönyt 2 momentissa säädetyn velvollisuutensa, voidaan hänelle tulevaa korvausta alentaa tai se evätä.” Ehto on muotoilultaan hyvin epäselvä, ja se on ristiriidassa vakuutussopimuslain kanssa: korvauksen alentaminen tai epääminen edellyttää tahallisuutta tai vähäistä suurempaa huolimattomuutta. Näin ollen voidaan katsoa, että kyseinen rajoitusehto on muotoiltu epämääräisesti, ja sen soveltaminen voi johtaa vakuutussopimuslain vastaiseen ratkaisuun.

VKL 58/08 Vakuutettu auto pysähtyi yllättäen ja auto hinattiin korjaamolle, jossa selvisi, että polttoaine oli loppunut. Kuljettaja ei ollut huomannut polttoaineen loppumista, koska polttoainemittari oli mennyt rikki. Vakuutusyhtiö ei korvannut hinauskustannuksia autopalveluvakuutuksesta, sillä vakuutuksen rajoitusehdon mukaan matkan keskeytymisestä aiheutuvia kustannuksia ei korvata, jos vahinko on johtunut polttoaineen loppumisesta.

VKL suositti vakuutusyhtiötä korvaamaan hinauskustannukset autopalveluvakuutuksen perusteella. Rajoitusehdon voidaan katsoa kattavan vain ne tilanteet, joissa polttoaineen hupeneminen on ollut havaittavissa ja ennakoitavissa, ja matkan keskeytyminen johtuu kuljettajan laiminlyönnistä tankkauksen suhteen. VKL:n mukaan vahingon syynä ei ollut polttoaineen loppuminen, vaan mittarivika. Rajoitusehtoja on tulkittava suppeasti, ja siksi polttoaineen loppumista koskevaa rajoitusehtoa ei voi tulkinnalla laajentaa kattamaan tilanteita, joissa polttoaineen loppumista ei ole voitu kohtuudella ennakoida.

Edellä oleva Vakuutuslautakunnan ratkaisu vaikuttaa kohtuulliselta vakuutuksenottajan kannalta. Vakuutusyhtiön käsitys on siinä mielessä perusteltu, että mittariviasta huolimatta va-

²⁷⁷ Fenniakaskon vakuutusehdot 2013, 9.4; Pohjolan Autoturvan autovakuutusehdot 2013, 5.5.2.1; Lähi-Tapiolan kaskovakuutusehdot 2013, 4.1.5.3; If kaskovakuutusehdot 2013, 3.7.1.

²⁷⁸ Fenniakaskon vakuutusehdot 2013, 9.3.

hinkotapahtuman varsinaisena ja välittömänä syynä oli polttoaineen loppuminen. Mittarivika ei olisi johtanut matkan keskeytymiseen, jos tankissa olisi ollut riittävästi polttoainetta. Tapauksen tiedoista ei selviä, oliko vakuutuksenottaja esimerkiksi ammattiautoilija. Tällöin voitaisiin pohtia, olisiko rajoitusehtoa voitu soveltaa sillä perusteella, että kuljettajan olisi pitänyt kokeneena kuljettajana tarkkailla polttoaineen määrää ja ymmärtää polttoainemittarissa olevan vikaa. Vakuutuslautakunnan tulkinta eroaa edellä käsitellyistä veden peittämällä tiellä ajamista koskevien tapausten tulkinnoista siinä, että tässä tapauksessa vahingon ennakoitavuudella oli merkitystä rajoitusehdon soveltamisessa.

VKL 497/05 Vakuutuksenottajan auton vaihdelaatikko rikkoutui. Hän hinautti autonsa 400 km:n päähän erikoiskorjaamolle, jossa vaihdelaatikko saatiin korjattua nopeasti. Paikallisessa merkkikorjaamossa korjaus olisi kestänyt paljon kauemmin, ja se olisi todennäköisesti tullut kalliimmaksi. Auton kuljetus erikoiskorjaamolle ja takaisin maksoi 1000 euroa, josta vakuutuksenottaja vaati vakuutusyhtiötä korvaamaan puolet.

Vakuutusyhtiö korvasi 75 euroa, joka olisi kattanut vakuutusehtojen mukaisesti hinauskulut lähimmälle korjaamolle ja kilometrikorvauksen auton hakemisesta korjauksen jälkeen. Lähin korjaamo olisi ollut noin 20 km päässä. VKL ei suosittanut lisäkorvausta, sillä vakuutusyhtiö ei ollut ehtojensa mukaan velvollinen korvaamaan hinausta 400 kilometrin päähän, vaikka kyseisen korjaamon käyttäminen oli korjaustyön lyhyen kestön ja hinnan takia vakuutuksenottajan kannalta mielekkäämpi vaihtoehto kuin lähimmän korjaamon käyttäminen.

5.3.2 Keskeytysvakuutus

Keskeytysvakuutus korvaa vakuutuksenottajalle aiheutuvaa menetystä, joka aiheutuu siitä, ettei ajoneuvoa voi käyttää sen vahingoittumisen tai anastamisen vuoksi. Vahingonkorvausoikeudessa käytetään termiä omaisuuden käyttöhyödyn menetys²⁷⁹. Ajoneuvovakuutuksissa käyttöhyödyn menetystä korvataan keskeytysvakuutuksilla ja vastaavilla vakuutuksilla. Keskeytysvakuutuksen tarkoituksena on käytännössä korvata niitä kuluja, jotka aiheutuvat vakuutuksenottajalle korvaavan ajoneuvon vuokraamisesta. Keskeytyskorvausta voidaan maksaa vakuutusehdoissa määriteltynä tiettynä euromääräisenä päiväkorkvauksena vakuutuksenottajalle. Keskeytysvakuutusten vaihtoehtona voi olla myös sijaisautovakuutus, joiden tarkoituksena

²⁷⁹ Ks. KKO 2005:66, jonka perusteluiden mukaan omaisuuden käyttöhyödyn menetyksen korvaaminen taloudellisena vahinkona perustuu siihen, että omaisuuden hankkimiseksi tehty taloudellinen sijoitus käy hyödyttömäksi, kun esinettä ei voida käyttää sillä tavalla, jota varten sijoitus on tehty. Kun hankittua omaisuutta ei voi käyttää tarkoitukseensa, aiheutuu omistajalle usein suoranaisia kuluja korvaavan omaisuuden tai palvelun käytöstä, vaikka täsmällisen selvityksen esittäminen tämän kaltaisista menoista voi olla hankalaa. Omaisuuden käyttöhyödyn menettämisestä aiheutuvaa haittaa voidaan näistä syistä pitää taloudellisena vahinkona.

on korvata sijaisauto vakuutetun ajoneuvon korjauspäivien ajaksi tai vakuutusehdoissa määritellyksi ajaksi esimerkiksi varkaustapauksissa.²⁸⁰

Keskeytysvakuutuskorvauksen maksua edeltää yleensä vakuutustapahtuma, jonka seurauksena maksetaan korvausta kolari-, lasi-, hirvi-, ilkivalta-, palo- tai varkausvakuutuksen perusteella. Käyttöhyödyn menetystä aiheutuu tyypillisesti siltä ajalta, jonka auto on käyttökelpoton korjaustyön suorittamisen ajalta tai liikennekelvottoman ajoneuvon osalta vahinkohetkestä korjauksen valmistumiseen saakka. Menetetyiksi käyttöpäiviksi lasketaan täydet vuorokaudet vakuutustapahtuman sattumispäivästä alkaen siihen saakka, kun ajoneuvo on korjaamalla valmiina luovutettavaksi tai vakuutetulle luovutetaan toinen ajoneuvo tai anastettu ajoneuvo palautuu vakuutetulle.²⁸¹ Menetetyiksi käyttöpäiviksi ei katsota vakuutetun huolimattomuudesta tai hänen muusta menettelystään aiheutunutta menetettyjen käyttöpäivien lisääntymistä eikä sellaista lisääikää, joka aiheutuu korjaamon lakosta. Lunastustapauksissa korvausta maksetaan yleensä 14 päivältä. Ajoneuvon korjaus voi kestää pitkäänkin riippuen ajoneuvon merkistä, vaurioista ja korjaamon työtilanteesta tai tarvittavien varaosien saatavuudesta. Useissa vakuutus tuotteissa korjauksen ja varaosien odotusaika on rajattu seitsemäksi päiväksi kummankin osalta erikseen.²⁸²

Keskeytysvakuutus on luonteeltaan niin kutsuttu summavakuutus, mikä tarkoittaa sitä, ettei vakuutuksesta maksettava korvaus ole suoraan riippuvainen todellisesta vahingonmäärästä.²⁸³ Summa- eli pääomavakuutuksille on tyypillistä, että vakuutussopimuksessa sovittu summa maksetaan riippumatta siitä, aiheutuuko vakuutustapahtumasta vahinkoa vai ei. Vakuutuskorvauksen saaneen taloudellinen asema voi näin parantua. Tällaisiin vakuutuksiin ei sovelleta rikastumiskieltoa toisin kuin vahinkovakuutuksessa.²⁸⁴

Vahingonkorvausoikeudessa vallitsee täyden korvauksen periaate, jonka mukaan korvausta on suoritettava niin suuri määrä, että vahingonkärsijä pääsee korvauksen johdosta asemaan, jossa hän olisi, ellei vahingotapahtumaan olisi sattunut²⁸⁵. Toisaalta korvauksen maksaminen ei saa johtaa ylikompensatioon niin, että vahingonkärsijä olisi korvauksen saamisen jälkeen paremmassa asemassa kuin ennen vahingotapahtumaa. Täyden korvauksen periaatteen rinnalla vallitsee niin kutsuttu rikastumiskielto.²⁸⁶ Va-

²⁸⁰ Eskuri & Patala, 2010 s. 28.

²⁸¹ Eskuri & Patala 2010, s. 28.

²⁸² Eskuri & Patala 2010, s. 29.

²⁸³ Eskuri & Patala 2010, s. 29.

²⁸⁴ Hoppu & Hemmo 2006, s. 27.

²⁸⁵ Ståhlberg & Karhu 2013, s. 397.

²⁸⁶ Hemmo 2006, s. 204.

hinkovakuutuksessa korvauksen tarkoituksena on kattaa aiheutunut vahinko, mutta siitä ei saa aiheutua korvaukseen oikeutetulle taloudellista hyötyä. Kyse on siis samasta rikastumiskiellon periaatteesta kuin vahingonkorvausoikeudessa.²⁸⁷

Seuraavasta Vakuutuslautakunnan ratkaisusta selviää, että vaikka keskeytyskorvauksen tarkoitus on korvata käyttöhyödyn menetystä ja mahdollistaa ensisijaisesti korvaavan ajoneuvon hankkiminen oman ajoneuvon korjausajalle tai lunastustapauksessa määrätylle ajalle, ei keskeytyskorvausta maksettaessa tule tehdä tarveharkintaa. Summavakuutuksien korvausmäärää koskevaa ehtoa on tulkittava niin, että määrätty korvaus maksetaan ehtojen mukaisesti korvaukseen oikeutettavan tapahtuman johdosta muista olosuhteista huolimatta. Ehtoa sovellettaessa ei voida tehdä arviointia siitä, onko esimerkiksi sijaisautolle tosiasiallista tarvetta.

VKL 252/98 Vakuutuksenantaja kieltäytyi maksamasta vakuutuksenottajalle keskeytyskorvausta, sillä tämä oli saanut ajoneuvonsa korjauksen ajaksi sijaisauton korjaamolta. Ratkaisussaan vakuutuslautakunta totesi, että keskeytysvakuutuksen ollessa summavakuutus korvaus tulee maksaa ajoneuvon korjausajalta vakuutusehtojen mukaiseen enimmäismäärään saakka. Korvauksen maksamisen edellytyksenä ei ole, että vakuutettu tosiasiaassa tarvitsisi autoa oman autonsa korjausaikana. Korvausta ei voida evätä myöskään sillä perusteella, että vakuutuksenottaja saa käyttöönsä korvaavan auton perheenjäseneltä, ystävältä tai muulta taholta.²⁸⁸

Jos vahinkotapahtumassa on kyse liikennevahingosta, jossa vakuutuksenottaja on syyttömänä osapuolena, on tämä lähtökohtaisesti oikeutettu seisonta-ajan korvaukseen liikennevakuutuksesta. Mikäli vakuutuksenottajalle maksettaisiin seisonta-ajan korvauksen lisäksi keskeytyskorvaus, saisi hän kaksi päällekkäistä korvausta samasta vahingosta. Vaikka vakuutuksenottaja itse usein kokee, että hänelle maksettu seisonta-ajan korvaus ei vastaa hänelle todellisuudessa aiheutuvaa menetystä, saattaa kaksi päällekkäistä korvausta johtaa ylikompensatioon. Tästä syystä omasta vakuutuksesta keskeytyskorvaukseen oikeutetulle maksettavasta keskeytyskorvauksesta vähennetään liikennevakuutuksesta maksettu korvaus.

Käytännön korvaustilanteissa aiheutuu usein näkemyseroja siitä, miltä ajalta vakuutusyhtiön tulee maksaa keskeytyskorvausta tai vastaavasti korvata sijaisauto vakuutuksenottajalle. Korvattavien päivien suhteen ei synny yleensä ongelmia silloin, kun vakuutuksenottaja tarkastuttaa autonsa vahinkotarkastajalla etukäteen, ja korjaukseen tarvittavat osat tilataan valmiiksi. Kun hän sitten vie ajokelpoisen autonsa korjaamolle sinä päivänä, kun korjaus aloitetaan ja

²⁸⁷ Hoppu & Hemmo 2006, s. 27. Ks. myös Norio-Timonen 2010, s. 210-214 ja Norio-Timonen 2008.

²⁸⁸ Eskuri & Patala 2010, s. 29.

hakee sen pois korjauksen valmistumispäivänä, maksetaan korvaus näiltä todellisilta korjauspäiviltä.²⁸⁹

Korjausta ei kuitenkaan aina päästä aloittamaan heti. Viivästyminen voi johtua esimerkiksi siitä, että korjaamolla on jonoa tai korjaukseen tarvittavat osat joudutaan tilaamaan ulkomailta. Joskus auto ehditään purkaa osiin, ennen kuin selviää, että kaikkia tarvittavia osia ei löydy korjaamolta. Korjauksen aloittaminen voi viivästyä myös siksi, että korvauspäätöstä ei voida tehdä heti, ja vakuutusyhtiö joutuu pyytämään lisäselvityksiä. Jos korjattava auto on ajokelpoinen ja sitä on alettu purkaa varmistumatta ensin siitä, että tarvittavat varaosat ovat saatavilla, katsotaan osien odotteluun liittyvä viivytys pääasiassa korjaamon huolimattomuudeksi. Koska viivytys johtuu korjaamon menettelystä, eikä välittömästi vakuutustapahtumasta, ei keskeytysvakuutus korvaa seisonpäiviä viivästyksen ajalta. Jos korvausratkaisua ei voida tehdä heti, vakuutettu vastaa lähtökohtaisesti itse tältä ajalta aiheutuvasta menetyksestä. Vakuutettu ei saa omalla menettelyllään myöskään pitkittää korjauksen aloittamista, vaan hänen on heti ryhdyttävä toimiin vaurioituneen autonsa antamiseksi vahinkotarkastettavaksi ja korjattavaksi.²⁹⁰

VKL 167/06 Vakuutuksenottajan auto vaurioitui toisen osapuolen aiheuttamassa liikenneonnettomuudessa lunastuskuntoon. Vastapuolen liikennevakuutuksen perusteella maksettiin seisonpäiväkorvaus seitsemältä päivältä korjausaika-arvion mukaisesti. Vakuutusyhtiö korvasi keskeytysvakuutuksesta saman seitsemän päivää. Seisonpäivä- ja keskeytyskorvausta maksetaan lunastustapauksessa 14 päivältä, mutta vakuutuksenottaja ei halunnut autoaan lunastettavaksi, vaan valitsi kertakorvauksen. Tällöin korvattavien päivien määrä määräytyy sen mukaan, kuinka kauan auto olisi ollut korjaamolla, jos se olisi korjattu. Vakuutuksenottaja vaati keskeytyskorvausta 14 päivältä, sillä vakuutusehtojen mukaan korvattavien päivien lukumäärää ei ollut sidottu liikennevakuutuksesta korvattavien päivien lukumäärään, ja keskeytysvakuutuksen henkenä on, että asiakkaalle korvataan liikennevakuutusta enemmän.

Keskeytysvakuutusehtojen mukaan korjauksen ja varaosien odotusajalta suoritetaan korvaus kummastakin enintään seitsemältä päivältä. Jos ajokelvottoman ajoneuvon korjaukseen pääsyn ja varaosien odotusaika kohdistuvat samaan ajankohtaan, lasketaan menetetyiksi käyttöpäiviksi yhteensä enintään seitsemän päivää.

VKL katsoi, että vakuutusehdoissa ei ollut määritelty korvattavien keskeytyspäivien lukumäärää tapauksissa, joissa lunastuskuntoon vaurioituneesta ajoneuvosta maksetaan kertakorvaus. Korvausaika ei myöskään ollut sidottu liikennevakuutuksesta korvattavien seisonpäivien määrään. Vakuutusehdot jättivät epäselväksi sen, miten tässä tapauksessa korvattavien keskeytyspäivien määrä lasketaan. Näin ollen tulkintavaihtoehtoista oli valittava KSL 4:3 §:n mukaisesti se, joka johtaa asiakkaan kannalta edullisempaan lopputulokseen. Lunastusvaihtoehdon mukaisesti korvattavien päivien luku-

²⁸⁹ Eskuri & Patala 2010, s. 30.

²⁹⁰ Eskuri & Patala 2010, s. 30. Ks. myös Eskuri & Patala 2010, s. 30-31: KVL 95/38/188, KVL 94/38/2567, VKL 287/95.

määrä olisi ollut 14 päivää. Osien saapumista ja korjaamolle pääsemistä oli odotettu samaan aikaan, jolloin odotusaikaa olisi korvattu seitsemän päivää ja korjausta korjaus-aika-arvion mukaisesti alle seitsemän päivää. Näin ollen VKL suositti keskeytyskorvauksen maksamista asiakkaan eduksi lunastusvaihtoehdon mukaisesti 14 päivältä.

5.4 Suojeluohjeet vakuutusopimuksen sopimusehtoina

VSL 31 §:ssä säädetään, että vakuutusopimukseen voidaan ottaa määräyksiä laitteesta, menettelytavasta tai muusta järjestelystä, jolla on tarkoitus estää tai rajoittaa vahingon syntymistä, tai määräyksiä siitä, että vakuutuksen kohdetta käyttävällä tai siitä huolehtivalla henkilöllä tulee olla määrätty kelpoisuus. Tällä tarkoitetaan suojeluohjeita koskevia määräyksiä²⁹¹. Vakuutetun tulee noudattaa vakuutuksenantajan asettamia suojeluohjeita. Jos vakuutettu on tahallisesti tai huolimattomuudesta, jota ei voida pitää vähäisenä, laiminlyönyt velvollisuutensa noudattaa suojeluohjeita, voidaan hänelle tulevaa korvausta alentaa tai se evätä. Suojeluohjeista voi olla määräyksiä vakuutuskirjassa, vakuutusehdoissa tai muussa kirjallisessa muodossa²⁹².

Harkittaessa korvauksen alentamista tai epäämistä tulee VSL 34 § mukaan ottaa huomioon, mikä merkitys vakuutetun tai häneen samastettavan henkilön toimenpiteellä tai laiminlyönnillä on ollut vahingon syntymiseen²⁹³. Lisäksi tulee ottaa huomioon menettelyn tahallisuus tai huolimattomuuden laatu sekä muut olosuhteet. Suojeluohjeen laiminlyönnillä ja aiheutuneella vahingolla tulee olla syy-yhteys, jotta laiminlyönti oikeuttaisi vakuutuksenantajan alentamaan korvausta²⁹⁴.

Suojeluohjeiden tulee olla yksiselitteisesti ja ymmärrettävästi muotoiltuja, jotta niihin voitaisiin korvausratkaisua tehdessä vedota. Suojeluohjeiden osalta on tärkeä huomata, että vakuutuksen korvauspiiriä rajoittaviksi ehtokohdiksi ei voida ottaa sellaisia ehtoja, jotka laki määrittelee suojeluohjeiksi. Tällä on merkitystä ehdon laiminlyönnin seurauksia arvioitaessa. Jos suojeluehdon kaltainen määräys katsottaisiin rajoitusehdoksi, vakuutuksenantajalla olisi olo-

²⁹¹ Ks. tarkemmin vakuutuksenottajan VSL 31 §:n mukaisesta velvollisuudesta noudattaa suojeluohjeita esim. Norio-Timonen 2003, s. 310-361 ja Norio-Timonen 2010, s. 154-164.

²⁹² Eskuri & Patala 2010, s. 70.

²⁹³ Suojeluohjeiden noudattamista (kuten myös vakuutustapahtuman aiheuttamista ja pelastamisvelvollisuutta) koskevia määräyksiä sovelletaan VSL 33 §:n mukaan myös vakuutettuun samastettaviin henkilöihin. Samastaminen tulee korvauskäytännössä kyseeseen usein juuri suojeluohjeiden laiminlyönnin osalta, mutta koska samastamista koskeva arvio ei kuulu näkemykseni mukaan sopimus oikeudellisten tulkintakysymysten piiriin, jätetään samastamista koskevat tarkemmat arviointikysymykset tarkastelun ulkopuolelle.

²⁹⁴ Eskuri & Patala 2010, s. 71.

suhteista riippumatta oikeus evätä korvaus kokonaan. Suojeluohjeiden noudattamisen laiminlyönnin seuraukset sen sijaan riippuvat huolimattomuuden asteesta ja olosuhteista. Yleensä vahingosta korvataan ainakin osa. Tämä tulkinta on saanut kannatusta oikeuskirjallisuudessa ja kuluttajariitalautakunnassa.²⁹⁵ Esimerkiksi varkausvakuutukseen liittyvää lukitusedellytystä ei pidetä suojeluohjeena, vaan kyse on vakuutustapahtuman tunnusmerkistöön kuuluvasta seikasta²⁹⁶.

Seuraavassa tapauksessa on kyse siitä, oliko vakuutusyhtiö oikeutettu alentamaan korvausta väsyneenä ajamista koskevan suojeluohjeen perusteella. Kyse oli ennen kaikkea VSL 31 §:n ja 34 §:n soveltamisesta. Huomionarvoista on myös se, että vaikka kuljettaja oli saanut sakko-rangaistuksen liikenneturvallisuuden vaarantamisesta, ei sillä ollut vaikutusta korvauspäätöksen asianmukaisuuden arviointiin. Rikosoikeudellinen seuraamus ei siis sellaisenaan vaikuta vakuutusyhtiön korvausvastuuseen. Arviointi kohdistui siihen, oliko kuljettaja laiminlyönyt suojeluohjetta vähäistä suuremmasta huolimattomuudesta.

VKL 598/07 Vakuutuksenottajan auto oli häneen samastettavan henkilön A käytössä. Matkalla yöstä kotiin A oli nukahtanut rattiin muutamaksi sekunniksi. Auto törmäsi valopylvääseen ja ajautui vastaantulevien kaistalle törmäten toiseen ajoneuvoon. Vakuutuksen suojeluohjeiden mukaan ajoneuvoa ei saa kuljettaa sairaana tai väsyneenä. Vakuutusyhtiön mukaan kuljettaja oli laiminlyönyt suojeluohjeen noudattamisen ja korvausta alennettiin 1/3:lla.

A oli ollut hereillä noin vuorokauden yhtäjaksoisesti. Hän myönsi syyllistyneensä liikenneturvallisuuden vaarantamiseen, mutta ei katsonut olleensa huolimaton tai laiminlyöneensä suojeluohjeita, sillä hän oli tottunut tekemään yötyötä. Edellisen yön hän oli nukkunut kotona, ja lähtiessään ajamaan hän ei ollut tuntenut itseään väsyneeksi. VKL katsoi, että suojeluohjeen rikkomisena ei voida pitää sitä, että kuljettaja jatkaa ajoaan hetkellisestä väsymyksen tunteesta huolimatta. Suojeluohjeen laiminlyöntiä olisi sen sijaan ollut se, jos objektiivisesti arvioiden olisi pitänyt käsittää, että häneltä puuttuu edellytykset ajoneuvon turvallisen kuljettamisen väsymyksen vuoksi. Vuorokauden valvominen voi johtaa tällaiseen väsymystilaan, mutta A oli tottunut yötyöhön. VKL:n mukaan suojeluohjeiden laiminlyönnistä ei ollut sellaista näyttöä, että korvausta olisi voitu alentaa lain perusteella. A:n huolimattomuutta ei voitu pitää vähäistä suurempana, ja VKL suositti täyttä korvausta.

Vakuutuslautakunnan seuraavassa ratkaisussa on myös kyse suojeluohjeen laiminlyönnin vaikutuksesta korvaukseen. Tapauksessa vakuutuksenottajan menettely oli kiistatta ollut suojeluohjeiden vastaista, mutta suojeluohjeen laiminlyönnin seuraamuksia arvioitaessa huomioon

²⁹⁵ Lehtipuro et al. 2010, s. 195.

²⁹⁶ Eskuri & Patala 2010, s. 71. Ks. myös Lehtipuro 2010, s. 197-198: VKL 250/98, VKL 632/00, VKL 592/01.

tulee ottaa myös huolimattomuuden laatu ja muut olosuhteet. Korvausta ei voi alentaa, jos vakuutetun viaksi jää vain vähäinen huolimattomuus.

VKL 312/07 Vakuutuksenottaja oli pelaamassa jalkapalloa sisäliikuntahallissa reilun tunnin ajan. Hän oli jättänyt autonavamet urheilukassiin kentän laidalle, sillä hallissa ei ollut lukittuja kaappeja. Pelin aikana tuntematon henkilö oli vienyt avaimet ja niillä edelleen vakuutetun auton. Auto vaurioitui. Vakuutuksen suojeluohjeiden mukaan avaimia ei saa säilyttää lukitsemattomassa paikassa tai paikassa, jossa sivullinen voi ennalta olettaa niiden olevan. Vakuutusyhtiö katsoi vakuutuksenottajan laiminlyöneen suojeluohjeita vähäistä suuremmasta huolimattomuudesta, ja alensi korvausta 1/3:lla. Vakuutuksenottaja piti alennusta kohtuuttomana.

VKL piti vakuutuksenottajan menettelyä kiistatta suojeluohjeiden vastaisena. VSL 31 § ja 34 §:n sekä yleisten sopimusehtojen mukaan suojeluohjeen laiminlyönnin seuraamuksia arvioitaessa tulee huomioida myös huolimattomuuden laatu ja muut olosuhteet. Avaimia ei yleensä voi säilyttää kentän laidalla, mutta tässä urheiluhallissa ei ollut lukittavia säilytystiloja. Vakuutusehdot, olosuhteet, vakuutuksenottajan menettely ja mahdollisuudet huomioon ottaen VKL katsoi, että vakuutuksenottajan viaksi ei jäänyt vähäistä suurempaa huolimattomuutta. Vakuutusyhtiöllä ei ollut oikeutta alentaa korvausta VSL 31 §:n perusteella.

Molemmista tapauksista käy ilmi, että suojeluohjeiden laiminlyönnin arvioinnissa otetaan huomioon tapauskohtaiset olosuhteet. Tapauksissa ei ollut kyse varsinaisesti suojeluohjeita koskevien ehtojen sisällöstä tai niiden tarkoituksesta vaan ennen kaikkea sen arvioimisesta, oliko ehtoja laiminlyöty vakuutuslainsäädännön 31 §:n tarkoittamassa mielessä. Lisäksi arvioitiin vakuutuslainsäädännön 34 §:n mukaisesti, missä määrin korvausta voidaan alentaa olosuhteet huomioon ottaen.

6 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTELMÄT

6.1 Vakuutus sopimuksista vakiosopimuksina

Sopimusoikeuden ja vaihdannan lähtökohtana on sopimusvapaus, joka koskee lähtökohtaisesti myös vakuutus sopimuksia. Vapaaehtoisissa vakuutuksissa vakuutusyhtiöllä on oikeus valita asiakkaansa, mutta vakuutus sopimuksen solmimisesta ei saa kieltäytyä hyvän vakuutustavan vastaisesti ilman asianmukaista perustetta tai syrjivin perustein. Sopimusvapauden elementistä keskeisin on sisältövapaus. Vapaaehtoisten ajoneuvovakuutusehtojen laatija voi laatia sopimusehdot pääosin itse lainsäädännön, kuten vakuutus sopimuslain ja kuluttajansuojalain asettaen ehdoille tiettyjä rajoituksia. Sopimuksen on perinteisesti katsottu ilmentävän sopimusosapuolten yhteistä tahtoa, mutta vakiosopimuksissa korostuu selvästi ehtojen laatijan tahto.

Vakuutus sopimukset ovat vakiosopimuksia, jolloin vakuutus sopimusta arvioitaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota sen vakuutus sopimusluonteeseen. Osapuolten asemaan ja vaikutusmahdollisuuksiin liittyvien erojen vuoksi on tärkeää, että heikompaa osapuolta suojataan. Kuluttajalla ei käytännössä ole mahdollisuuksia vaikuttaa vakioehtoisten vakuutus sopimusten sisältöön, jolloin hänelle jää usein vaihtoehdoksi solmia sopimus tarjotuin ehdoin tai jättää se kokonaan solmimatta. Sopimusoikeudelliset periaatteet, kuluttajansuojalainsäädäntö ja erityisesti vakuutus sopimuslaki sekä erilaiset oikeusturvakeinot ovat tarkoitettu vakuutuskuluttajan suojaksi. Tutkielmassa esitellyt vakioehtojen käyttöön liittyvät edut ja ongelmat koskevat vakuutus sopimuksia muiden vakiosopimusten tavoin. Vakiosopimusten käyttöön liittyvän liittämisongelman osalta voidaan todeta, ettei se ole erityisen keskeinen ongelma vakuutus sopimuksissa.

6.2 Tiedonantovelvollisuus ja yllättävien ja ankarien ehtojen korostaminen

Yllättävien ja ankarien ehtojen korostamisvaatimus on yksi keskeisiä vakiosopimusten käyttöä koskevia periaatteita. Periaate voi tulla sovellettavaksi myös vakuutusehtojen kohdalla, mutta edellä on käynyt ilmi, että vakuutusten rajoitusehtojen vakiintuneisuuden vuoksi yllättävien ja ankarien ehtojen korostamisvaatimuksella ei ole vakuutus sopimuksissa samanlaista

merkitystä kuin monissa muissa sopimustyypeissä. Yllättävien ja ankarien ehtojen korostamisvaatimukseen ei ole viitattu Vakuutuslautakunnan ratkaisuisa, vaikka vakuutuksenottaja on voinut kokea vakuutuksiin sisältyvän rajoitusehdon yllättäväksi. Tapauksessa VKL 389/00 vakuutuksenottaja piti varkausvakuutuksen avaimen haltuun saamiseen liittyvää vakuutusehtoa yllättävänä ja ankarana. Vakuutuslautakunta ei ottanut ratkaisussaan kantaa ehdon yllättävyyteen tai ankaruuteen, eikä käsitellyt myöskään vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuutta kyseisen ehdon osalta.

Niin yllättävien ja ankarien ehtojen korostamisvaatimus kuin vakuutussopimuslain mukainen tiedonantovelvollisuus liittyvät erityisesti rajoitusehtoihin. Vakuutuslautakunnan ratkaisuisa on yllättävien ja ankarien ehtojen korostamisopin sijaan viitattu usein vakuutussopimuslain mukaiseen vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuuteen. VSL 5 §:n ja 9 §:n soveltaminen nousee esille lukuisissa lautakuntaratkaisuisa. Vakuutussopimuslain tiedonantovelvollisuutta koskevien säännösten merkitys on vahvistettu lautakuntakäytännössä, josta ilmenee, että myös käytännössä tiedonantovelvollisuuden laiminlyönti johtaa usein ehdon soveltamatta jättämiseen.

Tiedonantovelvollisuuden täyttäminen ei tarkoita käytännössä sitä, että vakuutuksenantajan tulee käydä asiakkaan kanssa läpi jokainen vakuutuksen ehtokohta, vaan tiedonantovelvollisuudessa on keskeistä vakuutusehtojen jaottelu olennaisiin ja muihin rajoituksiin. Tiedonantovelvollisuus koskee olennaisina pidettyjä ehtoja. Olennaisuuden arvioinnissa on keskityttävä siihen, mitä tavallinen vakuutuksenhakija pitää tärkeänä tai odottaa vakuutukselta ottaen huomioon esimerkiksi muiden vakuutusyhtiöiden käyttämät ehdot. Välttyäkseen myöhemmillä vakuutusehdon soveltamiseen liittyviltä ongelmilta vakuutuksenantajan on syytä käydä vakuutuksen olennaiset ehdot ja rajoitusehdot läpi vakuutuksenottajan kanssa. Arvioidessa rajoitusehtojen olennaisuutta tai ehtojen yllättävyyttä ja ankaruutta päädytään käytännössä varmasti usein samankaltaiseen lopputulokseen. Ne ehdot, joita voidaan pitää vakuutuksenottajan kannalta olennaisina, ovat varmasti usein vakuutuksenottajan näkökulmasta myös yllättäviä ja ankaria. Näin ollen olennaisista rajoitusehdoista huomauttamalla myös yllättävien ja ankarien ehtojen korostamisvelvollisuus voi tulla täytetyksi. Oikeuskirjallisuuden ja tutkielmassa käsitellyn lautakuntakäytännön perusteella voidaan todeta, että vakuutussopimuslain mukaisella tiedonantovelvollisuudella on yllättävien ja ankarien ehtojen korostamisoppia keskeisempi merkitys.

Vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuudessa on kyse oma-aloitteisesta tiedonannosta. Pelkkä vakuutusehtojen luovuttaminen ei riitä, mutta suullistakaan korostamista ei aina vaadita. Tiedonantovelvollisuus sitoo vakuutuksenantajaa myös vakuutussopimuksen solmimisen jälkeen, kuten tapauksesta KVL 03/38/2733 ilmenee. Tapauksessa katsottiin, että vaikka vakuutuksenottaja ei ollut ottanut kaskovakuutusta puheeksi, olisi edustajan pitänyt keskustelun perusteella ymmärtää, että hänen olisi tullut oma-aloitteisesti kertoa myös kaskovakuutukseen liittyvästä rajoitusehdosta. Näin ollen vakuutuksenantajan edustajan on syytä tuntea myös muiden kuin puheena olevien vakuutusten sisältö, jotta hän voi huomauttaa myös niihin liittyvistä rajoitusehdoista. Tiedonantovelvollisuuden täyttyminen yksittäistilanteessa arvioidaan tapauskohtaisesti.

Vakuutusyhtiöt käyttävät vakuutusehtojen lisäksi vakuutusehtoja koskevia esitteitä, joihin tarkemmin tutustumalla voi saada lisätietoa vakuutuksen keskeisistä ehdoista ja niiden soveltamisesta. Esimerkiksi Pohjolan vakuutusehdoissa neuvotaan tutustumaan erityisellä huolellisuudella rajoitusehtoihin, joita on korostettu lihavoimalla. Aiemmin selvitetyn perusteella vaikuttaa siltä, että pelkkä rajoitusehtojen lihavointi ei riitä täyttämään tiedonantovelvollisuutta, vaikka käytännössä toki tällainen korostaminen voi herättää ehtojen lukijan huomion.

Vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuuteen liittyy kolme ulottuvuutta: 1) tiedonantovelvollisuus ennen sopimuksen päättämistä, 2) vakuutuksen voimassaoloaikana ja 3) vahinkotapahtuman jälkeen. Vahinkotapahtuman jälkeen annettavat tiedot eivät sido vakuutuksenantajaa, ellei korvauksenhakija ryhdy annettujen tietojen pohjalta toimenpiteisiin, jotka aiheuttavat hänelle kustannuksia, joita muutoin ei olisi syntynyt. Myös vahingonkorvausoikeudelliseen korvausvastuuseen joutumisen välttämiseksi on tärkeää antaa korvauksenhakijalle oikeat ja riittävät tiedot myös vakuutustapahtuman jälkeen. On syytä muistaa, että VSL 9 § ei tule sovellettavaksi vakuutustapahtuman jälkeen annettujen tietojen osalta. Näin ollen vakuutuksenantajalla ei ole vakuutussopimuslain perusteella suoranaista velvollisuutta antaa oikeita tietoja vakuutustapahtumaan jälkeen. Esimerkiksi tapauksessa VKL 189/05 vakuutusyhtiön kanssa yhteistyötä tekevä hätäpalvelukeskus ohjeisti vakuutuksenottajaa kotimatkaajärjestelyissä tämän auton vaurioituttua ulkomailla. Korvauksenhakijan voi olla vaikea ymmärtää, että vakuutusyhtiö tai sitä edustava taho ei ole velvollinen korvaamaan kustannuksia, jotka aiheutuvat siitä, että korvauksenhakija toimii vakuutusyhtiön edustajalta saamiensa ohjeiden mukaan. Vakuutussopimuslain perusteella on selvää, että vakuutustapahtuman jälkeen annetut

tiedot eivät lähtökohtaisesti sido vakuutuksenantajaa, mutta hyvän vakuutustavan periaatteiden mukaisesti ja turhien ristiriitojen välttämiseksi oikeiden tietojen antamiseen tulee kuitenkin pyrkiä. Huolimatta siitä, syntyykö annetuista tiedoista vahingonkorvauslain perusteella korvattavaa taloudellista vahinkoa, väärät ja puutteelliset tiedot heikentävät varmasti vakuutuksenottajan luottamusta vakuutuksenantajaa kohtaan.

6.3 Vakuutusehtojen tulkinta

Vakuutus sopimusten tulkinnan tulee olla objektiivista. Vakuutusehtoja tulee tulkita ehdon sanamuodon mukaisesti, mikä näkyy korostuneesti rajoitusehtojen tulkinnassa: niitä tulee tulkita erityisellä pidättyvyydellä ja suppeasti niin, että ne kattavat vain ehdosta suoraan ilmenevät tilanteet. Vaatimus vakuutusehtojen sanamuodon mukaisesta tulkinnasta ilmenee myös Vakuutuslautakunnan ratkaisukäytännöstä. Esimerkiksi tapauksessa VKL 4/08 VKL katsoi, että vahingoittunut mopo oli ollut lukittuna siten kuin lukitus yleisen kielenkäytön mukaan ymmärretään. Ehdolle on annettava se merkitys, jonka myös vakuutuksiin perehtymätön korvauksenhakija voi ehdon sanamuodon perusteella kohtuudella ymmärtää.

Vakuutusehtojen tulkinnan tulee olla sellaista, että se johtaa kohtuulliseen lopputulokseen ja että tulkinta johtaa vakuutuskollektiivin kannalta oikeudenmukaisiin ratkaisuihin. Samankaltaisia ehtoja tulee tulkita samankaltaisissa olosuhteissa samalla tavoin. On kuitenkin selvää, että tulkintalinjaukset voivat muuttua ajan kanssa, ja pienet erot ehtojen muotoilussa voivat johtaa erilaisiin tulkintoihin. Vakiosopimusten kohdalla keskeinen lähtökohta on, että vastuu sopimusehtojen sisällöstä on ehtojen laatijalla. Kuluttajan on voitava luottaa sopimuksen ja sen ehtojen tekstiin niin, ettei myöhempi tulkinta johda hänelle yllättävään lopputulokseen. Sen lisäksi, että ehtoja tulee tulkita niiden sanamuodon ja yleisen kielenkäytön mukaisesti, otetaan ehtojen tulkinnassa huomioon vaatimus epäselvyyssäännön mukaisesta tulkinnasta. Epäselvyyssäännön tarkoituksena on suojata nimenomaan kuluttajan odotuksia. Kuten edellä on käynyt ilmi, vakuutusehdot tulee muotoilla selkeästi ja ymmärrettävästi. Tämä ei kuitenkaan aina toteudu käytännössä, minkä vuoksi myös vakuutusehtoihin voidaan joutua soveltamaan epäselvyyssääntöä. Epäselvyyssääntöön on viitattu ratkaisussa VKL 167/06, jossa vakuutuksenottajan ja vakuutuksenantajan erilaisista tulkintänäkemyksistä valittiin asiakkaan kannalta edullisempi vaihtoehto KSL 4:3 §:n mukaisesti.

Vakuutuslautakunnan ratkaisuihin ja aiemmin esiteltyssä kirjallisuuskatsauksessa käy ilmi, että vastuunrajoituslausekkeilla on keskeinen merkitys vakuutussopimuksissa. Vakuutusehdot sisältävät aina rajoitusehtoja, joiden tarkoituksena on rajata ja määritellä sitä korvauspiiriä, jonka vakuutuksenantaja on halunnut ottaa vastuullensa. Rajoitusehdot ovat niin keskeinen osa vakuutuksia, että vaikka yksittäisessä tilanteessa vakuutuksenottaja tai korvauksenhakija saattaa pitää niitä yllättävinä, ei niitä yleisellä tasolla voida katsoa kovin yllättäviksi²⁹⁷. Rajoitusehtojen soveltaminen voi johtaa vakuutuksenottajapuolen kannalta ei-toivottuun tulokseen, mutta rajoitusehdot ovat vakuutuksenantajan kannalta välttämättömiä korvauspiirin määrittäjiä.

Rajoitusehtoja tulee tulkita suppeasti – ei ainoastaan yleisen opin vaan myös Vakuutuslautakunnan ratkaisukäytännön perusteella. Vakuutuslautakunnan ratkaisuihin näkyy korostetusti rajoitusehdon suppean tulkinnan vaatimus. Suppean tulkinnan vaatimuksen korostamisen lisäksi lautakuntakäytännössä nousee esille se, että rajoitusehdot ovat siinä mielessä ehdottomia, että niitä sovellettaessa vakuutetun menettelyä tai sen asianmukaisuutta ei ole tarpeen ottaa huomioon. Tämä käy ilmi esimerkiksi tapauksesta VKL 207/06, jossa vakuutuksenottaja vetosi poikkeukselliseen mielentilaansa. Kun otetaan huomioon, että vakuutuksen rajoitusehtojen tarkoituksena on asettaa ne rajat, joiden puitteissa vakuutusyhtiö vahinkoja korvaa, on selvää, ettei korvauspiiriä voida laajentaa esimerkiksi vakuutuksenottajan menettelyn perusteella. Tapauksessa VKL 207/06 puutteellisen öljynkierron aiheuttaman ajoneuvon rikkoutumisen katsottiin täyttävän rajoitusedossa tarkoitetut edellytykset. Vahingon välitön syy oli puutteellinen öljynkierto. Merkitystä ei ole sillä, että puutteellinen öljynkierto oli kiistatta seurausta korvattavasta ulosajovahingosta.

Suppean tulkinnan periaate ilmenee myös veden peittämällä tiellä ajamista koskevan rajoitusehdon soveltamisessa. Tapauksessa VKL 77/07 tulkittiin kyseisen ehdon tarkoittavan sanamuotonsa mukaan tietä tai aluetta, joka on kauttaaltaan veden peittämä. Esiteltyjen tapausten perusteella ehdon soveltamisessa keskeistä on, onko tie tai alue ollut kokonaan veden peittämä. Ratkaisujen VKL 409/99, VKL 100/04 ja VKL 526/12 perusteella voidaan katsoa, ettei kuljettajan käsityksellä tai vahingon ennalta arvaamattomuudella ole merkitystä rajoitusehdon soveltamisessa. Näin ollen Vakuutuslautakunnan voidaan katsoa omaksuneen rajoitusehtojen

²⁹⁷ Näin myös Raulos 2006, s. 192. ”Vakuutusehto, jota voidaan pitää yllättävänä ja ankarana, lienee käytännössä aina vakuutusturvan olennainen rajoitus, jonka osalta vakuutuksenantajalla on jo vakuutussopimuslain mukainen tiedonantovelvollisuus. Näin ollen yllättäviä ja ankaria ehtoja koskevan yleisen opin soveltamisala on vakuutusehtojen sitovuusarvioinnissa vähäinen.”

soveltamisessa linjauksen, jonka mukaan kuljettajan tai muun henkilön menettelyllä, käsityksillä, huolellisuudella tai vahingon ennalta arvaamattomuudella ei ole merkitystä rajoitusehtojen soveltamisen kannalta.

Yhteenvedona vakuutusehtoja tulkinnasta voidaan todeta, että yksittäisen kuluttajavakuutuksen ehtojen tulkintaa koskevaan kysymykseen voidaan etsiä vastausta vakuutussopimuksesta ja siihen liitetystä sopimusehdoista. Mikäli ehtojen tulkinnasta syntyy riitaa, voidaan sovellettavaa normia etsiä ensisijaisesti vakuutussopimuslaista, sillä se on kuluttajavakuutussopimuksissa pakottava laki. Tarvittaessa tulkinta-apua voidaan etsiä kuluttajansuojalaista tai oikeustoimilaista. Mikäli tulkintaongelmaan ei löydy ratkaisua suoraan laista, tulevat yleiset sopimusoikeudelliset periaatteet sovellettaviksi. Näistä keskeisimpiä ovat epäselvyyssäännön mukainen tulkinta ja rajoitusehdon suppea tulkinta. Myös hyvän vakuutustavan vaatimukset voivat vaikuttaa ehdon tulkintaan. Kuten aiemmin on korostettu, Vakuutuslautakunnan ja kuluttajariitalautakunnan ratkaisusuosituksilla on korkeimman oikeuden ratkaisujen lisäksi keskeinen merkitys vakuutusyhtiöiden tulkintaa ohjaavana tekijänä, ja siksi myös niitä on hyvä käyttää hyödyksi tulkintaepäselvyyksiä ratkaistaessa.

6.4 Ehtojen kohtuullistaminen ja sovittelu

Vakuutuksenottajasta tai muusta korvauksenhakijasta voi tuntua kohtuuttomalta se, että hänelle ei korvata sellaista vahinkoa, johon hän ei ole vaikuttanut omalla huolimattomuudellaan. Kohtuuttomuus yleisessä kielenkäytössä on kuitenkin laajempi käsite kuin kohtuuttomuus oikeuskäytännössä. Sopimusoikeudessa lähtökohtana on sopimusten sitovuus, ja sovittelu on tarkoitettu vain poikkeukselliseksi jälkikäteiskeinoksi tilanteissa, joissa ehto todetaan kohtuuttomaksi KSL 4:1 §:n tai OikTL 36 §:n nojalla.

Tuomioistuimien tekee kohtuuttomuutta koskevaa arviointia huomioiden kunkin tapauksen erityispiirteet ja olosuhteet. Myös lautakunnat ovat ottaneet kantaa ehtojen kohtuuttomuuteen. Kohtuuttomuusarviointia on tehty aiemmin esitetyn mukaisesti esimerkiksi hirvivakuutusten ja varkausvakuutusten tunnusmerkistöjen suhteen. Varkausvakuutuksissa lukitusvaatimuksen on useissa tapauksissa katsottu johtavan kohtuuttomaan lopputulokseen. Sen sijaan tilanteissa, joissa vahinko ei ole tullut korvattavaksi valittavissa olevista erilaajuisista vakuutuksista suppeimmasta, ei useinkaan ole ollut kohtuutonta. Kohtuullisuuskysymyksen arvioinnissa on

otettava huomioon, että vakuutuksenottajalla on saattanut olla mahdollisuus ottaa aiemmin valitsemaansa vakuutusta laajempi vakuutusturva.

Keskeisin sovitteluun liittyvä havainto on, että kohtuullisuusarviointi on aina tapauskohtaista. Esimerkiksi tapauksissa VKL 44/04 ja VKL 584/95, joissa ajoneuvo oli luovutettu ostoaikaisessa esiintyneille koeajoon, päädyttiin molemmissa tapauksissa siihen, että korvauksen epääminen olisi johtanut kohtuuttomuuteen. Erilaisista olosuhteista johtuen kohtuullisen korvauksen määrä arvioitiin kuitenkin eri tavoin. Tapauksessa VKL 584/95 vakuutuksenantajalla oli ollut erityistä aihetta luottaa ostoaikaisessa esiintyneeseen henkilöön, minkä vuoksi vakuutuksenottaja oli oikeutettu suurempaan korvaukseen kuin tapauksessa VKL 44/04.

6.5 Tulkintaepäselvyyksien ja ristiriitatilanteiden välttäminen

Kuluttajatietoa-lehden pääkirjoituksessa vuonna 1971 kirjoitettiin, että ”suurissa ja arvovaltaisissa vakuutuslaitoksissa asioidessaan tuntee moni kuluttaja itsensä kovin mitättömäksi ja turvattomaksi. Näin on erityisesti silloin, kun vahinko on tapahtunut ja ryhdytään hakemaan korvausta. Kenties vasta nyt selviää, ettei vakuutus korvaakaan kaikkea sitä, mitä vakuutuksenottaja oli kuvitellut. Periaatteessa hänen kyllä tulisi tuntea tarkoin tekemänsä vakuutus sopimus. Käytännössä kuitenkin aina ei näin ole johtuen ensi sijassa vakuutusehtojen vaikeaselkoisuudesta. Niinpä kuluttajan saattaakin olla kovin vaikea ymmärtää, uskoa ja hyväksyä sitä, ettei hän saakaan korvausta, jonka oli olettanut saavansa. Ei siis olekaan ihme, jos tällöin herää mielessä ajatus siitä, että yhtiö taitavine juristeineen pitää puolensa, ja kuluttajan on tyydyttävä nielemään harminsä.”²⁹⁸ Ihannetilanne olisi sellainen, että vakuutusehdot voitaisiin muotoilla niin selkeästi, että ehdon sanamuodosta olisi yksiselitteisesti pääteltävissä ehdon sisältö. Kuten lautakuntakäytännöstä ilmenee, vakuutusehtojen ja rajoitusehtojen tulkinnasta joudutaan kuitenkin jatkuvasti keskustelemaan.

Vaikka vakuutusyhtiö laatisi vakuutusehdot tarkasti ja täyttäisi tiedonantovelvoitteensa erityisellä huolellisuudella, voi vakuutusehtojen tulkinnasta ja soveltamisesta silti syntyä ristiriitoja. Epäselvyyksien ja tulkintaongelmien välttämiseksi vakuutusyhtiön on panostettava vakuutusehtojen selkeään muotoiluun ja vakuutuksenottajan riittävään ohjeistukseen. Ongelmia syntyy, jos vakuutusyhtiön myyjät ja edustajat eivät tunne ehtojen tarkkaa sisältöä tai niiden tulkintaan ja soveltamiseen liittyviä käytäntöjä. Vakuutuksenantajan tulee kertoa vakuutuk-

²⁹⁸ Wilska 2006, s. 38.

senhakijalle keskeiset tiedot vakuutuksen sisällöstä ja ehtojen soveltamisesta, mutta vakuutuksenottajan on myös syytä tutustua vakuutusehtoihin. Vastuu ristiriitaisuuksista ja vakuutusehtoja koskevista epäselvyyksistä ei voi langeta pelkästään vakuutusyhtiölle. Epäselvyyden syynä ei aina ole epäselvästi laadittu sopimusehto vaan asiakkaan puutteellinen selonotto sopimusehdoista. Asiakas saattaa hyväksyä sopimusehdot perehtymättä tarkemmin niiden sisältöön. Jälkeenpäin asiakas voi kokea ehdot epäselviksi, kun hän olettaa sopimusehtojen kattavan jotain, mistä ei oikeasti ole sovittu. Myös tällaisten oletusten vähentämiseksi vakuutuksenantajan on syytä kertoa huolellisesti vakuutuksen sisällöstä.

Vakuutusehdot vaikuttavat korvauskäytännössä nimenomaan tulkinnan kautta. Vakuutusehtoa koskevat erimielisyydet syntyvät usein tulkinnan seurauksena: vakuutusyhtiö voi tulkita ehtoa eri tavoin kuin korvauksenhakija. On kuitenkin muistettava, että vaikka pääsääntönä on ehdon sanamuodon ja yleiskielen mukainen tulkinta, on vakuutus sopimuksissa käytettävä vakuutus sopimuslain mukaisia käsitteitä siitakin huolimatta, ettei vakuutuksenottaja niitä välttämättä ymmärrä. Vakuutusehtojen tulkinnan tulee johtaa vakuutuksenottajien kannalta yhtenäiseen ehtojen soveltamiseen. Mikäli ehto on epäselvästi muotoilu, voi se johtaa siihen, että korvauspäätöksiä tekevät henkilöt tulkitsevat ehtoa eri tavoin. Myös tässä mielessä ehtojen laatijan on kiinnitettävä huomiota ehdon selvään muotoiluun: kun ehto on muotoiltu riittävän selvästi, voidaan välttyä saman ehdon erilaisilta tulkinnoilta.